LEV TOLSTOY

HACI MURAT

Çeviri: NİHAL YALAZA TALUY

CAN

Kitap, Rus yazını tarihçileri tarafından, Tolstoy'un ölümünden sonra yayımlanan son başyapıtı olarak değerlendirilir. Onun yazın yaşamında özel bir yeri vardır *Hacı Murat*'ın. 1896 yılında başladığı, yaklaşık sekiz yıl boyunca üstünde çalıştığı, aşağı yukarı on kez redaksiyondan geçirdiği metin, Tolstoy için ötekini tanımanın, onun farklılıklarına saygı göstermenin ne denli önüne geçilmez bir gereksinim olduğunu diğer tüm yapıtlarından daha iyi yansıtmaktadır. Dolayısıyla, yazarın anlattığı ve 1851'de Kafkasya'da dillere destan olan kişi, biraz söylencesel bir savaşçı olsa da tarihsel bir gerçekliğe de sahiptir. Tolstoy 23 Aralık 1851'de kardeşi Sergey'e yazdığı bir mektupta ondan şöyle söz eder:

"Kafkasya'dan en son haberlerle hava atmak istiyorsan, Şamil'den sonraki, Hacı Murat adlı ikinci adamın şu günlerde Rus hükümetine teslim olduğunu anlatabilirsin. Tüm Çeçenistan'ın en yiğit, en gözü pek adamı korkaklık etti."

NEDİM GÜRSEL
Kitap-lık, Ekim 2010

LEV TOLSTOY

HACI MURAT

KLASİKLER 39

Can Yayınları 1325

Hadji Murad, Lev Tolstoy
© 2003, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2003
2. basım: Mart 2011
Bu kitabın 2. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-0276-1

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

LEV TOLSTOY

HACI MURAT

ROMAN

Rusça aslından çeviren

Nihal Yalaza Taluy

CAN

Lev Nikolayeviç Tolstoy'un Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Diriliş, 1983
İvan İlyiç'in Ölümü, 1983
Kreyçer Sonat, 2003
Polikuşka, 2005
Savaş ve Barış, 2010

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY, 1828 yılında Rusya'da, Yasnaya Polyana'da doğdu. Toprak sahibi soylu bir ailenin oğluydu. Çocuk yaşta anne babasını kaybettiği için akrabaları tarafından yetiştirildi. Özel öğretmenlerden ders aldıktan sonra Kazan Üniversitesi'ne girdiyse de, resmî eğitime duyduğu tepki nedeniyle 1847'de evine dönerek topraklarını yönetmeye ve kendi kendini eğitmeye karar verdi. 1855-63 yılları arasında yazdığı *Polikuşka* gibi öykülerinde, daha çok ahlaki sorunlara ağırlık verdi. 1850'lerin sonlarına doğru, köylü çocuklar için açtığı okulda, ilerici öğretim yöntemlerini başarıyla uyguladı. Başyapıtları olan *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenina* adlı romanlarının yayımlanmasından sonra yaşadığı bunalımın etkisiyle yaşamın anlamına ilişkin soruların yanıtını Yeni Ahit'te aradı. Ailesinin rahat yaşamıyla inancının gerektirdiği basit yaşam arasındaki çelişkiye katlanamayan Tolstoy, 1910 yılında doktoru ve küçük kızı Aleksandra'yla birlikte bir gece evini terk etti; birkaç gün sonra da ıssız bir tren istasyonunda zatürreeden öldü.

NİHAL YALAZA TALUY, 1900 yılında Kazan'da doğdu. Liseyi Rusya'da bitirdikten sonra Türkiye'ye göç etti. Averçenko ve Mihail Zoşçenko gibi yazarlardan mizah öyküleri çevirdi. *Resimli Ay* ve *Varlık* dergilerinde çevirileri yayımlandı. Başta İvan Turgenyev, Lev Tolstoy, Fyodor Dostoyevski ve Nikolay Gogol'ün yapıtları olmak üzere, Rus edebiyatından yüzden fazla roman, oyun ve çocuk kitabını Türkçeye kazandırdı. 1968 yılında İstanbul'da öldü.

Tarlalardan geçerek eve dönüyordu m. Yazın tam ortasındaydık. Çayırlar biçilmişti, hasat başlangıcıydı.

Her yan çeşit çeşit mevsim çiçeği doluydu: kırmızı, beyaz, pembe renkli, kokulu, top top yoncalar, süt beyazı, ortaları parlak sarı, baharat kokulu "seviyor sevmiyorlar"lar, bal kokan sarı katırtırnakları, lale biçiminde uzun saplı, morlu beyazlı çançiçekleri, yerlere değen renkli bezelyeler, sarı, kırmızı, pembe mineler, mor pembemsi tüylü parmakotu, tazeyken çivit laciverti, solarken kırmızımsı maviye çalan peygamberçiçeği, badem kokulu, koparılır koparılmaz solan nazlı yabanketeni...

Hepsinden koca bir demet yapmış, eve gidiyordum. Yol kenarındaki hendekte, birdenbire al renkli, tam açmış, göz alan bir devedikeni gördüm; bizde bunlara "tatar" derler. Ot biçilirken bunları koparmamaya dikkat ederler, kazara biçilse bile orakçılar, ellerine batmasın diye hemen otun içinden çekip atarlar. Aklıma bu devedikenini koparıp demetimin ortasına koymak geldi.

Hendeğe atladım, çiçeğin göbeğinde tatlı, tembel tembel uyuklayan tüylü bir yabanarısını kovaladıktan sonra çiçeği koparmak için uğraşmaya başladım. Ama

güç bir işti bu. Elime mendil sardığım halde dikenler batıyordu; üstelik çiçeğin sapı son derece sert, sağlamdı. Beş dakika kadar uğraşarak lifleri birer birer kopardım. Sonunda çiçeği çekip yerinden çıkardığım zaman sapı bayağı zedelenmişti, başlangıçtaki tazelik ve güzelliğinden de eser kalmamıştı. Ayrıca ince, zarif kırçiçekleri arasında kaba, basit görünüyordu. Kendi yerinde çok güzel olan çiçeği boşuna kopardığıma üzüldüm. Koparırken harcadığım çabayı anımsayarak, "Ne yaman bir yaşama gücü bu..." diye düşündüm.

Evin yolu yeni sürülmüş kıraç tarladan geçiyordu. Toprak yoldan gelişigüzel yürüyordum. Tarla bir mülkçünün malıydı, ortadan geçen yolun iki yanında düzenli biçimde sürülmüş ve henüz ekilmemiş kapkara topraktan başka bir şey görünmüyordu. Toprak iyi sürülmüştü, bütün tarla boyunca tek bir bitki, tek bir ot sapı yoktu; etraf göz alabildiğine karaydı... "Ne zararcı yaratık şu insanoğlu; yaşamını sürdürmek için başka canlılara hiç aldırdığı yok," diye düşünüyor, gözlerimle ister istemez bu kara, ölü tarlada canlı bir nesne arıyordum. O anda yolun sağ yanında bir yeşillik gözüme çarptı. Yakına gelince, az önce boş yere koparıp attığım "tatar"ı gördüm.

Bu "tatar" üç saplıydı. Biri kopuktu, dalın kalan parçası kesik bir el gibi sarkmıştı. Öbür ikisinde birer çiçek vardı. Önceden kırmızı olan çiçekler şimdi kapkaraydı. Kırık saplardan birinin ucundaki çiçek çamurlanmış, sarkmıştı; öbürü yağlı kara toprağa bulaştığı halde dimdik duruyordu. Besbelli bitkiyi bir araba tekerleği ezmiş ama sonra yeniden doğrulmuştu; yampiri durması bu yüzdendi. Yine de üstünde, gövdesinin bir yanı kopuk, iyice örselenmiş, kolu kesik, gözü patlatılmış bir insan hali vardı. Her şeye karşın, çevresindeki kardeşlerini yok eden insanlara teslim olmuyordu.

"Ne yenilmez bir yaşama çabası," diye düşündüm. "İnsanoğlu her şeyi yenmiş, milyonlarca ot sapını yok edememiş, bu hâlâ direniyor..."

Birdenbire epey eskiden Kafkasya'da geçen, bir bölümünü bildiğim, bir bölümünü görenlerden duyduğum, bir bölümünü de hayalimde yaşattığım bir olayı anımsadım. Öykü aklımda ve hayalimde kaldığına göre şöyleydi:

I

1851 yılının sonuydu. Soğuk bir Kasım akşamı Hacı Murat tezek dumanıyla kaplanmış bir Çeçen avuluna[1] yaklaşıyordu. Mahket avulu, Rus topraklarından 20 verst[2] ötedeydi.

Müezzinin sesi yeni kesilmişti; tezek kokusu sinmiş temiz dağ havasında, bal petekleri gibi birbirlerine yapışık toprak evlerin avlularından yayılan inek böğürmeleriyle koyun melemeleri duyuluyor, aşağıdaki çeşmeden erkekli kadınlı, çocuklu bir kalabalığın bağrışmaları geliyordu.

Hacı Murat, kahramanlıklarıyla ün salmış Şamil'in[3] naibiydi; daima kendi sancağıyla, ciğitleri[4] arasında dolaşırdı. Bu kez başında yüzünü iyice örten bir kukuleta vardı; yamçısının[5] altından tüfeğinin ucu görünüyordu. Yanında adamlarından yalnızca bir kişi vardı. Hacı Mu-

1. Kafkas köyü. (Ç.N.)

2. Bir verst, 1066 metredir. (Ç.N.)

3. Şeyh Şamil (1798-1871), Çeçen ve Dağıstan'ın bağımsızlığı için yıllarca Avar hanlarıyla ve Rus çarlarıyla savaşmıştı. 1859'da Ruslarca tutsak edilerek 1871'de serbest bırakılmış, aynı yıl Mekke'de ölmüştür. (Ç.N.)

4. Dörtnala giden at üstünde çeşitli cambazlıklar yapan adam. (Ç.N.)

5. Bir yüzü uzun tüylü, kalın yünden dokunarak yapılmış yağmurluk. (Y.N.)

rat elinden geldiğince kendini göstermemeye çalışarak gidiyor, keskin gözleriyle yoldan geçen köylüleri ihtiyatla süzüyordu. Avulun ortasına gelince sola, dar bir çıkmaza saptı. Çıkmazın bir yanı bir tepeciğe yaslanmıştı. Yamaçta oyulmuş ikinci bir toprak eve gelince durdu, çevreye bakındı. Evin önündeki sundurmada kimse yoktu; damda, yeni sıvalı kilden bacanın arkasında, üstü gocukla örtülü bir adam yatıyordu. Hacı Murat damda yatana kırbacının sapıyla dokundu, dilini şaklattı. Gocuğun altından takkeli, sırtında eskilikten parlamış beşmetli[1] bir ihtiyar çıktı. İhtiyarın kirpiksiz gözleri kıpkırmızı, çapak içindeydi, açabilmek için sık sık kırpıştırıyordu.

Hacı Murat,

"Selamünaleyküm!" dedi, yüzünü açtı.

"Aleykümselam."

Murat'ı tanıyan ihtiyar, dişsiz ağzıyla sırıtarak ayağa kalktı, kuru kemikli ayaklarını bacanın yanında duran tahta ayakkabıların içine sokmaya çalıştı. Ayakkabılarını giyince buruşuk gocuğunu yavaşça kollarına geçirdi, dama dayalı merdiveni kıçüstü inmeye başladı. Giyinirken de, aşağı inerken de ihtiyar, derisi yanık, ipince, kırış kırış bir boyna oturmuş kafasını sallıyor, durmadan bir şeyler mırıldanıyordu. İnince misafirperver bir biçimde elini Hacı Murat'ın atının dizginiyle sağ üzengisine uzattı ama misafirin çevik, güçlü adamı atından atlayarak ihtiyarın yardımına gerek bırakmadı.

Hacı Murat atından indi, hafifçe topallayarak sundurmanın altına girdi. İçerden on beş yaşlarında bir çocuk fırladı, olgun kara frenküzümüne benzeyen gözlerini hayretle ona dikti.

1. Kafkasyalılar ile Tatarların giydiği, içi astarlı, dize kadar gelen bir çeşit hırka. (Ç.N.)

İhtiyar, "Camiye koş, babanı çağır!" dedi. Misafirin önüne düşerek toprak evin kapısını açtı.

Hacı Murat içeri girerken iç kapıdan kırmızı beşmetle sarı gömlek, mavi şalvar giymiş ince, zayıf bir kadın çıktı; elinde birkaç minder vardı.

"Gelişin uğurlu ola!" dedi, eğilerek minderleri ön duvar boyunca dizmeye başladı.

"Oğullarına sağlık!" diye cevap verdi Hacı Murat. Yamçısını, tüfeği ile kılıcını sıvası, badanası tertemiz duvarda parıldayan iki büyük leğenin arasına asılı, ev sahibinin silahlarının yanındaki çivilere özenle taktı. Belindeki tabancayı düzeltti, çerkeskasının[1] eteklerini toplayıp minderlerin yanına geçerek bağdaş kurdu. İhtiyar karşısına geçti, gözlerini kapayarak açık ellerini havaya kaldırdı. Misafir de aynı şeyi yaptı. Dualarını tamamlayınca ikisi de yüzlerini sıvazlayarak ellerini sakallarında birleştirdiler.

"Ne haber?" diye sordu Hacı Murat.

Öteki, cansız kırmızı gözlerini Hacı Murat'ın yüzüne değil, göğsüne dikerek, "Haber yok," dedi. "Ben kovanlarda kalıyorum, bugün oğlumu görmeye geldim. O bilir."

Hacı Murat, ihtiyarın bildiklerini ve kendisinin bilmek istediği şeyleri söylemek niyetinde olmadığını anladı, başını hafifçe salladı, ses çıkarmadı.

"İyi gitmiyor," diye başladı ihtiyar. "Tavşanlar, kartallarla baş etme sevdasında... Ama kartallar birer birer hakkından geliyor bunların... Daha geçen hafta, o yere

1. Dağlıların giydikleri bele oturan bir çeşit kaftan. (Ç.N.)

batası Rus köpekleri, Miçinskilerin kuru ot tınazlarını yaktılar..."

İçeriye Hacı Murat'ın adamı girdi. Toprak yerde, güçlü ayaklarının iri, yumuşak adımlarıyla yürüdü. O da yamçısı ile kılıcını çıkarıp belinde yalnızca kaması ile tabancasını bıraktı, öbürlerini Hacı Murat'ın silahlarının bulunduğu çivilere astı.

İhtiyar geleni göstererek, "Kim bu?" diye sordu.

"Müridim. Eldar."

"Pekâlâ," dedi ihtiyar; Eldar'a yerdeki keçede, Hacı Murat'ın yanında bir yer gösterdi.

Eldar bağdaş kurarak oturdu, güzel, koyun gözlerine benzeyen gözlerini dili çözülen ihtiyara dikti. İhtiyar, buralı delikanlıların geçen hafta iki askeri nasıl yakaladıklarını anlatıyordu. Birini vurmuşlar, ikincisini Şamil'in yanına Vedeno'ya[1] yollamışlardı. Hacı Murat dalgın dalgın dinliyor, kapıya bakarak dışarıdan gelen seslere kulak kabartıyordu. Evin önünde ayak sesleri duyuldu, kapı gıcırdadı, ev sahibi girdi.

* * *

Gelenin adı Sado idi; kırk yaşlarında, kısa sakallı, uzun burunlu bir adamdı. Gözleri, onu çağırmaya giden oğlununki gibi kara ama o kadar parlak değildi. Çocuk da babasıyla birlikte girdi, kapının yanına oturdu. Ev sahibi tahta ayakkabılarını kapıda çıkardı, eski, havı gitmiş kalpağını, uzun zamandır tıraş görmediği için uzamış kara saçlı kafasından ensesine doğru itti ve hemen Hacı Murat'ın karşısına çömeldi.

İhtiyar gibi o da gözlerini kapayarak ellerini havaya

1. Şamil ile adamlarına barınaklık eden köy. (Ç.N.)

kaldırdı, duasını okudu, yüzünü sıvazladı, ancak ondan sonra konuşmaya başladı. Hacı Murat'ın ölü ya da diri yakalanması için emir veren Şamil'in adamlarının daha dün buradan gittiğini, halkın Şamil'in sözünden dışarı çıkmaya korktuğunu, bu yüzden ihtiyatlı davranmak gerektiğini anlattı.

"Evimde, ben sağ oldukça misafirime kimse dokunamaz," dedi Sado, "ama dışarıda?.. Bunu düşünmek gerekir."

Hacı Murat dikkatle dinliyor, onaylayarak başını sallıyordu. Sado bitirince, "Pekâlâ," dedi. "Şimdi Ruslara bir mektup yollarız. Müridim götürsün; yalnız yanına yolu bilen birini katalım."

"Kardeşim Bata'yı yollarım," dedi Sado; sonra oğluna dönerek, "Bata'yı çağır," diye ekledi.

Çocuk yaylanmış gibi kalktı, kollarını sallaya sallaya çevik adımlarla evden çıktı. Beş on dakika sonra damarlı, karayağız, bacaksız bir Çeçen'le döndü. Adamın yenleri şehrem şehrem olmuş sarı çerkeskası sırtından dökülüyor, siyah dolakları sarkıyordu. Hacı Murat yeni gelenle selamlaştı, sözü uzatmadan, "Müridimi Ruslara götürür müsün?" diye sordu.

Bata neşeli biçimde, "Hay hay," dedi. "Neden olmasın! Bunu benim gibi becerecek Çeçen yoktur. Başkası kalkar, söz verir, sonra da yüzüne gözüne bulaştırır. Ama ben yaparım."

"Olur. Zahmetine üç tane," dedi Hacı Murat, parmaklarıyla üç işareti yaptı.

Bata, başıyla anladığını belirttikten sonra paraya önem vermediğini, bunu Hacı Murat'a yararlı olmak şerefini düşünerek yapmaya hazır olduğunu ekledi. Dağlıların hepsi Hacı Murat'ın Rus domuzlarını nasıl vurduğunu bilirlerdi.

"Güzel," dedi Murat. "İpin iyisi uzun, sözün iyisi kısa olur."

"E, ben de susayım öyleyse!" dedi Bata.

"Argun'un[1] dönemecinde, bayırın karşısına gelen ormanın düzlüğünde iki tınaz durur; bilir misin?"

"Evet."

"Orada üç atlım bekliyor beni."

"Anladım," diye baş salladı Bata.

"Han Mahoma'ya sorarsın; Han Mahoma ne yapılıp ne söyleneceğini biliyor. Onu Alay Komutanı Prens Vorontzov'un yanına götürürsün. Yapabilecek misin?"

"Götürürüm."

"Götürüp geri getirirsin. Olur mu?"

"Olur."

"Sonra da ormana dönersin. Ben de oraya geleceğim."

"Baş üstüne," dedi Bata; ayağa kalktı, ellerini göğsünde kavuşturarak dışarı çıktı.

* * *

Bata çıkınca Hacı Murat ev sahibine, "Gehi'ye[2] de bir adam yollamalı," dedi, elini çerkeskasının üstündeki sıralı fişekliklerden birine soktu, fakat içeri giren iki kadını görünce çekti, sustu.

Kadınlardan yaşlıca, zayıf olanı az önce minderleri getiren Sado'nun karısıydı. Öteki kırmızı şalvar ile yeşil beşmet giymiş, göğsü gümüş para dizileriyle kaplı gencecik bir kızdı. İnce beline uzanan ve pek uzun olmayan kalın, sert siyah saç örgüsünün ucuna da bir gümüş ruble bağlıydı. Ciddi görünmeye çalışan körpe yüzünde, babası ile kardeşininkine benzeyen kapkara gözleri neşeyle ışıldıyordu. Misafirlere bakmıyordu ama varlıklarının etkisinde olduğu belliydi.

1. Terek'in kolu Sunca'ya akan bir ırmak. (Ç.N.)
2. Çeçenistan'ın göbeğinde, ormanın ortasında bir avul. (Ç.N.)

Sado'nun karısı bir sini getirdi. Üzerinde çay, mantı, yağlı kete, peynir, yufka ekmeği ve bal vardı. Kız, leğenle su ibriği, bir de peşkir taşıyordu.

Kadınlar kırmızı yumuşak terlikleriyle sessizce dolaşarak misafirlerin önüne getirdiklerini koyarken Sado ile Hacı Murat konuşmayı kestiler. Koyun gözlü Eldar, kadınlar içeride kaldığı sürece bir heykel kadar hareketsiz durdu, bağdaş kurduğu ayaklarına baktı. Kadınlar çıkıp yumuşak ayak sesleri dışarıdan duyulmaz olunca Eldar rahat bir soluk aldı. Hacı Murat çerkeskasının fişekliklerinin birinden bir kurşun aldı, altından rulo gibi bükülü bir mektup çıkardı.

"Oğluma verilecek."

"Cevabı nereye gönderilecek?" diye sordu Sado.

"Sana versin. Sen bana iletirsin."

"Baş üstüne," dedi Sado.

Mektubu fişekliğine soktu, sonra ibriği eline alarak leğeni Hacı Murat'ın önüne koydu. Hacı Murat beşmetinin kollarını sıvadı, bileklerinden yukarı bembeyaz, dolgun pazılı kollarını Sado'nun ibrikten döktüğü soğuk, berrak suyun akışına bıraktı. Ellerini ev dokuması sert, temiz bir havluyla kuruladıktan sonra sofranın başına geçti. Eldar da aynı şeyi yaptı. Misafirler karınlarını doyururken Sado karşılarına oturdu; geldikleri için birkaç kez teşekkür etti. Parlak kara gözlerini Hacı Murat'tan ayırmayan çocuk da gülümsüyor, gülümsemesiyle babasının sözlerini doğruluyordu adeta.

Yirmi dört saatten fazla zamandır ağzına bir lokma koymamış olan Hacı Murat, yine yalnız bir parça ekmek ile peynir yedi, kamasının mahfazasından çıkardığı küçük bir bıçakla bal alarak ekmeğine sürdü.

Hacı Murat'ın balından tattığına hoşnut görünen ihtiyar, "Balımız iyi," dedi. "Hele bu yılki, her yılkinden daha güzel: Hem bol, hem tadı yerinde..."

Hacı Murat, "Teşekkürler," dedi, sofradan geriye çekildi.

Eldar'ın canı daha yemek istiyordu ama o da büyüğü gibi sininin başından kalktı. Hacı Murat'a leğen ile su ibriğini getirdi.

Sado, Hacı Murat'ı evine kabul etmekle hayatını tehlikeye attığını biliyordu. Şamil ile Hacı Murat'ın kavgalarından sonra bütün Çeçenlere, Hacı Murat'ı barındıranların ölüm cezasına çarptırılacağı duyurulmuştu. Avuldakilerin ziyaret haberini alarak teslimini istemeleri beklenebilirdi her an. Ama Sado'nun buna aldırdığı yoktu. Tam tersine, seviniyordu. Sado, kendi hayatı pahasına, misafirini korumayı kutsal bir görev sayıyordu. Gereken biçimde hareket etmenin sevincini duyuyor, kendi kendine kurumlanıyordu. Hacı Murat'a bir daha, "Şu kellem omuzlarımdayken evimde sana kimse dokunamaz!" diye yineledi.

Hacı Murat, Sado'nun parlak gözlerine baktı, sözlerinin doğruluğunu anladı. Içtenlikle,

"Bahtiyar, uzun ömürlü ol!" dedi.

Sado bu iyi dileğe teşekkür ederek ellerini göğsüne bastırdı.

Pencerelerin tahta kepenklerini kapayıp ocağa kuru çalı yığdıktan sonra pek neşeli, heyecanlı bir biçimde misafir odasından çıkan Sado, ailesinin barındığı bölüme geçti. Kadınlar hâlâ yatmamışlardı, misafir odasında geceleyecek olan tehlikeli misafirleri konuşuyorlardı.

II

Hacı Murat'ın geceledi̇ği avulun 20 verst ötesinde Vozdvi Jenskaya Kalesi'nde, Şah Girinski kapısından üç er ile bir astsubay çıktı. Askerlerin sırtında gocuk, başlarında kalpak vardı, kaputlarını katlayıp omuzlarına atmışlardı. Ayaklarında, o zaman bütün Kafkas askerlerinin giydiği dizden yukarı çıkan uzun çizmeler vardı.

Omuzları tüfekli askerler, ilkin yoldan geçtiler, sonra beş yüz adım kadar ilerleyince yoldan saptılar, kuru yaprakları hışırdata hışırdata yirmi adım kadar sağa yürüdüler ve gövdesi karanlıkta seçilen kırılmış bir çınarın yanında durdular. Gizli devriyeler sürekli bu çınar dibine gönderilirdi.

Askerler ormandan geçerken, sanki ağaçların tepelerinden koşarak ilerleyen parlak yıldızlar da, onlar mola verince durdular, çıplak dalların arkasından ışıltıları seçilmeye başladı.

"Bereket ortalık kuru," dedi Astsubay Panov; uzun süngüsü takılmış tüfeğini omzundan indirdi, şıngırdatarak ağacın gövdesine yasladı. Üç er de onun gibi yaptı.

"Tamam, kaybettim işte..." diye öfkeyle söylendi Panov. "Ya almayı unuttum ya da yolda düşürdüm..."

Erlerden biri canlı, neşeli bir sesle, "Nedir o aradığın?" diye sordu.

"Pipom... Hangi şeytan aldı kimbilir..."

"Çubuğun yanında mı?"

"Çubuk burada, işte!"

"Toprağa salsak?"

"Olur mu ki?"

"Hem de nasıl? Hemen yaparız."

Gizli devriyenin tütün içmesi yasaktı. Ama bunlar daha çok öncülük yapıyorlardı. Görevleri, Dağlıların bir

zamanlar yaptıkları gibi kaş ile göz arasında bir top getirip istihkâmlara ateş açmalarını önlemekti. Panov kendini tütün içme zevkinden yoksun bırakmayı gereksiz buluyordu; bu yüzden neşeli askerin önerisini kabul etti. O da cebinden çıkardığı bıçakla toprağı kazmaya başladı. Bir çukur açarak içini düzeltti, uzun çubuğu yanına uydurdu; çukura tütün doldurup bastırdı, pipodan farksız oldu. Çakmaktaşının kıvılcımı bir an, yerde karın üstünde yatan erin ablak yüzünü aydınlattı. Çubuğun içinden fısıltılı bir ses geldi. Panov pek hoşlandığı mahorka[1] kokusunu aldı. Ayağa kalkarak, "Becerdin mi?" diye sordu.

"Elbette."

"Yamansın be Avdeyev! Dur bakayım."

Avdeyev ağzından duman savurarak yana çekildi, yerini Panov'a bıraktı. Panov karın üstüne yattı, çubuğu kolunun yeniyle silerek çekmeye başladı.

Tütünü içince askerlerin çenesi açıldı. Aralarından biri tembel tembel, "Duydunuz mu çocuklar," diye geveledi, "bölük komutanımız yine sandığa el atmış. Kumarda kaybetmiş..."

"Geri koyar," dedi Panov.

"Elbette, iyi subaydır," diye doğruladı Avdeyev.

Konuşmaya başlayan, karamsar bir biçimde,

"İyi miyi," dedi, "ama bence, bölük konuşmalı onunla: Aldıysa ne kadar aldığını, ne zaman vereceğini söylesin."

Panov çubuğunu bırakarak, "Bölüğün işi bu," dedi.

"Topluluk başkadır," diye destekledi Avdeyev.

Hoşnut olmayan direnmeyi sürdürdü:

"Arpa alınacak, bahara ayakkabılarımızı yenileyeceğiz, para gerekli; herif dibine darı ekmiş..."

1. Askerlerin içtiği adi bir tütün çeşidi. (Ç.N.)

"Dedik ya, bölük nasıl isterse öyle olur," dedi Panov. "İlk mi bu... Aldığı gibi koyar yerine..."

O sıralarda Kafkas kıtalarında bölüklerin yönetimi kendi seçtikleri kimselerin elindeydi. Devlet, adam başına 6 ruble 50 kopek veriyordu. Bölük kendi kendine bakar, sebze eker, lahana fideleri diker, ot biçerdi; arabaları vardı, besili bölük atlarıyla övünürlerdi. Bölük parası, anahtarı bölük komutanında bulunan bir sandıktaydı. Komutanlar bölük sandığından sık sık para alırlardı. Bu kez de öyle olmuştu, askerlerin konuştuğu buydu. Karamsar er Nikitin bölük komutanından hesap isteyelim diye tutturmuştu. Panov'la Avdeyev bunu gerekli görmüyorlardı.

Panov'dan sonra Nikitin çubuğu emmeye başladı, sonra kaputunu serip sırtını ağaca yaslayarak yere oturdu. Bir an hepsi sustu. Yalnızca rüzgârın ağaç tepelerini hışırdattığı duyuluyordu. Ansızın, ardı kesilmeyen hafif hışırtılar arasında çakalların uluması, tiz çığlıkları, hıçkırık ve kahkahaları işitildi.

"Nasıl da yırtınıyor melunlar!" dedi Avdeyev.

Ukrayna şivesiyle konuşan dördüncü askerin ince sesi duyuldu:

"Suratın çarpık diye sana gülüyorlar..."

Yine her şey sustu; yalnızca rüzgâr ağaçların kuru dallarını kıpırdatarak yıldızları bir açıyor, bir örtüyordu.

Neşeli Avdeyev, Panov'a dönerek, "Canının sıkıldığı oldu mu hiç, Antoniç?" diye sordu birdenbire.

Öteki isteksizce, "Ne sıkıntısı?"

"Benim bazen içim öyle sıkılır, öyle sıkılır ki, ne yapacağımı bilemem."

"Bak sen!"

"Bir zamanlar elime ne geçerse verirdim içkiye hep sıkıntıdan... Nasıl sıkıntı, anlatamam sana... Hadi derdim şöyle kıyasıya içeyim bari..."

"Şarap bazen insanı daha kötü yapar."

"Öyle oldu zaten. Ama çaresizdim..."

"Peki, derdin ne senin?"

"Benim mi? Evimi özledim."

"Zengin misiniz?"

"Zengin değiliz ama bir eksiğimiz de yoktu. Geçinip giderdik."

Avdeyev, Panov'a şimdiye kadar defalarca anlattıklarını yinelemeye başladı.

"Ağabeyimin yerine gönüllü olarak askere gittim," diyordu. "Beş çocuğu vardı, ben yeni evlenmiştim. Anam yalvardı. 'Gideyim, ne olacak... İyiliğimi bilsinler!' diye düşündüm. Bey'e gittim. İyidir bizim Bey. 'Aferin oğlum, git!' dedi. Böylece ağabeyimin yerine asker oldum işte..."

"İyi etmişsin," dedi Panov.

"Sana bir şey diyeyim mi Antoniç, sıkılıyorum şimdi. Ne diye onun yerine asker oldum, diye kendi kendimi yiyip bitiriyorum. O şimdi orada yan gelmiş keyif çatıyor, ben burada çile dolduruyorum. Düşündükçe yüreğim büsbütün kabarıyor, tövbeler olsun!.."

Avdeyev sustu.

"Bir daha tüttürelim mi?"

"Olur. Hazırla da..."

Ama bir çubuk daha içmek kısmet olmadı. Avdeyev kalkıp hazırlayacakken rüzgâr hışırtıları arasında yolda ayak sesleri duyuldu. Panov tüfeğini aldı, Nikitin'i ayağıyla dürttü. Nikitin doğrularak kaputunu yerden kaldırdı. Üçüncü er Bondarenko da kalktı.

"Bakın, ne düş gördüm çocuklar..."

Avdeyev Bondarenko'yu susturdu; hepsi kıpırdamadan dinliyordu. Ayak seslerinin yumuşaklığından gelenlerin çizmeli olmadığı anlaşılıyordu. Karanlıkta yaprak ve kuru dalların hışırtısı gitgide daha yakınlaşıyordu. Sonra Çeçenlere özgü genizden gelen bir konuşma du-

yuldu. Askerler hem sesleri duyuyor, hem de artık ağaçlar arasında belirginleşen iki gölgeyi görebiliyorlardı. Biri zayıf, çelimsiz, öbürü daha iriceydi. Gölgeler askerlerle aynı hizaya gelince Panov tüfek elinde, "Kimsiniz?" diye seslenerek öbür iki arkadaşıyla birlikte yola çıktı.

Kısa boylu olan Bata, "Çeçen; dost... Tüfek yok, kılıç yok...," diye üstünü gösterdi. "Prens'i göreceğim."

İrice olanı, sessizce duruyordu. O da silahsızdı.

"Casus demek," diye arkadaşlarına açıkladı Panov. "Alay komutanımızı istiyor."

"Prens Vorontzov'u isterim; çok gerekli, büyük iş için gerekli," diyordu Bata.

"Peki peki; götüreceğiz," dedi Panov.

Avdeyev'e döndü:

"Bondarenko ile sen götür bari. Nöbetçiye teslim edince yine gelin. Aman dikkat et, önüne kat onları."

Avdeyev, "Bu ne güne duruyor?" dedi, süngü takılı tüfeğini dürter gibi adama çevirdi. "Şişleyiverdim mi soluğu cehennemde alır."

"Şişleyince işe yaramaz ki," dedi Bondarenko.

"Hadi, marş marş!"

Casuslar ile iki askerin ayak sesleri duyulmaz olunca Panov ile Nikitin yerlerine döndüler.

"Gece yarısı hortluyorlar!" dedi Nikitin.

"İşleri var besbelli..." cevabını verdi Panov. Sonra, "Serinlik bastı..." diye ekleyerek kaputunu açtı, sırtına aldı, ağaca yaslanarak oturdu.

Bir iki saat sonra Avdeyev ile Bondarenko döndüler.

"Teslim ettiniz mi?"

"Ettik. Komutanlıktaki askerler daha yatmamıştı. Doğruca komutana götürdük. Size bir şey söyleyeyim mi, iyi çocuklar şu kabak kafalılar... Vallahi! Onlarla konuşmaya başladım da..."

"Sen de konuşursun hani..." diye homurdandı Nikitin.

"Doğru söylüyorum, Ruslardan farksız. Biri evliymiş. 'Maruşka bar?' dedim. 'Bar,' dedi. 'Barançuk bar?' 'Bar... çok.'[1] 'Çift mi?' 'Çift,' diye cevap verdi. Öyle güzel konuştu ki! İyi çocuklar."

"Çok iyi," dedi Nikitin. "Tenha bir yerde, tek başına karşılaş onunla da işkembeni döküversin!"

"Gün ağarmasına az kaldı galiba," dedi Panov.

Avdeyev yere oturdu.

"Öyle, yıldızlar kayboluyor artık..."

Yeniden sustular.

III

Kışlanın pencerelerinde ışık çoktan sönmüştü, yalnız kalenin en iyi lojmanının pencereleri hâlâ ışıl ışıldı. Bu evde Kurinski Alay Komutanı, ordu başkomutanının oğlu Albay Prens Sergey Mihayloviç Vorontzov oturuyordu.

Vorontzov, Petersburg'un sayılı güzellerinden biri olan karısı Marya Vasilyevna'yla bu küçük Kafkas kalesinde, o zamana kadar kimsenin yaşamadığı kadar gösterişli bir hayat sürüyordu. Ama Vorontzov'a, hele karısına sorsanız, hayatlarını yalnız orta halli değil, çeşitli yoksunluklarla dolu buluyorlardı. Öte yandan yöre sakinleri, Vorontzovların eşi benzeri olmayan ihtişamlı yaşantılarını şaşkınlık içinde seyrediyorlardı.

1. Maruşka: kadın, eş; bar: var; barançuk: çocuk. (Ç.N.)

Şu anda, tam gecenin yarısında; zemini büyük bir halıyla kaplı, pencerelerinin ağır perdeleri inik büyük bir salonda, dört mumla aydınlanmış oyun masasında ev sahipleri ile misafirleri oyun oynuyorlardı. Oyunculardan biri, uzun yüzlü, sarışın, saray apoletleri ve kordonları taşıyan ev sahibi Albay Vorontzov'du. Albay'ın oyun eşi, Prenses Vorontzova'nın ilk kocasından olan oğlunun öğretmeni, üniversite mezunu uzun saçlı, asık yüzlü bir gençti. Onlara karşı iki subay oynuyordu. Biri muhafız kıtasından taşraya gelen geniş yüzlü, al yanaklı Bölük Komutanı Poltoratzki, öbürü, güzel yüzünde oldukça soğuk bir ifade taşıyan ve baston yutmuş gibi oturan alay yaveriydi.

Alımlı, iri gözlü, kara kaşlı, güzel Prenses Marya Vasilyevna, Poltoratzki'nin yanında oturuyordu, eğildikçe krinolinini[1] dizlerine değdirerek kâğıtlarına bakıyordu. Sözlerinde, bakışlarında, gülümsemesinde ve bütün vücut hareketlerinde, sürdüğü kokuda Poltoratzki'ye onun varlığından başka her şeyi unutturan bir hali vardı. Bu yüzden oyun boyunca hata üstüne hata yapıyor, oyun eşini kudurtuyordu.

Poltoratzki'nin ası attığını gören yaver kıpkırmızı kesildi; "E, bu kadar da olmaz artık, yine verdin ası!" diye söylendi.

Poltoratzki, sanki uykudan uyanmış gibi, ne olduğunu anlayamadan birbirinden ayrık iri, tatlı bakışlı gözlerini hiddetlenen yavere çevirdi.

Marya Vasilyevna gülümseyerek, "Bağışlayın onu canım!" dedi, Poltoratzki'ye dönerek, "Size söyledim ya!" diye ekledi.

Poltoratzki de gülümsedi, "Ama bana böyle söylemediniz ki," dedi.

1. Elbisenin kabarık görünmesi için, astarında sert kıldan yahut ince telden çemberler bulunan iç etek. Tarlatan. (Ç.N.)

"Öyle mi?" diye yeniden gülümsedi Marya Vasilyevna.

Bu karşılıklı gülüşme, Poltoratzki'yi öyle heyecanlandırdı ve sevindirdi ki, yüzü adeta morardı; kâğıtları kaptığı gibi karmaya başladı. Yaver, sert bir tavırla, "Sıra senin değil," diyerek yüzüklü beyaz eliyle kâğıtları dağıtmaya başladı; kâğıtları bir an önce elinden atmak istermiş gibi bir hali vardı.

* * *

Salona Prens'in kâhyası girdi, nöbetçinin kendisini görmek istediğini haber verdi.

Prens, İngilizceye kaçan bir aksanla, "Kusura bakmayın beyler," dedi. "Sen yerime geç Marie."

Prenses hızlı, çevik bir hareketle ipek elbisesini hışırdatarak doğruldu, mutlu bir kadının ışıltılı gülümsemesiyle, "Razı mısınız beyler?" diye sordu.

Karşısına oyunun acemisi olan Prenses'in geçişine sevinen yaver, "Ben her zaman her şeye razıyım," dedi.

Poltoratzki yalnızca gülümseyerek ellerini iki yana açtı.

Parti bitmek üzereyken Prens salona döndü. Çok heyecanlı, neşeli görünüyordu.

"Size bir önerim var," dedi.

"Buyurun."

"Birer şampanya içelim."

"Buna asla hayır demem!" dedi Poltoratzki.

"Pek hoş olur," diye ekledi yaver.

Prens emir verdi:

"Getir, Vasili!"

Karısı, "Seni niçin çağırmışlar?" diye sordu.

"Nöbetçi ile bir adam geldi de!.."

Marya Vasilyevna hemen ilgilendi:

"Kimmiş o? Ne oldu?"

Vorontzov omuz silkti:

"Söyleyemem."

"Söyleyemez misin?.. Görürüz."

Şampanya geldi. Misafirler birer kadeh içtiler, oyunu bitirip hesabı tamamladıktan sonra kalktılar.

Prens, Poltoratzki'ye dönerek, "Yarın ormana sizin bölüğünüz mü gidiyor?" diye sordu.

"Evet. Ne var?"

Prens hafifçe gülümsedi.

"Öyleyse yarın buluşuruz."

"Çok memnun oldum."

Aslında Poltoratzki, Vorontzov'un ona ne dediğinin pek farkında değildi. Onu o anda ilgilendiren tek şey, vedalaşırken Marya Vasilyevna'nın elini sıkmasıydı.

Marya Vasilyevna her zamanki gibi elini kuvvetlice sıkmakla yetinmedi, hızlı hızlı salladı ve sonra az önce karoyu atmakla yaptığı hatayı anımsattı. Poltoratzki, bunu söylediği andaki gülümsemesini de pek tatlı, sevimli ve anlamlı buldu.

Eve döndüğünde Poltoratzki'nin içi, sevinçli bir heyecanla doluydu. Bu halini onun gibi doğduğundan beri yüksek çevrede yaşamaya alışkın olup aylarca inzivada geçen bir askerlik hayatından sonra o çevreden bir kadınla karşılaşanlar kolayca anlayabilir. Hele kadın Prenses Vorontzova gibi olursa...

Bir arkadaşıyla beraber oturduğu evin önüne gelince dış kapıyı ayağıyla itti ama kapı kapalıydı. Kapıyı vurdu, açılmadı. Poltoratzki iyice kızdı, ayağıyla, kılıcıyla vurmaya başladı. Neden sonra içeriden ayak sesi duyuldu. Poltoratzki'nin evinden getirdiği köle Vavila sürgüyü açtı.

"Ne diye kapıyı kilitledin hayvan?"

"Olmaz ki Aleksey Vladimi..."

"Yine sarhoşsun. Ben sana gösteririm olup olmayacağını..."

Poltoratzki, Vavila'ya bir tane patlatacaktı ama nedense vazgeçti.

"Hadi yıkıl karşımdan! Dur, bir mum yak."

"Baş üstüne."

Vavila çakırkeyifti; depo memurunun isim günü davetine gitmiş, orada biraz kaçırmıştı. Eve gelince bir düşünce aldı onu: Yaşamını depo memuru İvan Matveyeviç'in yaşamıyla kıyasladı. İvan Matveyeviç'in aylıktan başka gelirleri de vardı; evliydi, bir yıl sonra emekliye ayrılmak istiyordu. Vavila, küçüklüğünden beri beylerin hizmetine verilmişti. Yaşı kırkı geçtiği halde ev bark sahibi olamamıştı, derbeder efendisinin peşinde göçebe bir hayat sürüyordu. Bey iyiydi, pek dövmezdi ama hayat değildi ki bu! Kafkasya'dan dönünce serbest olup da nereye gidecekti Vavila? Köpekten farkı yoktu böyle hayatın... Derken uykusu geldi; birisi dışarıdan girip bir şey aşırmasın diye kapıyı sürgüledi, uykuya daldı.

* * *

Poltoratzki, arkadaşı Tihonov'la birlikte kaldığı odaya girdi. Uyuyan Tihonov,

"Marya Vasilyevna'yı da seyrettin..."

"Marya Vasilyevna'yı da seyrettim..."

"Kalkma zamanı geldi neredeyse; altıda hareket."

"Vavila!" diye seslendi Poltoratzki. "Bak, beşte uyandırmazsan beni, karışmam."

"Uyandırınca da dövüyorsunuz..."

"Uyandıracaksın dedik ya!.. Duydun mu?"

"Baş üstüne."

Vavila, efendisinin elbisesi ile ayakkabılarını alarak çıktı. Poltoratzki yatağına uzandı, gülümseyerek bir sigara yaktı, mumu söndürdü. Karanlıkta Marya Vasilyevna'nın gülümseyen yüzünü görüyordu.

Vorontzovlar hemen uyumadılar. Misafirler gidince Marya Vasilyevna kocasına yaklaştı, karşısına geçerek sert bir biçimde, *"Eh bien, Vous allez me dire, ce que c'est?"* dedi.

"Mais ma chère..."

"Pas ma chère! C'est un émissaire, n'est ce pas?"

"Quand Même je ne peux pas vous le dire."

"Vous ne pouvez pas? Alors c'est moi qui vais vous le dire."

"Vous?"[1]

"Hacı Murat, değil mi?"

Prenses birkaç gündür Hacı Murat'la görüşmeler üzerine bir şeyler işitiyordu. Bu kez kocasına gelenin Hacı Murat olduğunu tahmin etmişti.

Vorontzov, karısının tahminlerinin bir bölümünü kabul etmek zorundaydı. Gerçekten bir casus gelmişti. (Gelenin Hacı Murat olmaması, Marya Vasilyevna'yı hayal kırıklığına uğrattı). Casus, Hacı Murat'ın ertesi gün orman tarafına geleceğini haber vermişti.

Vorontzovların kale içinde tekdüze geçen yaşamında böyle bir olay, genç karıkocayı sevindirdi adeta. Vorontzov'un babasının da bunu duyunca ne kadar hoşnut kalacağını konuştuktan sonra üçe doğru yattılar.

1. (Fr.) "E, söyleyecek misiniz bana, nedir bunlar?"
"Aman canım..."
"Canım falan dinlemem. Bir casus, değil mi?"
"Ne olursa olsun size bunu söyleyemem."
"Söyleyemez misiniz? Öyleyse ben size söyleyeceğim."
"Siz mi?"

IV

Hacı Murat, Şamil'in peşinden saldığı adamlardan kaçarken tam üç gecedir gözünü kırpmamıştı. Sado, ona iyi geceler dileyerek çıkar çıkmaz uykuya daldı. Soyunmadan uzanmış, dirseğini ev sahibinin yığdığı kırmızı kuştüyü yastıklara gömerek tetikte uyuyordu. Duvar tarafına Eldar yatmıştı. Sere serpe uyuyordu. Genç, güçlü kollarıyla bacaklarını geniş geniş açmıştı. Siyah fişeklikli beyaz çerkeskası içinde kabarık göğsü, yastıktan düşen yeni tıraşlı, mavimtırak kafasından daha yüksekteydi. Çocuklarınki gibi şişkin, bıyığı yeni terlemeye başlayan üst dudağı bir şey içer gibi içe çekilip kabarıyordu. Hacı Murat gibi Eldar da giyinik, elinde tabancası ve kamasıyla tetikte uyuyordu. Ocaktaki çalı ateşi bitmek üzereydi. Kandilin ölgün ışığında oda tam bir loşluk içindeydi.

Gece yarısından sonra misafir odasının kapısı gıcırdadı; Hacı Murat o anda doğruldu, eli tabancasına gitti. Odaya toprak zemine sessizce basarak Sado girdi. Hacı Murat sanki hiç uyumamış gibi, "Hayrola?" diye sordu.

Sado karşısına çömeldi, "Bir sorun var," dedi. "Kadınlardan biri, seni buraya gelirken pencereden görmüş, kocasına söylemiş. Şimdi bütün avul, senin geldiğini biliyor... Az önce karıma komşulardan biri geldi, ihtiyarların camide toplandığını, seni yakalamak istediklerini haber verdi."

"Gitmek gerek."

"Atlar hazır," dedi Sado ve hızla dışarı çıktı.

"Eldar," diye fısıldadı Hacı Murat.

Mürşidinin adını seslendiğini duyan Eldar, yerinden fırladı, kalpağını düzeltti. Hacı Murat silahlarını kuşanıp yamçısını sırtına aldı. Eldar da onu izledi. Sessizce sundurmanın altına çıktılar. Kara gözlü çocuk, atlarını getir-

di. Dışarıda, sert toprak üzerinde nal sesleri duyulunca bitişik evin kapısından bir baş uzandı; bir adam tahta ayakkabılarını vura vura bayır yukarı camiye koştu.

Ay yoktu, kara gökte yalnızca yıldızlar ışıl ışıl parlıyordu. Karanlıkta toprak evlerin damları seçiliyor, avulun yukarı kesimindeki minaresiyle cami olduğu gibi görünüyordu. Camiden uğultulu sesler geliyordu.

Hacı Murat tüfeğini kaparak ayağını dar üzengiye soktu, sessizce, adeta belirsiz bir hareketle vücudunu aktarıp eyerin yüksek minderine oturdu. Sado'ya bakarak, "Allah sizden razı olsun!" dedi, alışkanlıkla sağ ayağıyla öbür üzengiyi buldu. Sonra yol vermesi için atı tutan çocuğa kırbacıyla hafifçe dokundu.

Oğlan çekildi, at yapacağını biliyormuş gibi çevik adımlarla çıkmazdan anayola yöneldi. Eldar arkadan yetişiyordu. Sado ellerini hızlı sallayarak dar sokakta yalpalaya yalpalaya peşlerinden koşuyordu. Avulun ağzında, yolun karşı yanında ilerleyen bir gölge göründü. Bir ses,

"Dur! Kimsin sen? Kıpırdama!" diye bağırdı, birkaç adam yolu kapattı.

Hacı Murat duracak yerde belinden tabancasını çıkardı; atını hızlandırarak yolunu kesenlerin üzerine sürdü. Yoldakiler dağıldı, Hacı Murat ardına bakmadan atını bayır aşağı sürdü. Eldar hızlı bir tırısla onu izliyordu. Birdenbire iki el silah patladı, iki kurşun vızıldadı ama ne Hacı Murat'a, ne de Eldar'a değdi. Hacı Murat aynı hızla devam etti. Üç yüz adım kadar ilerledikten sonra soluğu kesilmeye başlayan atı durdurdu, çevreyi dinledi. Karşıdan, aşağıdan hızlı akan suyun şırıltısı geliyordu. Geriden, avuldan karşılıklı öten horozların sesi işitiliyordu. Çeşitli sesler arasında Hacı Murat peşinden hızla yaklaşan nal sesleriyle konuşmaları duydu, atını aynı düzenli adımlarla sürdü.

Dörtnala gelen atlılar hızla yetiştiler. Yirmi kişi kadar vardılar. Hacı Murat'ı yakalamak ya da Şamil'e gösteriş olsun diye yakalama çabası içinde görünmek istiyorlardı. Karanlıkta seçilebilecek kadar yaklaştıkları zaman Murat durdu; dizginleri bırakarak sol elinin alışkın bir hareketiyle kılıfı çözüp sağ eliyle silahını çıkardı. Eldar da onun gibi yaptı.

"Ne istiyorsunuz?" diye bağırdı Hacı Murat. "Beni almaya mı geldiniz, hadi alın bakalım!"

Tüfeğini doğrulttu. Avullular durdu. Hacı Murat tüfek elinde vadiye inmeye başladı. Atlılar fazla sokulmadan peşinden geliyordu. Ancak Hacı Murat vadinin karşı yamacına geçince ona seslendiler ve kendilerini dinlemesini istediler. Murat havaya bir kurşun attı, hayvanı tırısa kaldırdı. Durduğu zaman peşini kovalayanlar da, horoz sesleri de duyulmaz olmuştu; yalnızca ormandan şu şırıltısı ve arada bir gecekuşunun çığlıkları geliyordu. Kapkara bir duvar gibi yükselen orman çok yakındı artık. Bu, müritlerinin Hacı Murat'ı bekledikleri ormandı.

Ormana yaklaşınca durdu, ciğerlerine bolca hava çektikten sonra bir ıslık çaldı; susup dinledi. Kısa bir süre sonra ormandan –yine– ıslıkla bir karşılık geldi. Hacı Murat yoldan ormana saptı. Yüz adım ilerisinde, ağaçlar arasında yanan ateşi, çevresinde oturan gölgeleri ve yarısı aydınlanmış eyerli, ayakları köstekli bir at gördü.

Ateşin önünde oturanlardan biri hızla kalktı, Murat'a yaklaşarak dizginiyle üzengiyi tuttu. Bu Hacı Murat'ın ev işlerine bakan manevi kardeşiydi. Murat attan inerek, "Ateşi söndürün," dedi.

Adamlar odunları dağıttılar, yanan çalıları ayaklarıyla ezdiler. Hacı Murat yere serili yamçısının yanına gitti.

"Bata geldi mi buraya?"

"Geldi, epey oldu; Han Mahoma'yla gittiler."

"Ne yana?"

"Şu yana."

Hanefi, Hacı Murat'ın geldiği yolun tam ters istikametini gösterdi.

"İyi," dedi Murat. Tüfeğini omzundan indirerek doldurmaya başladı. Sonra ateşi söndürene döndü, "Dikkatli olalım, peşimdeler," dedi.

Konuştuğu adam, Çeçen Hamzalo'ydu. Hamzalo, yere serili yamçının üstünden kılıfında duran tüfeğini aldı, sessizce düzlüğün kenarına, Hacı Murat'ın oturduğu yere gitti.

Eldar attan indi, mürşidinin hayvanını da aldı, ikisini, başlarını yukarı çekerek ağaçlara bağladı. Sonra Hamzalo gibi, tüfek omzunda, düzlüğün öbür ucunda ayakta durdu.

* * *

Ateş sönünce orman karanlığa büründü, yukarıda yıldızlar belli belirsiz kırpışıyordu.

Hacı Murat göğün ortasına kadar gelen Büyükayı, Küçükayı ve Kuzey Yıldızı'na bakarak gece yarısının çoktan geçtiğini, sabah namazı vaktinin geldiğini hesapladı. Hanefi'den, heybesinden ayırmadığı ibriği istedi, yamçısını alarak suya gitti. Çoraplarını çıkarıp aptesini aldıktan sonra serdiği yamçıya çıplak ayaklarıyla bastı, namaza durdu.

İbadetini bitirdikten sonra yerine, heybelerin olduğu yana döndü, yamçının üstüne oturarak dirsekleri dizlerinde, başı önde düşünceye daldı.

Hacı Murat'ın şansına sarsılmaz güveni vardı. Bir şey tasarlarken başaracağına önceden inanırdı. Gerçekten, çok seyrek karşılaştığı aksamalar dışında, fırtınalı

savaşçılık hayatı hep yolunda gitmişti. Bu kez de öyle olacağını umuyordu.

Hayalinde; Vorontzov'un verdiği kuvvetlerle Şamil'in üzerine yürüyerek onu tutsak edeceğini, öcünü alacağını, Rus Çarı tarafından ödüllendirilince yalnız Avarya'nın değil, bütün Çeçenlerin başına geçeceğini canlandırıyordu. Bunları düşünürken farkında olmadan dalıverdi.

Düşünde, yiğitleriyle ilahiler söyleyip, "Savulun, Hacı Murat geliyor!" naralarıyla Şamil'e saldırdığını, karılarıyla birlikte tutsak aldığını gördü. Kadınların ağlaşmalarını, çığlıklarını bile duyuyordu...

Birden uyandı. Okunan "Lâ ilâhe illâllah"lar, Şamil'in karılarının feryatları, onu uyandıran çakal ulumalarından başka bir şey değildi.

Hacı Murat başını kaldırıp ağaçlar arasından doğuda ağarmaya başlayan göğe baktı, az ötede oturan bir adamına Han Mahoma'yı sordu. Han Mahoma'nın henüz dönmediğini öğrenince başını göğsüne bıraktı, yeniden uykuya daldı.

Bu kez onu, Bata'yla görevini bitirip dönen Han Mahoma'nın neşeli sesi uyandırdı. Mahoma hemen Hacı Murat'ın yanına gitti; askerlerin onları nasıl karşılayıp Prens'e götürdüklerini, Prens'in kendisiyle nasıl konuştuğunu bir bir anlattı. Prens hoşnut kalmış, onları bu sabah Rusların Miçik Deresi'nin karşı yanında Şalinski Düzlüğü'nde odun kırdıkları yerde karşılamayı vaat etmişti. Bata arkadaşının sözünü keserek anlattıklarını tamamlıyordu.

Murat, Prens'in onun Ruslara geçmek önerisini nasıl, hangi sözcüklerle cevapladığını inceden inceye sordu. Bata ile Han Mahoma bir ağızdan, Prens'in Hacı

Murat'ı misafir olarak kabul etmeye, iyiliği için çalışmaya söz verdiğini söylediler. Hacı Murat yolu sordu. Han Mahoma'nın yolu bildiği, eliyle koymuş gibi onu oraya götüreceği cevabını alınca Bata'ya vaat ettiği 3 rubleyi verdi. Adamlarına, heybelerinden altınla işlenmiş silahıyla sarıklı kalpağını çıkarmalarını, müritlerine de Rusların yanına derli toplu bir biçimde çıkmaları için kendilerine çekidüzen vermelerini söyledi.

Silahlar, koşumlar, eyerler, hayvanlar temizlenirken yıldızlar görünmez oldu, ortalık ağardı, sabahın öncüsü serin bir rüzgâr esmeye başladı.

V

Poltoratzki'nin komutasında iki bölük asker, ellerinde baltalarla şafaktan önce Şahgir'in kapısından çıkarak on verst kadar yol aldı; sonra avcı zincirine yayılarak gün ağarınca odun kesmeye başladılar. Saat sekize doğru tatlı bir çıtırtıyla yanan yaş dalların taze ağaç kokan dumanına karışan sis, yavaş yavaş kalkmaya başladı. Az önce beş adım ötelerini göremeden yalnızca birbirlerinin seslerini duyan odun kesenler, şimdi kesilen ağaçların yığıldığı orman yolunu iyice seçiyorlardı.

Güneş kâh bir sis bulutunun ardında kocaman bir benek halinde görünüyor, kâh büsbütün kayboluyordu. Yolun az ötesinde subaylar, davulların üstüne oturmuşlardı.

Bunlar, Poltoratzki'nin maiyet subayı Tihonov ile üçüncü bölükten iki subay ve düello yüzünden rütbesi geri alınmış Poltoratzki'nin okul arkadaşı Baron Freze'ydi.

Davulların çevresine getirilen yiyeceklerin kâğıtları, sigara izmaritleri ve boş şişeler atılmıştı. Subaylar votka ile kahvaltı ettiler, Porter[1] içiyorlardı. Davulcu, üçüncü şişeyi açıyordu. Poltoratzki uykusunu alamadığı halde kendini çok dinç, babacan, kaygısız bir neşe içinde hissediyordu. Askerleriyle arkadaşları arasında, tehlikeli bir durumdayken bu hal hep gelirdi ona.

Subaylar, General Sleptzov'un[2] ölümünü konuşuyorlardı. Bu konuda en çok, Dağlıları kılıçtan geçiren gözü pek subayın kabadayılığı üzerinde duruyorlardı.

Gerçi herkes, en çok da deneyimli subaylar o zamanki Kafkas savaşlarında, tıpkı başka yerlerdeki gibi, hiçbir zaman hayallerde yaratılan ya da hikâye edilen kılıç savaşlarının gerçekte olmadığını bilirlerdi (Böyle göğüs göğse savaşlarda ancak kaçanlar kılıçtan geçirilirdi). Yine de subaylar bu çeşit savaş hayalini pek tatlı buldukları için bu onlara güven, neşe verirdi. Davulların üstünde kimi kurumlanarak kimi sakin oturmuş sigara tüttürüyor, bira içiyor, birbirleriyle şakalaşıyor; Sleptzov'un başına geldiği gibi her an ölümle karşılaşabileceklerini akıllarının köşesinden geçirmiyorlardı. Gerçekten, sanki bunu kanıtlamak için tam konuşmalarının ortasında, yolun sol yanından bir silah sesi duyuldu. Kurşun, vızıltıyla sisli havayı yararak bir ağaca saplandı. Askerlerin birkaç el ateşi düşman kurşununa cevap verdi.

"Ee," diye neşeyle bağırdı Poltoratzki, "bizim avcı zinciri çalışıyor!" Freze'ye dönerek, "Şansın açık olsun Kolya," dedi. "Geç bölüğünün başına da onlara iyi bir ders verelim."

1. Sert bir İngiliz birası. (Ç.N.)

2. General Sleptzov, Dağlıları kasıp kavuran bir Kazak alayının komutanıydı. Şeyh Şamil'in adamlarınca vurulmuştu. (Ç.N.)

Azledilen Baron, ayağa fırlayıp bölüğün bulunduğu sisli yana hızlı adımlarla yürüdü. Poltoratzki, birliği yürüyüş düzenine geçirip ateş edilen yana götürdü. Avcı zinciri orman kenarında, bayır aşağı inen kuru bir dere yatağının önünde dizilmişti. Rüzgâr ormana doğru esiyordu, dere yatağının yalnız ağzı değil, karşı yanı da görünüyordu.

Poltoratzki zincire vardığı zaman güneş sis bulutundan sıyrıldı. Derenin karşı yanından başlayan ufak, seyrek bir ormanda yüz yüz elli metre ötede birkaç atlı göründü.

Bunlar, Hacı Murat'ı kovalayan Çeçenlerdi; Rusların yanına varışını görmek istiyorlardı. Bunlardan biri ateş etmiş, zincirden birkaç nişancı karşılık vermişti.

Çeçenler geriledi, ateş kesildi. Ama bölüğüyle gelen Poltoratzki, ateş açılmasını emretti.

Komut verilir verilmez zincir boyunca kesiksiz neşeli tüfek çıtırtıları duyuldu, arkasından zarif biçimde dağılan bir duman şeridi yayıldı.

Eğlence çıktı diye sevinen askerler, silahlarını hızla dolduruyor, ardı ardına kurşun sıkıyorlardı. Galiba Çeçenler de kızışmıştı, onlar da askerlere birkaç el ateş ettiler. Bunlardan biri bir askere rastladı. Asker, gizli devriyeden Avdeyev'di. Arkadaşları yanına geldiği zaman sırtüstü yatıyordu. Karnındaki yarayı iki eliyle tutmuş, yavaşça inleyerek iki yana sallanıyordu.

Yanındaki asker, "Silahımı doldururken bir şey 'çat' etti..." diye anlatıyordu. "Bir de baktım, bizimki tüfeği elinden bırakmış..."

Avdeyev Poltoratzki'nin bölüğündendi. Toplanan askerleri gören Poltoratzki o yana gitti.

"Yaralandın mı oğlum?" dedi. "Nerene isabet etti?"

Avdeyev cevap vermedi.

Öbür asker yeniden anlatmaya başladı:

"Silahı doldururken bir şey çat etti komutanım, baktım ki o, tüfeğini elinden bırakmış..."

"Çık çık çık..." diye dilini şıklattı Poltoratzki.

"Canın çok acıyor mu Avdeyev?"

"Acımasına acımıyor ama ayağa kalkamıyorum. Azıcık şarap verseler komutanım..."

Votka, daha doğrusu askerlerin Kafkasya'da içtikleri ispirto bulundu. Panov, ciddi bir yüzle, kaşlarını çatarak yaralıya bir kapak içinde ispirtoyu sundu. Avdeyev birkaç yudum alıp hemen kapağı eliyle itti.

"Yoo, içim almıyor... Sen iç."

Panov, ispirtonun kalanını içti. Avdeyev yeniden doğrulmaya çalıştı, yine çöktü. Yere bir kaput serip yatırdılar.

"Komutanım, Albay geliyor," diye haber verdi astsubay.

Poltoratzki, "Hadi, sen burayı düzenle!" dedi, kırbacını şaklattı; atını dörtnala sürerek Vorontzov'u karşılamaya gitti.

Vorontzov, safkan bir İngiliz atına binmişti; beraberinde alay yaveri ile bir Kazak ve çevirmen bir Çeçen geliyordu:

"Hayrola, ne oluyor?"

"Bir çete bizim avcı zincirine saldırdı da..."

"Hadi canım, sizden çıkmıştır bu!"

Poltoratzki gülümsedi.

"Hayır, bizden değil Prens, onlar başlattı."

"Bir asker yaralanmış diye duydum."

"Evet, yazık oldu... Hem de iyi bir asker."

"Ağır mı?"

"Galiba. Karnından yedi kurşunu."

"Şimdi nereye gidiyorum biliyor musunuz?"

"Hayır efendim."

"Hiç aklınıza gelmiyor mu?"

"Yo."

"Hacı Murat geliyor, birazdan karşılaşacağız!"

"Olamaz!"

Vorontzov gülmemek için kendini zor tutarak, "Evet. Dün adamını gönderdi bize. Şalinski Çayırı'nda bekleyecek beni. Siz de askerlerinizi çayıra yayın, sonra yanıma gelin."

Poltoratzki elini kalpağına götürerek, "Baş üstüne," dedi, birliğine döndü.

Birliğin sağ kanadını kendisi üstlendi; solu astsubayın emrine verdi. Yaralı Avdeyev'i askerler kaleye taşıdılar.

Poltoratzki, Vorontzov'un yanına dönerek arkasından birkaç atlının yetiştiğini işitti. Hayvanını durdurup bekledi.

* * *

Gelenlerin en önünde, beyaz yeleli bir at üzerinde, beyaz çerkeska ve kalpak giymiş, altın kakmalı silah taşıyan, heybetli bir adam vardı. Bu, Hacı Murat'tı. Poltoratzki'ye yaklaşarak Tatarca bir şeyler söyledi. Poltoratzki kaşlarını kaldırıp ellerini açarak anlamadığını gösterdi, gülümsedi. Hacı Murat da gülümsedi. Bu çocukça saf, tam bir iyi yürekliliği gösteren gülümseme Poltoratzki'yi şaşırttı. Etrafa dehşet saçan Dağlının böyle olabileceğini hiç tahmin etmemişti. Suratsız, soğuk, yabani bir adamla karşılaşacağını sanmıştı.

Oysa karşısında duran, sevimli bir gülümsemeyle yüzüne bakan bu adamda kırk yıllık bir dost hali vardı. Birbirinden ayrık gözlerindeki derin bakışta, sanki karşısındakilerin içini okuduğu saklıydı.

Hacı Murat, dört kişiyle gelmişti. Bir gece önce Vorontzov'a gelen Han Mahoma da aralarındaydı. Pem-

be yüzlü, gözkapakları olmayan kara parlak gözlü bir adamdı bu; yüzü yusyuvarlak, neşe doluydu.

Hacı Murat'ın yanında ondan başka tıknaz, kıllı, dört kaşlı bir adam vardı. Bu Tavlinli Hanefi'ydi. Ağzına kadar dolu heybeler taşıyan bir atı tutuyordu; Hacı Murat'ın kâhyası gibiydi o. Dördünün içinde en çok dikkat çeken, kadın kadar ince belli, geniş omuzlu, kumral, sakalı henüz çıkmaya başlamış, koyun gözlü bir erkek güzeli olan Eldar'dı. Dördüncü müridin bir gözü kördü, kaşı kirpiği olmayan yüzünde burnundan başlayan bir yara izi, kısa kızıla çalan sakalı vardı; o da Çeçen Hamzalo'ydu.

Poltoratzki, yola çıkan Vorontzov'u gösterdi. Hacı Murat atını o yana sürdü. Yaklaşınca sağ elini göğsüne götürerek bir şeyler söyledi ve durdu. Çevirmen Çeçen sözlerini Rusçaya çevirdi:

"Rus Çarı'nın korumasına geldim," diyor. "Hizmet edeceğim ona. Çoktan gelecektim. Şamil bırakmıyordu."

Vorontzov, çevirmeni dinledikten sonra deri eldivenli elini Hacı Murat'a uzattı. Hacı Murat ele baktı, kısa bir duraklamadan sonra bir çevirmene, bir Vorontzov'un yüzüne bakarak kuvvetle sıktı.

"Diyor ki, gitmek istemiyordu ama sen Serdar'ın oğlusun, sana saygısı çok."

Vorontzov başını eğerek teşekkür etti. Hacı Murat çevresindekileri göstererek bir şeyler daha söyledi. Çevirmen dediklerini açıkladı:

"Diyor ki, bunlar onun müritleri, onun gibi Ruslara hizmet edeceklermiş."

Vorontzov o yana bakıp onları da başıyla selamladı.

Neşeli, kara gözlü, göz kapakları belli olmayan Çeçen Han Mahoma da başını salladı, Vorontzov'a kendi dilinde bir şeyler söyledi. Herhalde komik bir şeydi, çünkü kıllı Hanefi bembeyaz dişlerini göstererek sırıttı. Kı-

zıl saçlı Hamzalo, yalnızca bir an tek gözünü devirip Vorontzov'a baktı, sonra yine gözünü atının kulaklarına dikti.

Maiyetiyle birlikte kale yolunu tutan Vorontzov ile Hacı Murat'ın ardından bakan askerler aralarında konuşuyorlardı:

"Ne canlara kıymış lanet olası... Şimdi de kimbilir, baş tacı edecekler herifi."

"Ya ne sandın! Şamil'in gözde komutanıydı. İşi iş artık."

"Ne derseniz deyin, yaman herif, yiğit!"

"Şu kızıl saçlıya bakın – yabani hayvan gibi, yan yan bakıyor..."

"İtin biri belli."

Kızıl saçlı herkesin dikkatini çekti.

Kafile, odun kesilen yerden geçerken yolun yakınındaki askerler, Hacı Murat ile adamlarını görmek için öne atıldılar. Subay onlara çıkıştı ama Vorontzov, "Bırakın baksınlar eski ahbaplarına," dedi.

Yakındaki askere, sözcükleri kendine özgü İngiliz aksanıyla tane tane söyleyerek, "Şunun kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu.

"Hayır komutanım."

"Hacı Murat adını duydun mu?"

"Duymaz olur muyum komutanım, kaç kere dayak attık ona!"

"Ama epey de dayağını yediniz..."

"Yedik komutanım."

Asker, komutanıyla konuşma fırsatını bulduğuna çok hoşnuttu.

Hacı Murat, kendisinden söz edildiğini anlıyordu, gözlerinin içi neşeyle gülüyordu. Vorontzov kaleye çok hoşnut döndü.

VI

Vorontzov, Şeyh Şamil'den sonra Rusya'nın ikinci sayılı düşmanını kendine çekme fırsatına çok sevinmişti. Yalnız sevincini, Vozdvijenskoye'de, Ordu Komutanı Baron Meller-Zakomelski'nin bulunması biraz gölgeliyordu. Aslında bu işin onun kanalından yapılması gerekirken Vorontzov, ona haber vermeden her şeyi kendi başına becermişti. Bir tatsızlık çıkabilirdi. Bu düşünce Vorontzov'un sevincine gölge düşürüyordu.

Eve yaklaşınca Vorontzov, müritlerini alay yaverine bırakarak Hacı Murat'la içeri girdi.

* * *

Salonda misafiri güzel, süslü Marya Vasilyevna, altı yaşındaki kıvırcık saçlı, güler yüzlü pek tatlı oğluyla birlikte karşıladı.

Hacı Murat ellerini göğsünde çaprazlayarak, biraz resmî bir tavırla, onunla beraber giren çevirmen yardımıyla kendisini kabul eden Prens'i kunağı[1] saydığını, misafiri olduğu kunağı ile ailesini kutsal bildiğini söyledi.

Hacı Murat'ın görünüşü ve davranışları Marya Vasilyevna'nın hoşuna gitti. Beyaz, iri elini uzattığı zaman adamın kıpkırmızı kesildiğini görünce büsbütün hoşlandı ondan.

Prens, misafirine oturmasını söyledi, kahve içip içmediğini sordu, kahve getirmelerini buyurdu. Ama Hacı Murat gelen kahveyi içmedi. Rusçayı az buçuk anlıyor fakat konuşamıyordu, söyleneni anlayamayınca gülüm-

1. Kunak, Kafkasya'da kardeşten ileri dost anlamında kullanılır. Kunaklar birbirini arkadan vurmaz. (Y.N.)

süyordu. Gülümsemesi, Poltoratzki gibi Marya Vasilyevna'nın da hoşuna gitmişti.

Marya Vasilyevna'nın Bulka[1] diye çağırdığı kıvırcık saçlı, çakır gözlü oğlu annesinin yanında durmuş, ne kadar yaman bir savaşçı olduğunu duyduğu misafirinden bakışını ayırmıyordu.

Hacı Murat'ı karısının yanında bırakan Vorontzov komutanlığın kalem işleri müdürlüğüne gitti. Bu olayı büyüklerine haber vermesi gerekiyordu. Sol kanat komutanı General Kozlovski'ye, Grozny'ye bir rapor, babasına da bir mektup yazacaktı. İşini bitirince hızla eve döndü. Karısını, bu korkunç yabancıyla tek başına bıraktığı için darıltmak istemiyordu. Ama endişesi boşunaydı.

Hacı Murat, Vorontzov'un üvey oğlu Bulka'yı kucağına almış, koltukta oturuyordu. Başını eğmiş, olanca dikkatiyle Marya Vasilyevna'nın gülerek söylediği sözlerin çevirisini dinliyordu. Marya Vasilyevna, Hacı Murat'a dostlarının her beğendiğini onlara armağan olarak verirse Âdem Baba'ya döneceğini söylemişti.

Prens odaya girince Hacı Murat, bu olup bitenlere çok şaşıran ve hiç de hoşnut olmayan Bulka'yı kucağından indirdi, ayağa kalktı. Neşeyle gülümseyen yüzü ciddileşti, sert bir ifade aldı; Vorontzov oturana kadar ayakta kaldı. Sonra az önceki konuşmalarını sürdürerek Marya Vasilyevna'nın sözlerini, "Dostların hoşlandığı şeyleri armağan etmek, bizim geleneğimizdir," biçiminde cevapladı.

Yine kucağına tırmanmış olan Bulka'nın saçlarını okşayarak, "Oğlun, benim kunak," dedi.

Marya Vasilyevna kocasına, Fransızca olarak, "Ömür

1. Tombiş. (Y.N.)

şu senin haydut," dedi. "Bulka, kamasına bayıldı, o da hemen verdi."

Bulka, kamayı babalığına gösterdi.

Marya Vasilyevna "*C'est un objet de prix*,"[1] dedi. "*Il faudra trouver l'occasion de lui faire cadeau.*"[2] dedi Vorontzov.

Hacı Murat yere bakarak oturuyor, çocuğun başını okşarken, "Ciğitsin[3], ciğit..." diyordu.

Vorontzov, keskin bilenmiş, ortasında bir çizgi bulunan çelik kamayı kınından yarısına kadar çıkarıp inceledi, "Nefis, cidden nefis bir kama!.." dedi. "Teşekkürler."

Çevirmene dönerek, "Sor kendisine, ne gibi hizmette bulunabilirim?" dedi.

Çevirmen Vorontzov'un sözlerini Tatarcaya çevirdi. Hacı Murat hemen, hiçbir şey istemediğini söyledi, yalnız namaz kılabileceği bir yer göstermelerini rica etti.

* * *

Kendisine ayrılan odada yalnız kalan Hacı Murat'ın yüzü değişti; hoşnut, şefkatli, heybetli ifadesi silindi; kaygılı, düşünceli görünüyordu.

Vorontzov'un gösterdiği kabul umduğundan iyiydi. Asıl kabulün bu derece iyi olması onu kuşkulandırıyor, Vorontzov'la subaylarına karşı güvenini sarsıyordu. Her şeyden kuşkulanıyordu. Yakalanıp zincire vururlar, Sibirya'ya yollarlar ya da hiç uzatmadan öldürebilirlerdi. Bu yüzden tetikteydi.

Yanına gelen Eldar'a, müritleri nereye yerleştirdik-

1. (Fr.) Değerli bir eşya. (Ç.N.)
2. (Fr.) Ona bir armağan vermek için fırsat yaratmalı. (Ç.N.)
3. Yiğit. (Y.N.)

lerini, atların ne olduğunu, silahlarının yanlarında bırakılıp bırakılmadığını sordu.

Eldar, atların prensin ahırında olduğunu, müritleri bir ambara yerleştirdiklerini ve silahlarının da yanlarında bırakıldığını anlattı. Çevirmen onlara ayrıca yemekle çay ikram etmişti.

Hacı Murat şaşkınlıkla başını salladı, ayakkabılarını çıkarıp namaza durdu. Namazını kıldıktan sonra gümüş kamalarından birini getirmesini söyledi. Giyinip kamayı beline taktıktan sonra sedirde bağdaş kurarak ne olacağını beklemeye başladı.

Beşe doğru Prens'in sofrasına yemeğe çağrıldı.

Yemekte Hacı Murat ağzına pilavdan başka bir şey koymadı. Pilavı da, Marya Vasilyevna'nın aldığı taraftan kendi tabağına koydu.

Marya Vasilyevna, "Onu zehirlememizden korkuyor," dedi kocasına. "Pilavı tam benim aldığım yerden aldı."

Hacı Murat'a dönerek, çevirmen aracılığıyla kaçta namaz kılacağını sordu. Hacı Murat, beş parmağını kaldırıp güneşi gösterdi.

"Yakın öyleyse."

Vorontzov saatini cebinden çıkardı, düğmesine bastı; saat 4'ü çeyrek geçeyi çaldı. Saatin çalması Hacı Murat'ın tuhafına gitmiş olmalıydı, yeniden çaldırttı, saati görmek istedi.

"Voilà l'occasion; donez-lui la montre,"[1] dedi Marya Vasilyevna.

Vorontzov saati hemen Hacı Murat'a uzattı. Murat elini göğsüne bastırdı, saati aldı. Düğmeye basıp dinliyor, beğenerek başını sallıyordu.

1. (Fr.) Bu bir fırsat, verin ona saatinizi. (Ç.N.)

Yemekten sonra Prens'e Meller-Zakomelski'nin yaverinin geldiğini haber verdiler. Yaver Prens, General'in Hacı Murat'ın gelişini duyarak kendisine haber verilmeyişine kızdığını, gelenin hemen yanına gönderilmesini buyurduğunu söyledi. Vorontzov General'in buyruğunun yerine getirileceği cevabını verdi. Durumu misafirine çevirmenle haber vererek birlikte gitmesini rica etti.

Yaverin geliş nedenini öğrenen Marya Vasilyevna kocasıyla General arasında bir tatsızlık çıkma olasılığını düşündü, kocasının vazgeçirmek istemesine karşın, onlarla birlikte gitmeye karar verdi.

"Vous feriez bien mieux de rester; c'est mon affaire, non pas le vôtre."[1]

"Vous ne pouvez pas m'empecher d'aller voir madame la générale."[2]

"Başka zaman gidebilirdiniz."

"Şimdi istiyorum."

Vorontzov çaresiz razı oldu. Üçü birlikte gittiler.

General'e geldikleri zaman Meller soğuk bir nezaketle Marya Vasilyevna'yı karısının yanına götürdü. Yaverine Hacı Murat'ı salona götürüp yeni buyruğuna kadar dışarı çıkarmaması için uyardı. Sonra çalışma odasının kapısını açarak: "Buyurun," dedi, Prens'i önden geçirdi.

Odaya girince, Prens'in önünde durarak ve oturmayı önermeden, "Buradaki askerî birliklerin komutanıyım," dedi. "Bu nedenle düşmanla her türlü temas benim aracılığımla yapılacaktır. Hacı Murat'ın gelişini neden bana haber vermediniz?"

Hiddetlenen General'in kabaca parlayışı karşısında

1. (Fr.) Evde kalsanız daha iyi olur. Bu benim işim, sizi ilgilendirmez. (Ç.N.)
2. (Fr.) General'in karısını ziyaret etmeme engel olamazsınız ya. (Ç.N.)

Vorontzov sapsarı kesildi, o da kendine hâkim olamadı:

"Hacı Murat'ın adamlarından biri geldi, kendisinin bana teslim olmayı istediğini söyledi."

"Size, bana neden haber vermediğinizi soruyorum!"

"Bunu yapmak niyetindeyim ama Baron..."

"Ben sizin için baron değil, Ekselansım..."

Baron Meller-Zakomelski'nin uzun zamandır içinde biriken hiddet taşmıştı:

"Kimse yirmi yedi yıldır Çarıma hizmet ettikten sonra daha dün işe başlayanların, akrabalarına güvenerek burnumun dibinde kendilerine ait olmayan işlere burunlarını sokmalarına izin vereceğimi sanmasın!"

"Aslı olmayan şeyleri söylememenizi rica ederim Ekselans."

General, artan hiddetiyle, "Doğruyu söylüyorum ve buna izin vermeyeceğim," dedi.

O sırada odaya eteklerini hışırdatarak Marya Vasilyevna, arkasından da Baron'un ufak tefek, gösterişsiz karısı girdi.

"Rica ederim Baron, Simon sizi kırmak istemezdi," diye başladı Marya Vasilyevna.

"Bunu demek istemedim Prenses..."

"İyisi mi, bırakalım bunları. 'Kötü bir barış, iyi bir kavgadan daha iyidir' derler. Ne diyordum ben..."

Gülmeye başladı. Güzel kadın, çekici tebessümüyle hırçın General'i yendi. Meller-Zakomelski de bıyık altından gülümsedi.

"İtiraf ederim ki haksızdım ama..." diye başladı Vorontzov.

Meller-Zakomelski, "Fazla ileri gittim galiba," diyerek Prens'e elini uzattı.

Barış yapıldı. Hacı Murat'ı bir süre Meller'in bölgesinde bırakıp sonra sol kanat komutanına göndermeye karar verdiler.

Bitişik odada oturan Hacı Murat, konuşulanları anlamamakla beraber işine yarayan şeyleri kavradı: Tartışma onunla ilgiliydi. Onun Şamil'den ayrılması Ruslar için son derece önemli bir konuydu. Bu yüzden Ruslar onu sürmez ya da öldürmezlerse çok şey isteyebilirlerdi.

Ayrıca Meller-Zakomelski'nin Vorontzov'un amiri olduğu halde ötekinden daha az sözünün geçtiğini anladı. Burada onun değil, Vorontzov'un borusu ötüyordu...

Meller-Zakomelski onu yanına çağırıp sorguya başlayınca Hacı Murat heybetli, gururlu bir tavır takındı; dağları bırakarak Beyaz Çar'a hizmet etmeye geldiğini, bu konuda her şeyi Tiflis'teki Serdar'a, yani Başkomutan Prens Vorontzov'a söyleyeceğini bildirdi.

VII

Yaralı Avdeyev'i hastaneye götürdüler. Hastane, kale kapısında keresteyle kaplı ufak bir evdi. Yaralıyı genel koğuşta bulunan boş yataklardan birine yatırdılar.

Koğuşta dört hasta vardı: ateşler içinde yanan bir tifolu, nöbetin gelmesini bekleyen ve durmadan esneyen sapsarı, gözleri mor halkalarla çevrili bir sıtmalı, üç hafta önceki saldırıda yaralanmış iki de yaralı... Ayakta olan bileğinden, yataktaki omzundan yaralıydı. Tifoludan başka hepsi yeni geleni sardılar, getirenleri soru yağmuruna tuttular:

Avdeyev'i getirenlerden biri, "Bazen," dedi, "nohut

saçar gibi ateş ederler de bir şeycik olmaz, bu kez üç beş kurşunda tutturdular..."

"Kadere yazılınca..."

Yatağa yatırılırken Avdeyev, kendini tutmaya çalışarak "Aah..." diye inledi. Yatınca da kaşlarını çattı, ses çıkarmaz oldu; yalnız durmadan ayaklarını kıpırdatıyordu. Yarasını elleriyle tutarak hareketsiz bakışını öne dikmişti.

Gelen doktor, yaralının yüzüstü yatırılmasını söyledi; kurşunun delip geçmediğine bakacaktı.

"Bunlar ne?"

Doktor, Avdeyev'in sırtından kaba etlerine doğru inen çaprazlı açık renk izleri gösterdi.

"Eski bunlar..." diye inledi Avdeyev. Yediği beylik parası yüzünden aldığı cezanın anısıydı bu izler.

Avdeyev'i yeniden sırtüstü yatırdılar, doktor sondayla karnını uzun uzun araştırdı, kurşunu buldu ama çıkartamadı. Yarayı sarıp yapışkan bir yakıyla kapattıktan sonra gitti. Yarası deşilip sarılırken Avdeyev dişleri kenetlenmiş, gözleri kapalı bir halde yatıyordu. Doktor gidince gözlerini açıp çevresine şaşkın şaşkın bakındı. Gözleri hastaların, sağlık memurunun üstünde olduğu halde sanki onları değil de, onu hayrete düşüren başka bir şeyi görüyormuş gibiydi.

Avdeyev'in arkadaşları Panov'la Seregin geldiler. Avdeyev hep öyle, şaşkın şaşkın önüne bakarak yatıyordu. Gözlerini arkadaşlarına diktiği halde uzun zaman tanıyamadı onları.

"Bana bak Pyotra," dedi Panov, "eve bir diyeceğin var mı?"

Avdeyev hâlâ Panov'un yüzüne bakıyor ama cevap vermiyordu. Panov, soğuk, iri kemikli eline dokunarak, "Evine bir diyeceğin var mı diyorum," diye tekrarladı.

Avdeyev kendine gelir gibi oldu.

"Sen misin, Antoniç?"

"Benim ya. Evdekilere ileteceğin bir haber varsa Seregin yazabilir."

Avdeyev gözlerini güçlükle Seregin'e çevirdi. Ağır ağır, "Seregin," dedi, "yazar mısın? Yaz öyleyse: "Oğlunuz Petruha sizlere uzun ömür diledi... Ağabeyini hep kıskanırdı... Daha önce anlatmıştım sana ya. Şimdi hoşnut bile oldum. Varsın sağlıcakla otursun. Allah ona uzun ömür versin, ben razıyım. Öyle yaz işte."

Sözünü bitirince gözlerini Panov'a dikti, uzun uzun sustu. Sonra ansızın:

"Piponu buldun mu?" diye sordu.

Panov cevap vermeden başını salladı.

Avdeyev tekrarladı:

"Piponu, piponu buldun mu diyorum!"

"Çantamdaymış."

"Gördün mü! Hadi şimdi bir mum verin, ölüyorum ben."

Tam o sırada Poltoratzki askerini yoklamaya geldi.

"Çok mu fenasın oğlum?"

Avdeyev gözlerini kapadı, "Hayır" anlamında başını salladı. Çıkık elmacık kemikli yüzü sararmış, ciddileşmişti. Cevap vermedi, Panov'a yeniden, "Mum ver. Ölüyorum," diye tekrarladı.

Eline mumu verdiler ama parmaklarını bükemiyordu; parmaklarının arasına sıkıştırarak tutturdular. Poltoratzki gitti, gidişinden beş dakika sonra sağlık memuru Avdeyev'in kalbini dinledi ve öldüğünü haber verdi.

Tiflis'e gönderilen raporda, Aydeyev'in ölümünden şöyle söz edilmişti:

"23 Kasım'da Kurinski Alayı'ndan iki bölük, odun kesmek için kaleden ayrılmıştır. Dağlılar kalabalık halde, güpegündüz, odun kesen askerlere saldırmıştır. Ateş hattı gerilemeye başlamış; o sırada ikinci bölük süngü saldırısına kalka-

rak Dağlıları püskürtmüştür. Çarpışmada iki er yaralanmış, biri hayatını kaybetmiştir. Dağlılar ise yüze yakın ölü ve yaralı vermiştir."

VIII

Petruha Avdeyev, Vozdvijenskoye Hastanesi'nde can verirken yerine askere gittiği ağabeyinin karısı, gelinlik kızı ve ihtiyar babalarıyla birlikte donmuş harman meydanında arpa dövüyorlardı. Bir gün önce çok kar yağmış, sabaha karşı don olmuştu.

İhtiyar, horozların üçüncü ötüşüyle uyandı; buz tutmuş pencereden parlak ay ışığını görünce ocağın peykesinden indi. Ayakkabıları ile gocuğunu giyip şapkasını aldı, harmana gitti. İki saat kadar çalıştıktan sonra eve döndü, oğlu ile kadınları uyandırdı. Kadınlar harmana geldiği zaman meydan süpürülmüştü; tahta bir kürek beyaz, kuru kara saplanmış, yanında saplı süpürge, uçları yukarıda dikili duruyordu. Arpa demetleri, temizlenmiş meydanda uzun iki sıra halinde başları karşı karşıya gelecek biçimde yığılmıştı. Dövenleri alarak çalışmaya başladılar. Üç elden döndürüyorlardı; ihtiyar ağır dövenle samanı parçalıyor, kız düzenli vuruşlarla üstten dövüyor, gelin de çeviriyordu.

Ay battı, şafak sökmeye başladı; sırayı bitirmek üzereydiler. O sırada büyük oğul Akim, sırtında gocuk, başında şapkayla çalışanların yanına geldi.

Babası dövmeyi bıraktı, dövene dayanarak durdu:

"Sen niye boş geziyorsun?"

"Atlar tımar edilecek de..."

"Atlar tımar edilecekmiş... Kocakarı işi bu. Al şu döveni. Pek şiştin içmekten..."

"Sen mi içiriyordun da bildin? " diye homurdandı Akim.

"Ne dedin?"

İhtiyar tehditle baktı ona. Öteki ses çıkarmadı, döveni aldı, dört dövenle çalışmaya başladılar: Trap, Ta-pa-tap, trap-ta-pa-tap!

İhtiyarın ağır döveni, her üç vuruşta bir "trap" diye iniyordu.

"Ensenin kalınlığına bak, beylerden aşağı kalmazsın. Benim poturum, üstümden düşüyor."

İhtiyar konuşurken vuruş sırasını bıraktı, yalnızca tempoyu bozmamak için dövenin zincirini salladı.

Sırayı bitirdiler, kadınlar tırmıklarla samanı kaldırmaya başladılar.

"Petruha senin yerine askere gitmekle aptallık etmiş. Sen gitseydin orada adam olurdun. Petruha evde, senin gibi beş tanesini cebinden çıkarırdı."

Gelin, arpa demetlerinin bağlı olduğu halat gibi bükülü saman saplarını bir yana fırlatarak, "Yeter artık baba," dedi. "Yaa, altı boğaz doyuruyoruz ama hiçbirinizden hayır gördüğümüz yok. Petruha iki adamın işini becerirmiş."

Avludan, kara basa basa açılmış dar yoldan ayaklarını sıkı sıkı saran yün onuçlarıyla[1] yeni çarıklar giymiş bir kocakarı geldi. Erkekler, ayıklanmamış arpa tanelerini bir araya yığıyor, gelin ile kız arkadan süpürüyordu.

"Muhtar geldi. Beylerin tuğlası taşınacakmış; köycek gideceksiniz," dedi kocakarı. "Kahvaltınızı hazırladım. Gelin bari."

1. Karda kaymamak için ayakkabıların üzerine geçirilen kaba dokuma ya da yünden ayak sargısı. (Ç.N.)

İhtiyar, "Olur," dedi. Sonra Akim'e, "Sen git, Çaloy'u koş," diye ekledi. "Ama bak, geçen seferki gibi senin yüzünden laf işitmeyeyim. Petruha'yı unutma."

"Petruha evdeyken onu paylardınız, gidince sıra bana geldi."

Anası, "Hak ettin bunu," diye tersledi.

Akim, "Anladık, anladık," dedi.

"Öyle ya! Unun parasını zıkkıma ver, şimdi de 'Pekâlâ'"

"Geçmişe mazi, yenmişe kuzu..." dedi gelin.

* * *

Baba oğul geçimsizliği, ta Pyotr'un askere gidişinden beri başlamıştı. İhtiyar, bu işte yaş tahtaya bastığını daha o zaman anlamıştı. Onun hayat anlayışı, çocuksuz olanın çoluk çocuk sahibinin yerini almasını gerektirirdi. Akim'in beş çocuğu vardı. Pyotr çocuksuzdu. O da babası gibi becerikli, zeki, güçlü, dayanıklıydı, en başta çalışkandı. Hiç boş durmazdı. İş görenlerin yanından geçerken babası gibi hemen yardıma koşardı; ya orağa sarılıp bir iki sıra ot biçer ya bir araba yükler ya bir ağaç keser ya da birkaç kucak odun hazırlardı. Pyotr'u gönderirken ihtiyarın içi gitmişti ama çaresizdi. Askerlik ölüm gibiydi. Asker, somundan kesilmiş bir dilimdi... Bunu hatırlayarak acıyı deşmek yararsızdı. Yalnız ihtiyar ara sıra, büyük oğlunu iğnelemek için az önceki gibi hatırlatırdı. Anası ise iki yıldır küçük oğlunu ağzından düşürmüyor, kocasına Petruha'ya para göndermesi için yalvarıyordu. Ama ihtiyar ses çıkarmıyordu.

Avdeyev'lerin hali vakti yerindeydi. İhtiyarın köşede bucakta sakladığı parası da vardı ama o, kara gün akçesine el sürmeye dünyada kıyamazdı. Kocakarı, ihtiyarın yeniden küçük oğlunu andığını görünce arpayı satıp da bir rublecik olsun yollamasını istemeye karar verdi.

Düşündüğünü yaptı. Gençler beylik işe gidip kocasıyla baş başa kalınca Petruha'ya arpa parasından bir ruble yollaması için kandırdı ihtiyarı.

Savrulan arpadan on iki ölçeği, üç kızağa gerdikleri çullara dökerek, özenle uçlarından mandallarla tutturdular, kocakarı, zangoca yazdırdığı mektubu kocasına verdi. O da şehre varınca yanına bir ruble katarak asker oğluna yollamaya söz verdi.

İhtiyar, yeni gocuğu ile yeni kaftanını, temiz beyaz onuçlarını giydi, mektubu para kesesine koyarak dua ettikten sonra, kızağın ön tarafına bindi, şehrin yolunu tuttu. Arkada torunu oturuyordu. Şehre gelince mektubu bir kapıcıya okuttu, beğenerek dinledi.

Petruha'nın anasının yazdırdığı mektupta her şeyden önce oğluna hayır duaları, kutsamalar, sonra da eş dost ve akrabanın selamları vardı. Vaftiz babasının ölüm haberi, Pyotr'un karısı Aksinya'nın onlarla oturmak istememesi daha sonraki konulardı. Kadın çalışmaya gitmişti ama işittiklerine göre namusuyla oturuyordu. Daha sonra efkârlanmış kocakarı gözlerinden yaş boşanarak zangoca şunları yazdırmıştı:

"Ayrıca sevgili evladım, canım Petruşam, aklım hep sende, gözyaşlarım hiç dinmiyor. Gözümün nuru evladım, bana kıyıp da nasıl gittin..."

Buraya gelince kocakarı hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. "Yeter artık," dedi.

Mektup böylece bitiyordu. Ama Petruha'ya ne karısının evden gittiği haberini ne gönderilen rubleyi ne de anasının son sözlerini almak kısmet oldu. Mektupla para Petruha'nın savaşta "Çarı, vatanı ve dinini savunurken öldüğü"nü –bir askerî yazıcının ifadesiydi bu– bildiren bir haberle köye geri geldi.

Kocakarı haberi alınca vakit buldukça ağladı sızladı, sonra işlerine döndü. İlk pazar kiliseye gitti, bir ayin yaptırdı. Pyotr'u ölenler listesine yazdırdı; Tanrı kulu Pyotr'un ruhu için kutsal ekmek dağıttı.

Asker karısı Aksinya da topu topu bir yıl geçirdiği sevgili kocasının ölümünü öğrenince sızlandı. Kocasına da, mahvolan gençliğine de acıyordu. Pyotr Mihayloviç'in kumral, dalgalı saçlarına, aşkına yanıp yakılırken yetim yavrusu Vanka'yla onu el kapısına gitmek zorunda bırakan kötü talihine isyan ediyordu.

Aslında, içinden, Pyotr'un öldüğüne seviniyordu. Çünkü evinde kaldığı kâhyadan ikinci kez gebeydi. Artık bundan sonra kimse günahını başına kakmaz, kâhya da baştan çıkarmaya uğraşırken vaat ettiği gibi, onu nikâhına alabilirdi.

IX

Bir Rus elçisinin oğlu olan Mihayil Semyonoviç Vorontzov, İngiltere'de okumuştu; Rus memurları arasında az rastlanan geniş bir Avrupa kültürüne sahipti. Mevki düşkünüydü, kendinden küçüklere karşı yumuşak, tatlı dilliydi, büyüklere tam bir saray inceliğiyle davranırdı. Onun için yaşam, buyurmak ile buyruk almaktan ibaretti.

En yüksek rütbe ve nişanlara ulaşmıştı. Değerli bir askerdi, hatta Krasnoy Savaşı'nda Napolêon'u yenen general olarak bilinirdi.

1852'de yetmişini geçtiği halde dinç ve çevikti. En önemlisi, kudretini, ününü korumasına yardım eden,

ince, sevimli zekâsından hiçbir şey yitirmemişti. Kendisi ile karısının kişisel servetlerinden başka naiplik aylığı, Vorontzov'u sayılı zengin kişizadeleri arasına katmıştı. Parasının büyük bölümünü güney kıyısında yaptırdığı görkemli bir saray ile bahçesine harcardı.

4 Aralık 1852 akşamı, Vorontzov'un Tiflis'teki sarayının kapısında bir kurye troykası durdu. Yorgun, tozdan kapkara olmuş subay, bacaklarının uyuşukluğunu giderdikten sonra nöbetçilerin önünden geçip geniş kapıdan naip sarayına girdi. General Kozlovski'den getirdiği Hacı Murat'ın Ruslara geçtiğini bildiren haberi verdiği zaman Vorontzov, yemeğe gitmek üzereydi. Kuryeyi hemen kabul ettiği için yemeğe birkaç dakika geç kaldı.

Salona girdiği zaman yemeğe çağrılı otuz kadar misafirden kimi Prenses Elizaveta Ksaveryevna'nın çevresini almış, kimi grup grup pencerelerin önünde toplanmışlardı. Ev sahibi girince hepsi ayağa kalktı. Vorontzov her zamanki siyah askerî ceketini giymişti, apoletsizdi, yalnızca omuzlarında ince bir rütbe şeridi, boynunda Beyaz Haç nişanı vardı. Tilki suratını andıran tıraşlı yüzü tatlılıkla gülümsüyor, kırpıştırdığı gözleri salonda bulunanları süzüyordu.

Hızlı ama yumuşak adımlarla girerek, geciktiği için misafirlerden özür diledi. Erkekleri selamladıktan sonra Gürcü Prenses Manane Orbeliyani'nin yanına gitti. Prenses Orbeliyani iri, heybetli, kırk beş yaşlarında bir Doğu güzeliydi. Vorontzov, önünde eğilerek onu sofraya götürmek üzere kaldırdı. Karısı Prenses Elizaveta Ksaveryevna da dışarıdan gelen Kızıl saçlı, sert bıyıklı bir generalin koluna girdi. Gürcü Prens, kolunu Prenses Vorontzova'nın arkadaşı Kontes Choiseuil'e sundu. Doktor Andreyevski, yaver ve öbür misafirler kimi bayanlarla, kimi tek olarak öndeki çiftlerin peşinden yürüdüler. Kaftanlarla uzun çorap ve pabuç giyen uşaklar yemek salonuna girenleri,

sandalyeleri çekerek sofraya buyur ediyor, sofracıbaşı gururlu bir biçimde üzerinde dumanı tüten çorbayı gümüş çorbalıktan tabaklara koyuyordu.

Vorontzov uzun masanın tam ortasına gelen yerine oturdu. Karşısında generalle karısı vardı. Sağına güzeller güzeli Prenses Orbeliyani, soluna zarif endamlı, kara kaşlı, kara gözlü, pembe yüzlü, pırıl pırıl süsler içinde, durmadan gülümseyen Gürcü Prenses'in kızı oturmuştu.

Prenses'in, kuryenin getirdiği haberler hakkındaki sorusuna, *"Excellentes chère amie,"*[1] diye cevap verdi Vorontzov. *"Simon a eu de la chance."*[2]

Olağanüstü haberi masadakilere anlattı. Bu haber onun için pek yeni sayılmazdı. Şamil'in en ünlü, en cesur yardımcısı Hacı Murat'ın Ruslara geçip bugün yarın Tiflis'e geleceği söylentileri çok önceden başlamıştı.

Sofradakilerin hepsi, hatta masanın kenarlarında aralarında konuşup usulca gülüşen gençler, yaverler ile memurlar bile sustular, dinlemeye başladılar.

Prens sözünü bitirdikten sonra karısı, yanında oturan kızıl saçlı, sert bıyıklı generale sordu:

"Hiç karşılaştınız mı şu Hacı Murat'la Generalim?"

"Birkaç kez, Prenses."

General, 1843'te Dağlıların Gergebil'i[3] alışı sırasında Hacı Murat'ın General Passek'in birliğiyle karşılaşmasını ve şiddetli bir çarpışmada Albay Zolotuhin'i herkesin gözü önünde nasıl vurduğunu anlattı.

Vorontzov, General'i tatlı bir gülümsemeyle dinliyordu, besbelli açılıp konuştuğunu görmek hoşuna gidiyordu. Birdenbire yüzü asıldı, dalgın bir hal aldı. Hevesle konuşan

1. (Fr.) Mükemmel, aziz dostum. (Ç.N.)

2. (Fr.) Simon'un işi yolunda gitmiş. (Ç.N.)

3. Kuzey Dağıstan'da stratejik önemi büyük olan ve sık sık kâh Rusların kâh Dağlıların eline geçen büyük bir avul. (Ç.N.)

General, Hacı Murat'la ikinci karşılaşmasına geçti. Vorontzov'a bakarak, "Onun şu bilinen kurtarma harekâtında kurduğu pusuyu hatırlar mısınız Ekselans?" dedi.

Vorontzov gözlerini kıstı:

"Nerede?"

Sorun, gözüpek generalin belalı Darga Seferi'ni "kurtarma harekâtı" diye anmasıydı. Başka birlikler yetişmese Prens Vorontzov'un komutası altındaki birlik toptan gidiyordu... Rusların epey ölü, yaralı verdiği ve mühimmat kaybettiği Darga Seferi, utanç verici bir olaydı. Birlik komutanı Vorontzov'un yanında bundan söz etmeye cesaret edenler, olayı ancak –kendisinin Çar'a gönderdiği raporda belirttiği gibi– bu seferin Rus ordusunun parlak bir zaferi olduğu biçiminde anlatırlardı. Oysa "kurtarma" sözü, yapılanın şerefli bir kahramanlık değil, birçok insanın yaşamıyla ödenen bir hata olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Bunu hepsi fark ettiği halde kimi anlamamış göründü, kimi korkuyla ne olacağını beklemeye başladı, bazıları gülümseyerek bakıştılar.

Yalnızca kızıl saçlı, sert bıyıklı General hiçbir şeyin farkında değildi. Kendini öyküsüne kaptırmış, doğal bir biçimde, "Nerede mi? Kurtarma harekâtında, Ekselans," diye Vorontzov'a cevap verdi.

Sevdiği konuya dalan General, "Hacı Murat, birliği öyle ustalıkla ikiye bölmüştü ki, kurtarma kuvveti yetişmeseydi –kurtarma sözcüğünü adeta özel bir zevkle yineliyordu– hepimiz orada kalırdık, çünkü..." diye devam etti, ama sözünü bitiremedi. Durumu kavrayan Manane Orbeliyani, Generalin konuşmasını keserek Tiflis'te oturduğu evin rahat olup olmadığını sordu.

General şaşırdı, etrafa bakındı; bakışı masanın öbür ucunda oturan yaverinin sabit, anlamlı bakışıyla karşılaşınca anında durumu kavradı.

Gürcü Prenses'e cevap vermeden sustu, somurttu,

tabağındaki tadından ve görünüşünden habersiz olduğu yemeği aceleyle, bütün bütün yutmaya başladı.

Herkes bozuldu ama durumu kurtaran Gürcü Prenses'in kocası oldu. Aslında ahmağın biri olduğu halde pek usta bir dalkavuktu; çok iyi de yol yordam bilirdi. Prenses Vorontzova'nın öbür yanında oturuyordu. O anda olup bitenlerin farkında değilmiş gibi, yüksek sesle Hacı Murat'ın Mahtulinli Ahmet Han'ın dul karısını kaçırma olayını anlatmaya başladı:

"Gece avula girdi, istediğini kapıp çetesiyle kaçtı..."

"Neden ille o kadını istiyordu?" diye sordu Prenses.

"Kocasıyla kanlı bıçaklıydı. Fakat Han'la bir türlü karşılaşamadı. Onun için de ölümünden sonra öcünü Han'ın dul karısından aldı."

Prenses bu sözleri, Gürcü Prens'in yanında oturan eski arkadaşı Kontes Choiseuil'e çevirdi. Öteki gözlerini yumarak başını salladı ve "*Quelle horreur!*"[1] dedi.

Vorontzov gülümseyerek, "Yo," dedi. "İşittiğime göre, tutsak ettiği kadına son derece saygı göstermiş, sonra da serbest bırakmış."

"Para karşılığında..."

"Kuşkusuz. Ama yine de davranışı çok kibardı."

Böylece Gürcü Prens'in yardımıyla konu, Hacı Murat'la ilgili öykülere geçmiş oldu. Saray halkı, Hacı Murat ne kadar övülürse Prens Vorontzov'un o ölçüde hoşnut olacağını sezinlemişti:

"Görülmemiş derecede cesur bir adam! Harikulade bir insan!"

"Öyle ya, 1849'da Demirhan-Şura'ya güpegündüz saldırdı, çarşı pazar ne varsa temizledi..."

Masada Demirhan-Şura'da bulunmuş olan bir Er-

1. (Fr.) Ne korkunç! (Ç.N.)

meni de vardı. Yemek boyunca Hacı Murat, sofradakilerin ağzından düşmedi. Hepsi yarış edercesine cesaretini, zekâsını, ruh yüceliğini övüyorlardı. Birisi, bir keresinde yirmi tutsağı vurduğunu anlattıysa da bu da bir kılıfa uyduruldu:

"Ne yapalım, *A la guerre comme à la guerre*..."[1]

"Ne derseniz deyin, büyük adam."

Dalkavukluğa eğilimi olan ahmak Gürcü Prens, "Avrupa'da doğsaydı belki yeni bir Napolèon olurdu," dedi.

Vorontzov'un kendisine Beyaz Haç kazandıran Napolèon'a karşı zaferinden ötürü bu konudan her zaman hoşlandığını bilirdi.

"Napolèon değilse de yaman bir süvari generali olurdu," dedi Vorontzov.

"Napolèon olmasa Murat[2] olurdu..."

"Zaten adı da Hacı Murat!"

Misafirlerden biri, "Hacı Murat'ın ayrılmasıyla Şamil'in sonu geldi," dedi.

Başkası, "Artık dayanamayacaklarını anladılar," diye ekledi (Vorontzov'a direnemeyeceğini söylemek istiyordu).

"Tout c'est grâce à vous,"[3] dedi Manane Orbeliyani.

Prens Vorontzov, biraz fazla gelmeye başlayan bu dalkavukça övgüleri yatıştırmak istedi. Ama yine de hoşnuttu. Prenses Orbeliyani'yle sofradan salona geçerken oldukça neşeliydi.

1. (Fr.) Savaş, savaştır. (Ç.N.)

2. Joachim Murat (1767 - 1815), Napoleon'un katıldığı bütün savaşlarda asker ve süvari kumandanı olarak bulunan Fransız Mareşal. Burada adlarının yazılışları aynı olduğu için bir gönderme yapılıyor. (Y.N.)

3. (Fr.) Sizin sayenizde. (Ç.N.)

* * *

Yemekten sonra salona geçildi. Kahveler içilirken Prens herkese karşı son derece nazik, tatlı dilli davranıyordu. Kızıl saçlı, sert bıyıklı General'in yanına giderek kırdığı potun farkına varmamış gibi hareket etti.

Misafirleri bir bir dolaştıktan sonra oyuna oturdu. Yalnız eski bir kâğıt oyunu olan *lomber* oynardı. Prens'in oyun arkadaşları, Gürcü Prens, –bu oyunu Prens'in uşağından öğrenen– Ermeni General, dördüncü de nüfuzuyla ün salmış Doktor Andreyevski'ydi.

Vorontzov, kapağında Birinci Aleksandr'ın portresi bulunan altın enfiye kutusunu yanına koyarak atlastan oyun kâğıtlarını çıkarıp dağıtmaya hazırlandı. O arada İtalyan uşağı Giovanni, gümüş tepside bir mektup getirdi.

"Bir kurye daha geldi Ekselans."

Vorontzov kâğıtları bırakarak özür diledi, mektubu açıp okumaya başladı. Oğlundandı. Hacı Murat'ın onlara geçişini, Meller-Zakomelski'yle tartışmasını anlatıyordu. Prenses yanına gelip oğlunun ne yazdığını sordu.

"Hep aynı şey. *Il ya quelque désagrément avec le commendant de la place. Simon a eu tort. But all is well what ends well!*"[1] dedi Prens.

Mektubu karısına vererek saygılı bir biçimde bekleyen oyun arkadaşlarına döndü, kâğıtları dağıttı. İlk elden sonra enfiye kutusunu açtı, çok neşeli olduğu zamanlarda yaptığı gibi, buruşuk, ihtiyar beyaz eliyle bir tutam Fransız enfiyesini burnuna çekti.

1. (Fr.) Mevki komutanıyla çatışmış biraz. Simon haksız. Ama sonu iyi gelen her şey iyidir. (Ç.N.)

X

Ertesi gün Hacı Murat, Vorontzov'a geldiği zaman bekleme salonu tıklım tıklım doluydu. Ziyaretçiler arasında üniformasıyla, nişanlarıyla vedaya gelen dünkü sert bıyıklı General, levazım işlerinde görevini kötüye kullanmaktan yargılanmak tehlikesine düşen bir alay komutanı vardı. Doktor Andreyevski'nin koruduğu, votka tekelini almış zengin bir Ermeni de kontratını yenilmek için uğraşıyordu. Siyahlar giymiş, savaşta vurulan bir subayın dul karısı, aylık bağlanması ya da çocuklarının devlet hesabına okula yerleştirilmesi için ricaya gelmişti. Görkemli ulusal giysileri içinde mal düşkünü bir Gürcü prens, kiliseye geçmiş mülkünü geri almak için baş vuruyordu. Bir polis komiseri, Kafkasya'nın fethi için şişkince bir plan getirmişti. Hatta, sırf dönüşünde, Prens'e gittiğini anlatmak için gelen bir han da vardı. Hepsi sıra bekliyor, birbirlerinin peşi sıra, yakışıklı sarışın yaverle birlikte Prens'in odasına giriyorlardı.

Hacı Murat sert adımlarla, hafifçe aksayarak bekleme odasına girince bütün gözler ona çevrildi, adını birbirine fısıldayanlar oldu. Yakası ince simli şeritle işlenmiş kahverengi beşmetle uzun beyaz çerkeska giymişti. Ayaklarında siyah dolaklarla ayağı eldiven gibi saran aynı renk ince pabuçlar, başında kalpak vardı. Bu kalpak, Hacı Murat'ın General Klugenau[1] tarafından, Ahmet Han'ın ihbarı üzerine tutuklanmasına, sonra da Şamil'e geçmesine neden olmuştu. Hacı Murat, salonun döşemesi üzerinde hızlı adımlarla, hafif aksaklığı yüzünden ince vücuduyla salına salına yürüyordu. Geniş, birbirinden ayrık

1. O zamanki Kafkas ordusu komutanı. (Ç.N.)

gözleriyle sakin bir biçimde önüne bakıyor, sanki kimseyi görmüyordu.

Yakışıklı Yaver onu selamladı, Prens'e haber verinceye kadar oturmasını rica etti. Hacı Murat oturmak istemedi, elini kamasının altına soktu, ayağını öne uzatarak oradakileri küçümser bakışlarla süzmeye başladı.

Çevirmen Prens Tarhanov, Hacı Murat'ın yanına geldi. Hacı Murat ona isteksizce, kısa cevaplar veriyordu. Hükümet komiserini şikâyete gelen bir Kımıh[1] prensi Vorontzov'un odasından çıkınca Yaver, Hacı Murat'ı çağırdı, kapıya kadar götürdü, kapıyı açarak içeri aldı.

Vorontzov, geleni ayakta karşıladı. Başkomutan'ın ihtiyar beyaz yüzü, dünkü gibi gülmüyordu, çok daha ciddi, resmîydi.

Ortasında kocaman bir masa bulunan yeşil panjurlu, yüksek pencereleri olan büyük odaya giren Hacı Murat, oldukça küçük esmer ellerini çerkeskasının yenlerinin birleştiği yerde kavuşturdu; yere bakarak ağır ağır, saygılı bir tavırla ve iyi bildiği Kımıh lehçesiyle, "Büyük Çarınızın ve sizin korumanıza sığınıyorum," dedi. "Kanımın son damlasına kadar Beyaz Çar'a hizmet etmeye söz veriyorum. Umarım ki, ortak düşmanımız Şamil'e karşı çarpışmamızda başarıya ulaşacağız."

Vorontzov, çevirmeni dinledikten sonra Hacı Murat'a baktı; Hacı Murat da gözlerini Vorontzov'un yüzüne dikti.

Karşı karşıya duran bu iki adamın bakışlarında alabildiğine derin, sözcüklerle anlatılmaz, hele çevirmenin çevirdiklerinden bambaşka anlamlar vardı. Gerçeği olduğu gibi ama sessizce anlatıyorlardı birbirlerine... Vorontzov'un gözlerinden Hacı Murat'ın tek sözcüğüne inan-

1. Dağıstan'ın bir parçası. (Ç.N.)

madığını, onun Rus olan her şeye düşman olup böyle kalacağını, ancak zorunlu olduğu için boyun eğdiğini bildiği okunuyordu. Hacı Murat da bunu anladığı halde sadakatinden söz etmeyi sürdürüyordu. Oysa gözleri, karşısındaki ihtiyarın bir ayağının çukurda olup harbi marbi değil, ölüm döşeğini düşünmesi gerektiğini ama ihtiyarlığına karşın kurnazlığı yüzünden tetikte durmak zorunda olduğunu söylüyordu.

Vorontzov bunu anlıyor, yine de çarpışmada nasıl başarı kazanacaklarına ilişkin düşüncelerini söylemeyi sürdürüyordu. Çevirmene, "Ona de ki, –Vorontzov bütün genç subaylara sen diye hitap ederdi– Çarımız büyük olduğu kadar da yüce kalplidir. Ricam üzerine onu bağışlayıp hizmetine kabul edeceğini sanıyorum," dedi.

Hacı Murat'ın yüzüne baktıktan sonra, "Hükümdarımın yüksek kararına kadar onu burada misafir edeceğimi ve bu sorumluluğunu üzerime aldığımı da söyle," diye ekledi.

Hacı Murat bir kez daha ellerini göğsünün ortasında kavuşturdu ve hararetle bir şeyler anlatmaya başladı.

Çevirmenin anlattığına göre Hacı Murat, Avar bölgesini yönettiği zaman Ruslara hakkıyla hizmet etmiş; onu mahvetmek isteyen Ahmet Han'ın General Klugenau'ya iftirası olmasa Ruslara ihanet etmeyecekmiş.

"Biliyorum," dedi Vorontzov, "biliyorum (Bilse bile çoktan unutmuştu ya...)"

Koltuğuna oturarak Hacı Murat'a karşı duvardaki sediri gösterdi. Ama misafiri oturmadı. Böyle büyük birisinin huzurunda oturamayacağını göstermek ister gibi güçlü omuzlarını kıpırdattı. Sonra çevirmene dönerek konuşmasını sürdürdü:

"Ahmet Han da, Şamil de düşmanımdır benim. Prens'e söyle, Ahmet Han öldü, ondan öcümü alamam artık ama Şamil daha yaşıyor, onunla kozumu paylaşma-

dan ölmek haramdır bana!"

Hacı Murat kaşlarını çatmış, dişlerini sıkmıştı.

"Öyle ya," dedi sakin bir biçimde Vorontzov. "Sor ona, Şamil'den nasıl öç almak istiyor? Hem oturabileceğini de söyle."

Hacı Murat yine oturmadı. Birinci soruyu, Ruslara Şamil'i yok etmelerine yardım etmek amacıyla geçtiğini söyleyerek cevapladı.

"Anladık ama ne yapmayı düşünüyor?.. Otur sen, otur!"

Hacı Murat oturdu. Eline askerî güç verip onu Lezgi[1] hattına gönderirlerse, bütün Dağıstan'ı ayaklandırarak Şamil'i alaşağı edeceğini söyledi.

"İyi olur," dedi Vorontzov, "düşüneyim."

"Serdar'a de ki, ailem düşman elinde bulunuyor. Bunlar dağlarda kaldıkça elim kolum bağlı, harekete geçemem ben. Açıktan açığa karşı gelirsem karımı, anamı, çocuklarımı öldürür. Prens ailemi kurtarsın, başka tutsaklarla değiştirsin – o zaman ya ölür ya Şamil'i yok ederim."

"Peki peki. Bunu da düşünürüz. Şimdilik karargâh komutanına gitsin. Durumunu, niyetlerini, isteklerini bir bir anlatsın."

Hacı Murat ile Vorontzov arasındaki ilk görüşme böyle geçti.

* * *

Aynı günün gecesi, Doğu stili yapılmış tiyatroda bir İtalyan operası sahneleniyordu. Vorontzov, locasındaydı. Birdenbire, başında kalpağıyla aksayarak yürüyen Hacı Murat'ın alımlı endamı belirdi. Yanında hizmetine veri-

1. Dağıstan'ın güneyinde bir bölge. (Ç.N.)

len Yaver Loris-Melikov vardı. Hacı Murat ön sıraya oturdu. Doğulu Müslümanlara özgü bir ağırbaşlılıkla birinci perdeyi en ufak hayret göstermeden, hatta tam bir kayıtsızlıkla seyrettikten sonra kalktı. Seyircilere baka baka, hepsinin ilgi dolu bakışları arasında çıkıp gitti.

Ertesi gün pazartesiydi. Vorontzovlarda her zamanki gece davetlerinden biri vardı. Büyük salon ışıl ışıl aydınlanmıştı, kış bahçesi yönünden derinden bir müzik sesi geliyordu. Boynu, kolları, göğüsleri açık bırakan elbiseler içinde genç ya da biraz geçkince kadınlar, pırıl pırıl üniformalı erkeklerin kollarında dönüyorlardı. Büfeye girip çıkan kırmızı fraklı, uzun çoraplı, süslü ayakkabılar giymiş uşaklar şampanya ve bayanlara şeker sunuyorlardı. Başkomutanın karısı, yaşça çok genç olmadığı halde öbürleri gibi oldukça dekolte bir elbiseyle misafirler arasında tatlı tatlı gülümseyerek dolaşıyordu. Bir gün önce tiyatrodaki gibi salonda bulunanları kayıtsız bir biçimde seyreden Hacı Murat'a da çevirmen yardımıyla birkaç tatlı söz söyledi.

Ev sahibesinin arkasından açık saçık giyimli başka kadınlar da Hacı Murat'a sokuldular. Hepsi serbest bir biçimde karşısında duruyor, hep aynı şeyi, gördüklerini beğenip beğenmediğini soruyorlardı. Yaldızlı apoletleri, kordonları ve boynunda kurdeleli Beyaz Haç'ı ile Vorontzov yaklaştı, o da aynı soruyu yineledi. Besbelli herkes gibi o da, Hacı Murat'ın orada gördüklerini beğenmemesini olanaksız buluyordu. Murat, Vorontzov'a da herkese verdiği cevabı yineleyerek, onlarda böyle şeyler olmadığını söylüyor, ama bütün bunların iyi mi kötü mü olduğunu açıklamıyordu.

Orada, baloda da Vorontzov'la ailesinin kurtarılma işini konuşmak istedi ama Başkomutan sözlerini işitmemiş gibi davranıp uzaklaştı. Loris-Melikov sonradan, burasının böyle işleri konuşmak için uygun olmadığını söyledi.

Saat on biri çalarken Murat, Marya Vasilyevna'nın armağan ettiği saati kontrol etti, Loris-Melikov'a eve gidip gidemeyeceğini sordu. Loris-Melikov, gidebileceğini, ama kalmasının daha uygun düşeceği cevabını verdi. Hacı Murat yine de kalmadı, buyruğuna verilen arabaya bindi, yerleştirildiği eve gitti.

XI

Tiflis'e gelişinin beşinci günü, naibin yaveri Loris-Melikov, amiri adına Hacı Murat'a geldi.

Murat her zamanki gibi diplomatça bir biçimde başını eğerek elini göğsüne koydu. Loris-Melikov'un gözlerinin içine tatlı bir bakışla bakarak, "Emret," dedi.

Loris-Melikov masanın yanındaki koltuğa oturdu. Murat karşısına, alçak bir sedire geçti, bağdaş kurup gözlerini yere dikerek Loris-Melikov'un söylediklerini dikkatle dinlemeye başladı.

Tatarcayı rahat konuşan Loris-Melikov, Prens'in Hacı Murat'ın geçmişini bildiği halde yaşamını bir kez de kendi ağzından dinlemek istediğini söyledi:

"Sen bana anlat, ben yazar, Rusçaya çeviririm. Prens Çar'a bildirecek bunu."

Hacı Murat ses çıkarmadı. Karşısındakinin sözünü hiçbir zaman kesmez, hatta konuşması bitince de, belki bir şey daha söyler diye beklerdi bir an. Sonra başını kaldırdı, kalpağını geriye attı, yüzü Marya Vasilyevna'yı adeta büyüleyen o kendine özgü çocukça gülümsemeyle aydınlandı.

"Olur," dedi. Yaşamöyküsünün Çar'a okunacağını duymak gururunu okşamıştı galiba.

Loris-Melikov cebinden not defterini çıkardı.

"Bana her şeyi baştan, acele etmeden anlat," dedi (Tatarca'da "siz" denmez).

"Hay hay! Yalnız neresinden başlayacağımı bilemiyorum. Ne işler oldu!.."

"Bir günde bitiremezsen öbür gün tamamlarsın."

"Baştan mı başlayayım?"

"Baştan ya; nerede doğdun, nerelerde yaşadın?"

Hacı Murat başını eğdi, uzun uzun oturdu öylece. Sonra divanın kenarında gözüne ilişen ufak bir tahta parçasını aldı. Sapı fildişiyle karışık, altın kakmalı kamasının altından ustura gibi keskin bir çelik bıçak çıkarıp tahtayı yontmaya, bir yandan da anlatmaya koyuldu:

"Yaz. Çelmez'de doğdum. Ufak bir avuldu; bizim Dağlıların dediği gibi, öküz başı kadar ufak... Hayli yakınımızda Hanların oturduğu Hunzah[1] vardı... Ailemiz Hanlarla yakından görüşürdü. Anam, büyük oğulları Abunusal Han'a süt vermişti. Sonradan Han'ın öteki oğlu da süt verdi ya... Neyse, Han'ın çocuklarını besleyip büyüttü ama kardeşim Ahmet öldü...

"Ben Han'ın oğlu Bulaç Han'la aynı zamanda doğmuşum. Anam yine onlara sütanne olmak istememiş. Bu sefer babam gitmesi için diretmiş. Anam 'Gitmem... Gidersem gene kendi yavrumu aç korum... Gitmem...' diye karşı çıkıyormuş. O zaman babam öfkesinden anama hançeriyle öyle bir vurmuş ki! Öfkeli adamdı babam! O gün anacığımı az kalsın öldürüyormuş; elinden almışlar. İşte böyle, annem beni kaderime terk etmemiş, sonra da kendi kendine bir türkü yakmış bunun için. Ama bütün

1. Avar bölgesinin merkezi. (Ç.N.)

bunları anlatmaya gerek yok değil mi?"

Loris Melikov, "Hayır, bana herşeyi anlat, hepsi önemli" dedi.

Hacı Murat düşünceye daldı. Anasını hatırlamıştı. Evin damında koyun koyna yattıkları zaman gocuğun altında annesine nasıl sokulduğunu, anasının bağrındaki hançer yarasının izini göstermesi için nasıl yalvardığını hatırlamıştı. Başını sallayarak devam etti:

"İşte böyle. Annem o zaman sütanne olarak gitmemiş. Hanın karısı da kendisine başka bir sütanne bulmuş. Yine de anama kırgın değildi, onu severdi... Hatırlıyorum, biz küçükken annem bizi Han'ın sarayına götürürdü. Orada Han'ın çocuklarıyla oynardık, Han'ın karısı bizi de severdi. Böylece ben de Hanlara yakın oldum.

Üç oğulları vardı: ağabeyim Osman'ın süt kardeşi Abununsal Han, manevi kardeşim Umma Han ve küçükleri, Şamil'in uçuruma attığı Bulaç Han... Ama sözü buna getirmenin sırası değil daha... On beşindeydim; avullarda müritler dolaşmaya başlamışlardı. Tahta kılıçlarla taşlara vurarak, 'Gazavat[1] Müslümanlar, gazavat!' diye bağırıyorlardı.

Çeçenlerin hepsi müritlere katıldı, Avarlılar da o yana geçmeye başladılar. O sıralar Hanların sarayındaydım. Han'ın kardeşi sayılırdım, canımın istediğini yapıyordum, zengin olmuştum. Atlarım, silahım, param vardı. Keyfimce yaşıyor, hiçbir şey düşünmüyordum. Bu yaşam Gazi Molla[2] vurulup yerine Hamzat geçinceye kadar sürdü. Hamzat, Hanlara bir heyet yollamış, gazavata katılmazlarsa Hunzah'ı yerle bir edeceğini haber

1. Din düşmanı üzerine olan sefer, saldırış.

2. Gazi Mehmet Molla, Kafkas uluslarının bağımsızlık savaşımında Şeyh Şamil'den önceki önder. Ruslarla bir çarpışmada 1832'de vurulmuştu.

vermişti. Düşünülecek konuydu bu. Hanlar, Ruslardan çekiniyor, gazavata katılmaya yanaşmıyorlardı. Hanların Anası, ikinci oğlu Umma Han ile beni Tiflis'e, Rusların en büyük amirlerinden Hamzat'a karşı yardım istemeye yolladı. O zaman oranın büyüğü Rozen adında bir barondu. Ne beni ne Umma Han'ı huzuruna kabul etti. Yardım edeceği haberini gönderdi ama hiçbir şey yapmadı. Yalnız subayları bize gelmeye, Umma Han'la kâğıt oynamaya başladılar. Çocuğa şarap içiriyor, kötü yerlere götürüyorlardı. Sonunda Umma Han varını yoğunu kumarda yedi. Vücutça boğa gibi güçlü, huyca yumuşaktı. Ben çekip kurtarmazsam son kalan atları ile silahını da orada bırakacaktı. Tiflis'e gidip geldikten sonra düşüncelerim değişti. Hanların Anası ile genç hanları gazavata katılmaya razı etmeye çalıştım."

"Düşüncelerin neden değişti, Rusları sevmedin mi?" diye sordu Loris-Melikov.

Hacı Murat birden cevap vermedi. Sonra kesin bir ifadeyle, "Evet sevmedim," dedi, gözlerini kapadı. "Başka bir neden daha vardı."

"Neydi?"

"Han ile ben Çelmez dolayında üç müritle çatıştık. İkisi kaçtı, üçüncüsünü tabancamla vurdum. Üzerinden silahını almak için yaklaştığım zaman henüz ölmemişti. Yüzüme baktı. 'Beni vurdun,' dedi. 'Ama ben iyiyim. Müslüman'sın, gençsin; gazavata katıl. Tanrı buyruğu bu.'"

"Katıldın mı?"

"Katılmadım ama düşünmeye başladım. Hamzat, Hunzah'a yaklaşınca ona ihtiyarlardan birkaçını yolladık. Gazavatı kabul ettiğimizi söyledik. Yalnız bize yol göstermesi için bilgili birini yollamalarını rica ettik. Hamzat, ihtiyarların bıyığını kestirip burunlarına halka taktırmış ve onları o halde bize yollamıştı.

İhtiyarlar, Hamzat'ın, gazavatı öğretmek için bize

bir şeyhi yollayacağını söylediler. Yalnız Hamzat'ın Hanların Anası'ndan emanet olarak küçük oğlunu istediğini haber verdiler. Bulaç Han'ı gönderdiler. Hamzat onu iyi karşıladı ama öbür kardeşlerinin de gelmesi için haber yolladı. Sözde babası gibi o da Hanlara hizmet etmek istiyormuş...

Hanların Anası zayıf, aklı kıt, başına buyruk yaşayan bütün kadınlar gibi küstahtı. İki oğlunu göndermeye yanaşmadı, yalnız Umma Han'ı yolladı. Ben de gittim birlikte. Bir verst ötede müritler bizi karşıladılar. Çevremizi sardılar, türküler söylüyor, silah atıyor, ciğitlik ustalıklarını gösteriyorlardı. Kamplarına girince, Hamzat çadırından çıktı, Umma Han'ın üzengisini tuttu, bir hana yakışır saygıyı gösterdi. 'Şimdiye kadar ailenize bir kötülük etmedim, etmek de istemem,' dedi. 'Siz bana el kaldırmayın, müminleri gazavat yoluna getirmeme engel olmayın. Babam babanıza hizmet ettiği gibi ben de bütün gücümü yolunuza vereceğim. Beni ailenize, aranıza alın, size öğütlerimle yardım edeceğim. Siz de dilediğiniz gibi yaşayın.'

Umma Han konuşkan değildi. Ne söyleyeceğini bilemedi, ses çıkarmadan durdu karşısında. O zaman ben söyledikleri doğruysa Hamzat'ın Hunzah'a gitmesini önerdim. Han'la annesinin ona saygıda kusur etmeyeceklerini söyledim. Ama sözümü bitirmeden ilk kez Şamil'le karşı karşıya geldim. İmamın yanında duruyordu. Bana, 'Sana değil, Hana soruyorlar,' dedi.

Sustum. Hamzat Umma Han'ı çadırına götürdü, sonra beni çağırıp elçileriyle Hunzah'a gitmemizi söyledi. Gittik. Hamzat'ın adamları, Han'ın karısını, büyük oğlunu da Hamzat'ın yanına yollaması için kandırmaya başladılar.

Bunda bir hile sezdim, kadını vazgeçirmeye çalıştım. Ama kadınlarda akıl, yumurta kabuğundaki saç kadar... Han'ın anası inandı, oğluna Hamzat'a gitmesini

buyurdu. Abunonsal Han gitmek istemiyordu. O zaman anası, 'Korkuyor musun yoksa?' dedi.

Arı gibiydi, sokacağı en duyarlı yeri çok iyi biliyordu. Abunonsal dayanamadı, daha fazla karşı koyamadan atının hazırlanmasını söyledi. Birlikte gittik.

Hamzat bizi Umma Han'dan da parlak, ta bayırın aşağılarına kadar inerek karşıladı. Sancaklı atlılar türkü söyleyerek, ateş ederek, ciğitlik becerilerini göstererek peşimizden geliyordu. Kampa vardığımız zaman Hamzat, Abunonsal Han'ı çadırına götürdü, ben atlarımızla dışarıda kaldım. Bayır aşağı inerken kulağıma Hamzat'ın çadırından silah sesi geldi. O yana koştum. Baktım, Umma Han kanlar içinde, yüzükoyun yatıyor, Abunonsal müritlerle dövüşüyordu... Yüzünün bir yarısı bir kılıç vuruşuyla yarılmış sarkıyordu... Bir eliyle kesilen parçayı tutarak çevresindekilere kılıç sallıyordu; ben oradayken Hamzat'ın kardeşini yere sermişti, öbürünü haklayacakken müritler ateş etmeye başladılar, Abunonsal devrildi."

* * *

Hacı Murat bir an sustu. Sert bir ifade alan yüzü kıpkırmızıydı, gözleri kanlanmıştı.

"Ben de korktum ve kaçtım."

"Öyle mi?" dedi Loris-Melikov. "Oysa ben seni korku bilmez sanırdım."

"Sonraları gerçekten unuttum korkuyu... O gün bu gün bu ayıbım aklımdan çıkmaz, her hatırlayışta korkudan bir kat daha sıyrılırım."

XII

"Şimdilik bu kadar," dedi Hacı Murat, "namazı kılacağım."

Çerkeskasının iç cebinden Vorontzovların armağanı olan çalar saatini çıkardı, düğmesine usulca basarak başını yana eğdi, tutmaya çalıştığı çocukça bir gülümsemeyle saatin çalışını dinledi. Saat on iki on beşi çaldı.

"Kunak Vorontzov'dan peşkeş,[1]" dedi, "iyi adam."

"Evet iyidir, saat de iyi. Hadi sen namazını kıl, ben beklerim."

"Yahşi," dedi Hacı Murat ve yatak odasına gitti.

Loris-Melikov yalnız kalınca Hacı Murat'ın anlattıklarından en önemlilerini not defterine geçirdi, sonra bir sigara yakarak odada bir aşağı bir yukarı gezinmeye başladı. Hacı Murat'ın yatak odasının karşısındaki kapıya yaklaştığı zaman birkaç kişinin çabuk çabuk Tatarca konuştuğunu işitti. Konuşanların Hacı Murat'ın müritleri olduğunu anladı, kapıyı açarak girdi.

Odada Dağlılara özgü keskin bir deri kokusu vardı. Yere serili yamçının üstünde, yırtık yağlı beşmetiyle tek gözlü, kızıl saçlı Hamzalo oturmuş, dizgin örüyordu. Kısık sesle hararetle bir şeyler anlatıyordu. Loris-Melikov'u görünce sustu, ona aldırış etmeden işini sürdürdü. Neşeli Han Mahoma karşısında durarak kirpiksiz kara gözleri ışıl ışıl, beyaz dişleriyle sırıtarak bir şeyler mırıldanıp duruyordu. Yakışıklı Eldar mintanının kollarını sıvamış, çiviye asılı eyerin kolanlarını siliyordu. Başları Hanefi odada yoktu, mutfakta yemek yapıyordu.

Loris-Melikov Dağlılarla selamlaştı, sonra Han Ma-

1. Armağan. (Ç.N.)

homa'ya dönerek, "Nedir o tartıştığınız?" diye sordu.

Loris'e elini uzatan Han Mahoma, "Hep Şamil'i övüyor," dedi. "Şamil büyük adam, diyor. Bilginmiş, kutsalmış yaman ciğitmiş..."

"Övüyorsa ne diye ayrılmış ondan?"

Han Mahoma dişleri, gözleri parlayarak, "Evet, hem ayrıldı hem övüyor!" dedi.

"Sen de Şamil'in kutsallığına inanıyor musun?"

"Kutsal olmasa halk peşinden gitmezdi," diye atıldı Hamzalo.

Mahoma, "Şamil değil, Mansur kutsal adamdı," dedi. "Gerçekten kutsaldı. İmam olduğu zaman ulusumuz başka türlüydü. Avulları gezerdi; karşılamaya çıkan halk eteğini öper, günahlarını açıklayarak tövbe ederdi. İhtiyarlar anlatırlardı. O zamanki insanların hepsi aziz gibi yaşarlarmış; tütün, şarap içmez, ibadeti ihmal etmez, birbirlerine karşı suçlarını bağışlar, kan gütmezlermiş. O zaman bir yerde eşya, para filan bulunca bir direğe bağlayarak yol kenarına bırakırlarmış. Ama Tanrı da ulusu bereket içinde yaşatırmış; şimdiki gibi değil..."

"Dağlarda şimdi de şarap, tütün içmezler," diye atıldı Hamzalo.

Han Mahoma Loris-Melikov'a göz kırptı:

amaroy'dur[1] senin Şamil!"

"Lamaroy, Dağlı anlamına gelir; dağda da kartallar yaşar."

Han Mahoma sırıttı.

"Aferin be, cevap diye buna derler işte."

Tartışanın lafın altında kalmadığına pek hoşnuttu.

Loris-Melikov'un elinde gümüş tabakasını görünce bir sigara istedi. Melikov, onlara yasak olduğunu söyle-

1. Lamaroy, Dağlılara verilen küçümser bir addır. (Ç.N.)

yince göz kırparak başıyla Hacı Murat'ın odasını gösterdi, "Kimse görmezse..." dedi, hemen sigarayı yaktı. İçine çekmeden, dumanı üflüyor, kırmızı dudaklarını beceriksiz bir hareketle uzatarak içiyordu.

Hamzalo sert bir ifadeyle, "İyi yapmıyorsun," dedi, çıktı.

Han Mahoma ona da göz kırptı, sigarasını içerek Loris-Melikov'a ipekli beşmet ile beyaz bir kalpak satın alabileceği iyi bir yer sordu.

"O kadar paran var demek."

Han Mahoma yeniden göz kırptı:

"Var... yeteri kadar."

Eldar güleç yüzünü Loris-Melikov'a çevirdi:

"Parayı nereden bulduğunu sorsana!"

"Kazandım."

Bir gün önce Tiflis sokaklarında dolaşırken yazı tura oynayan bir grup Rus emir eri ile Ermenilere rastlamıştı. Yerde üç altın ile epey gümüş para vardı. Han Mahoma oyunu çabucak kavradı, cebindeki metelikleri şıkırdatarak oyunculara katıldı, yerdeki paraya oynadığını söyledi.

"Var mıydı o kadar paran?" dedi Loris-Melikov.

Han Mahoma sırıttı:

"Topu topu on iki kopeğim vardı..."

"Ya yitirseydin?"

"Bu vardı ya!"

Han Mahoma tabancasını gösterdi.

"Bunu mu verecektin?"

"Ne vermesi! Kaçacaktım, peşime takılanı da vuracaktım. Tamam mı?"

"Kazandın mı bari?"

"Aya[1], hepsini toparlayıp gittim."

1. Evet. (Ç.N.)

Loris-Melikov, Han Mahoma'yı da Eldar'ı da tamamen anlıyordu. Han Mahoma neşeyi seven, hovarda, içi içine sığmaz, her zaman şen şakrak, hoppa, kendisinin ve başkalarının yaşamıyla oynayan bir gençti. Bu oyun merakı yüzünden bugün Ruslara geçerken yarın yine Şamil'in yanına dönebilirdi.

Eldar da kolay anlaşılan bir tipti. Mürşidine canla başla bağlı, sakin, güçlü, kararından dönmez bir adamdı. Loris-Melikov yalnızca kızıl saçlı Hamzalo'yu anlayamamıştı. Onun Şamil'e bağlılıkla kalmayıp, ayrıca Ruslara nefret, tiksinti, düşmanlık duyarak onları mundar yaratık saydığını görüyor, Hamzalo'nun ne yüzden taraf değiştirdiğini bir türlü anlayamıyordu.

Bazı büyüklerin düşündüğü gibi Loris-Melikov'un aklına, Hacı Murat'ın Şamil'e karşı düşmanlığının uydurma olduğu, casusluk amacıyla taraf değiştirerek Rusların zayıf noktalarını öğrendikten sonra yeniden dağlara dönüp üzerlerine saldıracağı geliyordu. Hamzalo bu düşüncenin canlı kanıtıydı. "Ötekiler ile Hacı Murat niyetlerini gizleyebilirler ama bunun nefreti üstünden akıyor," diye düşünüyordu Loris-Melikov. Hamzalo'yu konuşturmak istedi. Burada sıkılıp sıkılmadığını sordu. Hamzalo işini bırakmadan, tek gözüyle yan yan bakarak kısık sesle, kısaca, "Yo, sıkılmıyorum," diye homurdandı. Başka soruları da aynı biçimde cevapladı.

Loris-Melikov muhafızların odasındayken içeri, yüzü, boynu yosunla kaplanmış gibi kıllı Hacı Murat'ın dördüncü müridi Avar Hanefi girdi; kabarık göğsü de post gibiydi. Bu, konuşmayı beceremeyen, güçlü kuvvetli, görevinden başka düşüncesi olmayan bir işçiydi. Eldar gibi o da efendisine kayıtsız şartsız boyun eğiyordu.

Odaya pirinç almaya gelmişti. Loris-Melikov onu durdurdu, ne kadar zamandır Hacı Murat'ın yanında olduğunu sordu.

"Beş yıldır. Aynı avuldanız. Babam amcasını vurdu, onlar da beni vuracaklardı. O zaman beni kardeşliğe kabul etmelerini rica ettim." Hanefi bunu oldukça sakin bir biçimde Loris-Melikov'a gür kaşlarının altından bakarak anlatıyordu.

"Kardeşliğe kabul etmek ne demekmiş?"

"İki ay başımı tıraş etmedim, tırnaklarımı kesmedim, sonra evlerine gittim. Beni anaları Patimat'ın yanına götürdüler. Patimat bana süt verdi, böylece Hacı Murat'ın kardeşi oldum."

Bitişik odadan Hacı Murat'ın sesi duyuldu. Eldar efendisinin seslenişini duyar duymaz ellerini sildi, geniş adımlarla salona yürüdü. Dönüşünde, Loris-Melikov'a,

"Sizi istiyor," diye haber verdi.

Loris-Melikov güleç Han Mahoma'ya bir sigara daha verdi, salona gitti.

XIII

Salonda Hacı Murat onu çok neşeli bir yüzle karşıladı. Divana yerleşerek, "Nasıl, devam edelim mi?" diye sordu.

"Elbette. Senin adamlarla çene çaldık. Biri çok hoş çocuk doğrusu..."

"Öyle; Han Mahoma'nın aklı havadadır."

"Şu genç yakışıklı adamın da hoşuma gitti."

"Eldar mı? Evet, daha genç ama kaya gibi sert bir yiğittir."

Biraz sustular.

"Devam edeyim mi?"

"Evet evet."

"Hanların nasıl vurulduğunu anlatmıştım. Daha sonra Hamzat, Hunzah'a girdi, Hanların sarayına kuruldu. Hanların Anası kaldı. Hamzat onu yanına çağırınca kadın ona kafa tutmak istedi. Hamzat, müritlerinden Aseldar'a göz kırptı, öteki kocakarıyı sırtından bıçaklayıp yere yıktı."

"Niye?.. Kadını niye vuruyor?"

"Ne yapsın? Armut dibine düşer. Soyu kökünden kurutmak gerekiyordu. En küçükleri Bulaç Han'ı da Şamil uçurumdan attı.

Bütün Avar bölgesi Hamzat'a boyun eğdi, yalnız kardeşim ile ben direniyorduk; Hanların öcünü alacaktık. Boyun eğmiş gibi göründük ama aslında yalnızca fırsatını kolluyorduk. Dedemize akıl danıştık. Hamza, saraydan çıktığı sırada pusuya yatarak onu haklamaya karar verdik. Birisi konuştuklarımızı duymuş, Hamzat'a haber vermiş. Dedemizi çağırdı. 'Bana bak,' dedi, 'torunların bana karşı kötülük hazırlıyorlarmış. Doğruysa seni de onlarla birlikte sallandırırım! Ben Tanrı adına hareket ediyorum.'

Dedem eve gelince bunları bize söyledi. Biz de fazla beklememeyi uygun bulduk. Bayramın birinci günü camide bu işi halledecektik. Arkadaşlarımız razı olmadılar, kardeşim ile ben kaldık.

Sırtımıza yamçılarımızı alıp ceplerimize ikişer tabanca soktuk, camiye gittik. Hamzat, otuz müridiyle geldi. Hepsi yalınkılıçtı. Hamzat'ın yanında en sevdiği müridi –Hanların annesini vuran– Aseldar gidiyordu. Bizi görünce yamçılarımızı çıkarmamız için bağırdı, yanıma yaklaştı. Elimdeki hançeri sapladığım gibi yıktım onu, Hamzat'a atıldım. Ama kardeşim Osman benden atik davrandı, ateş etti. Hamzat birden ölmediği için

hançerle Osman'a saldırdı; kafasına vurarak ben işi bitirdim. Otuza karşı yalnızca iki kişiydik... Osman'ı vurdular, ben canımı zor kurtardım, caminin penceresinden atlayarak kaçtım. Hamzat'ın vurulduğunu duyunca halk ayaklandı, müritler kaçıştılar, kaçamayanlar vuruldu."

Hacı Murat sustu, derin bir soluk aldı. "Bunlar iyiydi," diye sürdürdü. "Ama sonra iş kötüye gitti. Hamzat'ın yerine Şamil geçti. Bana, Ruslara karşı birleşmemiz için haber saldı. Kabul etmezsem Hunzah'ı yerle bir edip beni öldürmekle tehdit etti. Gönderdiği adamlara, 'Ne ona gideceğim ne de onu aramıza sokacağım,' cevabını verdim."

"Niçin gitmedin?"

Hacı Murat kaşlarını çattı, birden cevap vermedi:

"Olmazdı. Şamil'in eli, kardeşim Osman ile Abunun-sal Han'ın kanına bulaşmıştı. Bu yüzden gitmedim ona. General Rozen bana subay rütbesi verdi, ayrıca Avar bölgesi amiri yaptı. Her şey iyi gidiyordu ama Rozen, Avar'a ilkin Gazi-Kımıh Hanı Mehmet Mirza'yı, sonra da Ahmet Han'ı getirdi. Ahmet Han, daha önce oğluna kız kardeşim Saltanet'i istetmiş, alamayınca bunun benim yüzümden olduğunu sanarak bana düşman kesilmişti. Öldürtmek için üstüme adamlarını saldırttı, kaçtım. Bunun üzerine General Klugenau'ya fitneledi beni. Güya ben Avar halkını askerlere odun vermemeleri için kışkırtıyormuşum. Ayrıca sarık taktığımı da söyledi."

Hacı Murat kalpağına dolanmış sarığını gösterdi.

"Bu, benim Şamil'e geçtiğim anlamına geliyordu... General inanmadı, bana dokunmamasını söyledi. Fakat General, Tiflis'e gidince Ahmet Han düşündüğünü yaptı. Bir bölük askerle gelip beni yakaladı, zincire vurdu. Altı gün böyle tuttular. Yedinci günü çözdüler, Demirhan-Şura'ya götürdüler. Altmış silahlı askerin korumasında

gidiyordum. Ellerim bağlıydı. Kaçmaya kalktığımda vurulmam için buyruk verilmişti; bunu biliyordum.

Moksoh yakınlarında yol daraldıkça daraldı, sağda metrelerce derinlikte bir uçurum vardı. Askerin sağına, uçurumun kenarına geçtim. Asker beni durdurmak istedi ama ben aşağı atladım, onu da birlikte sürükledim...

Asker öldü, ben kaldım. Kaburgalarım, kafam, kollarım, bacaklarım hurdahaş oldu, yine de sağ kaldım. Emeklemek istedim, beceremedim. Başım döndü; kendimden geçtim. Uyandığım zaman her yanım kana bulanmıştı. Bir çoban gördü beni, halkı başıma topladı, alıp avula götürdüler. Kaburgalarım ile kafam iyileşti ama bu bacağım kısa kaldı."

Hacı Murat çarpık bacağını uzattı. "İş görüyor, buna da şükür," dedi. "Halk duyunca bana gelmeye başladı. İyileştikten sonra Çelmez'e gittim. Avarlılar beni yine başlarına çağırdılar. Ben de razı oldum."

Hacı Murat son sözleri kendinden emin, gururlu bir dille söyledi, çevik bir hareketle ayağa kalktı. Heybesinden bir cüzdan çıkarıp içinden sararmış iki mektup aldı, Loris-Melikov'a uzattı. Mektuplar General Klugenau' dandı. Birincisinde şunlar yazılıydı:

"Asteğmen Hacı Murat,

Maiyetimde çalıştığın sürece senden hoşnuttum, iyi bir insan bilirdim seni. Şu sıralar Ahmet Han senin bir hain olduğunu, sarık taktığını, Şamil'le ilişki kurarak halkı, Rus hükümetine karşı kışkırttığını haber verdi. Yakalanarak bana getirilmen için buyruk verdim ama kaçtın. Böylesinin daha iyi mi kötü mü olduğunu söyleyemem, çünkü senin suçlu olup olmadığını bilmiyorum.

Şimdi beni dinle Hacı Murat. Vicdanın Büyük Çar'a karşı temizse hiçbir suçun yoksa bana gel. Kimseden korkma. Ben

seni korurum. Buyruğumda olduğu için Hanın da sana kötülüğü dokunamaz; ondan çekinmen için neden yok."

Klugenau, mektubunun son bölümünde sözünü her zaman tuttuğunu, haksever olduğunu yazıyor, Hacı Murat'ı dönmesinin hayırlı olacağına inandırmaya çalışıyordu.

Loris-Melikov mektubu bitirdikten sonra Hacı Murat ikinci bir mektup çıkardı. Loris-Melikov'a vermeden önce birinci mektubu nasıl cevapladığını anlattı:

"Mektubumda, sarığı Şamil'in etkisiyle değil, ruhumun kurtuluşu için taktığımı yazdım. Şamil'e geçmek istememiştim, geçemezdim de... Çünkü babamın, kardeşlerimin ve başka akrabalarımın ölümüne neden olmuştu. Ruslarla da işbirliği yapamazdım çünkü namusum lekelenmişti orada. Hunzah'ta, bağlı olduğum sırada alçağın biri üstüme s...mıştı 'Bu adam sağ kaldıkça size dönemem,' dedim. Ama en çok kalleş Ahmet Han'dan korkuyordum. Bunun üzerine general bana bu mektubu yolladı."

Hacı Murat Loris-Melikov'a ikinci, sararmış kâğıdı uzattı. Loris-Melikov okumaya başladı:

"Mektubuma cevap verdiğin için teşekkür ederim. Geri gelmeye korkmadığını, bir gâvurun hakareti yüzünden gelmediğini yazıyorsun. İnanmanı isterim ki, Rus yasaları hak gözetir, seni aşağılayan adamın cezalandırıldığını gözünle göreceksin. Bu işin soruşturması için buyruk verdim zaten.

Beni dinle Hacı Murat. Bana, şeref sözüme inanmadığın için darılmakta haklıyım ama Dağlıların genel olarak başkalarına kolay güvenmeyecek yapıda insanlar olduğunu bildiğim için kusuruna bakmıyorum. Vicdanın temizse, sarığı sırf ruhunun kurtuluşu için taktınsa haklısın; ne Rus hükümetinden ne de benden çekinmene neden var... Seni aşağılayan adamın cezasını çekeceğine söz veriyorum. Malın mülkün de geri veri-

lecek; böylece Rus yasalarının adilliğini kendin görür anlarsın. Zaten Rusların görüşleri başka... Adi bir herifin densizliği seni gözlerinden düşürmez. Gimri avulu[1] halkının sarık sarmasına ben izin verdim, senin hareketini de doğal buluyorum. Şu halde, tekrar ediyorum: Korkmana neden yok. Sana bu mektubu gönderdiğim adamla gel. O, düşmanlarının kölesi değil, bana, hükümetin önem verdiği adama bağlı bir kişidir."

Klugenau'nun mektubu böylece, Hacı Murat'ı Ruslara geçmek için kandırmaya çalışarak sürüyordu.

Loris-Melikov mektubu bitirince Hacı Murat, "İnanmadım ve Klugenau'ya gitmedim," dedi. "Benim için en önemlisi Ahmet Han'dan öç almaktı. Rusların yardımıyla bunu yapamazdım.

O sırada Ahmet Han, Çelmez'i kuşatmıştı, beni ölü veya diri ele geçirmek istiyordu. Adamlarım çok azdı, başa çıkamazdık. Tam o sırada Şamil'den bir mektup geldi. Beni Ahmet Han'dan kurtarmayı, onu öldürmeyi ve bütün Avar bölgesinin yönetimini bana vermeyi vaat ediyordu. Uzun uzun düşünüp taşındıktan sonra Şamil'le birleştim. O zamandan beri durmadan Ruslara karşı savaştım."

Hacı Murat savaşlarını anlattı. Savaşları pek çoktu. Loris-Melikov bazılarını biliyordu bunların. Seferlerinin baş özelliği ilerleme ve saldırılarındaki ataklıktı. Çarpışmalarının hemen hepsinde başarı kazanmıştı.

"Şamil'le dost değildik," diye öyküsünü bitirdi Hacı Murat. "Benden korkardı, ihtiyacı vardı bana, o kadar. Bir gün bana, Şamil'den sonra kimin imam olacağını sordular. 'Kılıcı keskin olan imamlığı alır' gibilerden cevap verdim. Sözlerimi Şamil'e ilettiler, o da benden kurtulmak istedi.

Beni Tabarasan'a[2] yolladı. Gittim, bin koyun ile üç

1. Şeyh Şamil'in doğduğu yer. (Ç.N.)
2. Dağıstan'ın güneyinde bir yer. (Ç.N.)

yüz at ele geçirdim. Şamil yaptığımı beğenmedi, beni naiplikten aldı, parayı teslim etmemi buyurdu. Bin altın yolladım. Az gördü, müritlerini göndererek neyim varsa el koydu, beni de yanına istiyordu...

Oraya gitsem, hesabımı göreceğini bildiğim için dinlemedim onu. Kuvvet gönderdi ama karşı koyarak sıyrıldım, gidip Prens Vorontzov'a teslim oldum. Yalnız ailemi alamadım. Anam, karım, oğlum arada, Şamil'de. Serdar'a söyle, ailem orada kaldıkça hayır gelmez benden!"

"Söylerim," dedi Loris-Melikov.

"Çalış, çabala. Neyim varsa senin, yalnız Prens'i etkile. Bağlıyım ben ve ipin ucu Şamil'in elinde..."

Hacı Murat Loris-Melikov'a anlattığı hikâyesini böylece bitirdi.

XIV

Vorontzov, 20 Aralık'ta Harbiye Nazırı Çernişev'e şöyle bir mektup yazmıştı. Mektup Fransızcaydı:

"Aziz Prens,

Size ancak son postayla mektup gönderebilmemin nedeni, önce Hacı Murat'ı ne yapacağımızı bir karara bağlamaktı. Ayrıca iki üç gündür keyfim pek yerinde değildi.

Son mektubumda Hacı Murat'ın buraya gelişini haber vermiştim. Bu ayın 8'inde Tiflis'e geldi. Ertesi gün onunla tanıştım. Kendisiyle konuştuktan sonra size nasıl yararlı olabileceğini; özellikle, şimdilik onu ne yapacağımızı sekiz dokuz gün düşündüm durdum.

Hacı Murat ailesi hakkında son derece endişe ediyor. Onlar Şamil'in elinde kaldıkça eli kolu bağlı olduğunu, suçlarını bağışlamama ve gösterdiğimiz iyi kabule karşı şükran borcu saydığı hizmetleri yerine getiremeyeceğini bütün açıklığıyla söylüyor.

Sevdiği kimselerin başına ne geldiğini bilmemek onu adeta hasta ediyor. Buyruğum üzerine onunla beraber oturanların yeminli ifadelerine göre, Hacı Murat geceleri uyumuyor, ağzına doğru dürüst bir şey koymuyor, vaktini ibadet etmekle geçiriyormuş. Biricik hareket olanağı ve eğlencesi ata binmek; izin aldıkça yanında birkaç Kazak'la arada bir çıkıyor; bu onun uzun yıllardan beri alıştığı bir âdetmiş.

Her gün bana gelerek ailesinden bir haber alıp almadığımı soruyor; çeşitli hatlarda aldığımız tutsakları toplayıp kendisi de bir miktar para katarak bunları ailesine karşılık olarak Şamil'e önermemizi rica ediyor. Ona bu işi için para verecek adamlar da varmış.

Kaç kez bana, 'Ailemi kurtarın, ondan sonra size hizmet etmem için yol gösterin,' dedi (ona göre, Lezgi bölgesi en uygun hareket noktasıymış). 'Bir ay sonunda size en büyük başarıyı sağlamazsam istediğiniz cezayı verin bana!' dedi.

Söylediklerinin doğru olduğunu kabul ettim. Hatta ailesi rehin olarak bizde değil de dağlarda kalırsa birçok kimsenin ona kuşkuyla bakacağını söyledim. Sınırlardaki tutsaklarımızı toplamak için elimden geleni yapacağımı Şamil'e vereceği fidye için yasa yoluyla olmasa da başka bir yoldan para bulup onun vereceği miktara katmaya çalışacağımı ekledim.

Daha sonra bu konulardaki düşüncemi olduğu gibi açıkladım. Şamil, ailesini ona hiçbir koşulda vermeyecek, bunu belki kesin olarak da söyleyecekti. Bütün suçlarını bağışlayıp tam bir af vaat edecek ama ona dönmeyecek olursa anasını, karısını ve altı çocuğunu yok etmekle tehdit edecekti...

Şamil'den bu yolda haberler alırsa nasıl davranacağını bana açıkça söyleyip söylemeyeceğini sordum. Hacı Murat

ellerini, gözlerini havaya kaldırarak her şeyin Tanrı'nın elinde olduğunu, ama düşmanına teslim olmayı düşünmediğini, Şamil'in onu asla bağışlamayacağına emin olduğunu söyledi.

Ailesini yok edeceğini pek sanmıyordu, bu Şamil için büyük bir hata olurdu. İlkin, böyle bir hareket Hacı Murat'ın ona düşmanlığını bir kat daha artıracaktı; ikincisi Dağıstan'daki etkili kimselerin çoğu ona engel olacaklardı.

Sonunda Hacı Murat birkaç kez Tanrı buyruğu ne olursa olsun, o sırada ailesinden başka bir şey düşünemediğini tekrarladı ve Çeçenistan dolaylarına dönmesi için Allah rızası için izin istedi benden. Oradaki memurlarımızın yardımıyla ailesinin gerçek durumu hakkında bilgi alacak, onları kurtarmak için çareler arayabilecekti.

Düşman bölgesinde şu sırada bile kendisine bağlı adamları varmış. Rusların eline geçmiş ya da yansız kalmış halk arasında amaca daha kolay ulaşacağına, bizim hesabımıza çalışmak ve güvenimizi sağlamak için daha çabuk fırsat bulacağına inanıyor.

Hacı Murat onu yeniden Grozny Kalesi'ne yollamamızı rica ediyor. Yanına katacağımız 20-30 Kazak muhafızın da hem onu düşmandan korumaya, hem de bize niyetinin doğru olup olmadığı konusunda bilgi verebileceklerini söylüyor.

Ne kadar zor durumda olduğumu anlıyorsunuz tabii aziz Prens; çünkü ne türlü hareket edersem edeyim, büyük bir sorumluluk altındayım. Hacı Murat'a körü körüne inanmak oldukça ihtiyatsız bir hareket olur. Öte yandan kaçmasını önlemek için onu hapsetmek de bence hem haksızlık olacak, hem de siyasal bakımdan uygun düşmeyecek.

Böyle bir şey yaparsak kısa sürede bütün Dağıstan'da duyulacak, Şamil'e baş kaldırarak bizimle birleşmek isteyenleri (ki böyleleri az değil) bizden soğutacak. Oysa şimdi, imamın en cesur, en gayretli yardımcısının gönüllü olarak bize geçmesi oldukça ilgi çekti.

Ona tutsak muamelesi yapmakla Şamil'e ihanetinden

kazandığımız etkiyi bir anda yok edebiliriz. Düşünceme göre, izlediğim hareket biçimi en uygunudur. Ama Hacı Murat her şeye karşın elimizden kaçacak olursa o zaman büyük bir hata yaptığımı kabul etmek zorunda kalacağım. Yöneticilikte, hele böyle çapraşık konularda hataya düşmek olasılığını ve bunun sorumluluğunu göze almamaya olanak yok. Ama yürüdüğünüz yolun doğruluğuna inanmışsanız, ne olursa olsun sapmamak gerekli.

Yazdıklarımı Majeste İmparatorumuzun yüksek görüşlerine sunmanızı rica ederim, Aziz Prens. Büyük hükümdarımızın hareket tarzımı doğrulaması beni mutlu edecektir.

Yukarıda yazdıklarımı ayrıca General Zavadovski ile Kozlovski'ye yazdım. Hacı Murat'a, bütün hareketlerinde General Kozlovski'ye bağlı olduğunu söyledim. Bundan sonra doğruca onunla temas kuracaktır.

Şamil'e, Hacı Murat'ı hapsettiğimiz dedikodusunu yayma fırsatı vermemek için muhafızlarımızla istediği kadar gezebileceğini söyledim ona. Yalnız, ilk gittiği Vozdvijenskoye'ye bir daha uğramaması için söz aldım. İlk teslim olduğu ve dostu saydığı oğlum, o bölgenin amiri olmadığı için herhangi bir tatsızlık çıkabilirdi.

Zaten Vozdvijenskoye, düşmanın kalabalık olduğu yerlere oldukça yakın, oysa Hacı Murat'ın güvenilir adamlarıyla teması için Grozny her bakımdan elverişli bir nokta... Hacı Murat'ın yanına kendi isteğine uyarak yirmi seçme Kazak'tan başka sürekli onunla beraber olan süvari binbaşısı Loris-Melikov'u verdim. Kendisi değerli, eşsiz, çok zeki, Tatarca bilen ve Hacı Murat'ı iyi tanıyan bir subaydır. Galiba misafirimizin de ona güveni var.

Hacı Murat burada geçirdiği on gün zarfında, Binbaşı Prens Tarhanov'la aynı evi paylaştı. Prens Tarhanov Şusink bölgesinin amiridir. Ona güvenim tamdır. Prens de çok iyi Tatarca konuşur. Hacı Murat'ın güvenini kazandı. En hassas, en önemli konuları, bizim adımıza Hacı Murat'a o iletti.

Hacı Murat'la ilgili görüşlerini sorduğum Tarhanov da hareketimi doğru buldu. Aksi halde ya adamı hapsederek kaçmasın diye sert tedbirler alma ya da o bölgeden büsbütün uzaklaştırma yollarından birini seçmemiz gerekiyordu.

Ama iki şekilde de Hacı Murat ile Şamil'in arasının açılmasından sağlayabileceğimiz yararın yitirilmesinin yanı sıra, Dağlıların Şamil'e karşı hoşnutsuzluğu ve söylenmeleri de sona erebilirdi.

Prens Tarhanov Hacı Murat'ın, Şamil'den af beklemediğine, idam edileceğini söylerken tümüyle içten konuştuğuna inanıyor. Onu düşündüren tek nokta Hacı Murat'ın dinine olan bağlılığı... Şamil'in onu bu yönden etkileyebileceğini kendisi de saklamıyor.

İşte Aziz Prens, size buradaki olayların gidişi hakkında anlatmak istediklerim bunlardı."

XV

Vorontzov'un mektubu, Tiflis'ten 24 Aralık 1851' de gönderildi. Özel bir kurye on kadar at çatlatıp bir o kadar da arabacının suratını dağıtarak bunu yeni yılın arifesinde, o zamanki Harbiye Nazırı Prens Çernişev'e yetiştirdi. Çernişev de yeni yılın ilk günü, incelenecek öbür evrakla birlikte Vorontzov'un raporunu Çar Nikolay'a sundu.

Çernişev'in Vorontzov'la başı hoş değildi. Herkesten saygı gördüğü, çok zengin ve gerçek bir beyefendi olduğu için sevmezdi onu. Kendisi ne de olsa atadan gelme bir soylu sayılmazdı; en çok da Çar'ın Vorontzov'a

gösterdiği özel yakınlık batıyordu ona. Bu yüzden Çernişev, Vorontzov'un ayağını kaydırmak için elinden geleni ardına koymazdı.

Kafkasya'daki askerî harekâta ait bundan önceki rapor vesilesiyle Çernişev, Çar'ı Vorontzov'a karşı kışkırtmayı başarmıştı. Dağlıların bir müfreze askeri temizlemesinde şeflerin ihmali olduğunu öne sürüyordu.

Bu sefer de Vorontzov'un Hacı Murat'a ait kararını olumsuz yönden yansıtacaktı. Çar'ı, Vorontzov'un sürekli kendi ulusunun zararına olacak biçimde yöre sakinlerini koruduğuna, onlara gevşek davrandığına inandırmak istiyordu. Bu kez de Hacı Murat'ı Kafkasya'da bırakmakla hata etmişti. Bu haydut, askerî durumu anlamak için Ruslara geçmiş olabilirdi. Onu Orta Rusya'da bir yere yollamak çok daha uygun olurdu. Ailesi Şamil'in elinden kurtulduktan sonra sadakatini denemeliydi.

* * *

Ama Çernişev'in planı başarısızlığa uğradı. Bunun nedeni, Çar Nikolay'ın 1 Ocak sabahı aksi bir gününde olmasından başka bir şey değildi. Haşmetmeap bu haldeyken kim ne önerse sırf terslik olsun diye reddederdi, hele bu öneri Çernişev'den gelmişse... Çernişev, Nikolay için henüz yeri doldurulmaz bir adamdı. Bununla beraber Kont Zahar, Çernişev'i Dekabristler[1] davasında mahkûm ettirip mallarına el koymaya ne kadar uğraştığını anımsar, Harbiye Nazırı'na aşağılık biri gözüyle bakardı. Böylece Hacı Murat, Kafkasya'da kaldı, bilinen raporun

1. 26 Aralık 1825'te başlattıkları ayaklanma başarısızlığa uğrayan ama mücadeleleriyle sonraki devrimci kuşaklara esin kaynağı olan Rus devrimcileri. (Dekabrya, Rusça aralık ayı anlamındadır.) (Ç.N.)

başka koşullar altında sunulmasıyla değişik yola dönmesi düşünülebilecek olan kaderi değiştirmedi.

* * *

Havanın –20°C olduğu puslu bir sabah, saat dokuz buçukta Çar Nikolay Pavloviç'in kızağının benzeri olan küçük bir kızak Kışlık Saray'ın küçük kapısına yanaştı. Mavi kadifeden, uçları sivri bir şapka giymiş şişman, sakallı sürücüsü kızağı durdurdu. Arkadaşı, Prens Dolgoruki'nin sürücüsünü başıyla dostça selamladı. Öteki efendisini epey önce bırakmıştı. Kalın pamuklu kaftanına sarılmış, atın dizginlerini kızağın pamuklu şiltesinin altına sokmuştu. Soğuktan donmak üzere olan ellerini ovuşturup duruyordu.

Çernişev, kırçıllı tüylü kunduz yakalı bir kaput ile protokol gereği, horoz tüyleriyle süslü üç köşeli bir şapka giymişti. Dizlerini örten ayı postunu atarak üşümüş lastik geçirilmemiş ayakkabılarını ihtiyatla kızaktan çıkardı (Çernişev lastik kullanmamakla övünürdü.). Mahmuzlarını şıngırdatarak kapıcının saygıyla açtığı kapıdan geçti; sanki hiç üşümüyormuş gibi canlı yürümeye çalışarak içeri girdi.

Koşarak yaklaşan yaşlı bir saray uşağının kollarına kaputunu bıraktı, aynanın önünde şapkasını bukleli perukasından özenle ayırdı. Aynada, şakakları ile alnına düşen bukleleri ihtiyar ellerinin alışkın hareketiyle kabarttı; haç nişanını, kordonlarını ve iri markalı apoletlerini düzeltti. Sonra yaşlı bacaklarını güçlükle sürüyerek halı kaplı geniş merdiveni çıkmaya başladı.

Kapılarda onu aşırı saygıyla selamlayan üniformalı uşakların önünden geçerek bekleme salonuna girdi. Yaverliğe yeni atanmış, saçları Çar'ınki gibi şakaklardan gözlerin üstüne doğru taralı, apoletleri, kordonları henüz

yıpranmamış yeni üniformasıyla ince siyah bıyıklı, pembe yüzü pırıl pırıl genç bir subay onu saygıyla karşıladı.

Harbiye Nazırı Yardımcısı Prens Vasili Dolgoruki, donuk yüzünün bezgin ifadesiyle ayağa kalkarak Çernişev'i selamladı, elini sıktı. Onun da bıyıkları, favorileri, saç tarayışı Çar'ınki gibiydi.

Çernişev Çar'ın çalışma odasını işaret eden bir bakışla yavere, *"L'empereur*[1]*?"* dedi.

Sesini duymaktan hoşlandığını belli eden yaveri, *"Sa Majesté vient de rentrer,"*[2] dedi, başında su dolu bir bardak taşısa bir damlası dökülmeyecek kadar ağır, yumuşak adımlarla sessizce açılan kapıya yaklaştı. Girdiği yere karşı en derin saygısını bütün varlığıyla belli ederek kapının arkasında yok oldu.

Dolgoruki o sırada evrak çantasını açmış içindeki kâğıtları kontrol ediyor, Çernişev de asık suratla, uyuşmuş ayaklarını açmak için salonda dolaşıyor, Çar'a söyleyeceklerini aklından geçiriyordu. Çalışma odası kapısının önündeyken kapı açıldı, içeriden yaver çıktı. Şimdi yüzü biraz öncekinden daha çok parlıyordu, daha saygılı bir ifade takınmıştı. Bir el işaretiyle, nazır ile yardımcısını yanına çağırdı.

Kışlık Saray yangından sonra onarılmıştı; epey zaman geçtiği halde Nikolay hâlâ üst katta kalıyordu. Nazırlar ile yüksek memurları kabul ettiği çalışma odası, dört büyük pencereli ve yüksek tavanlıydı ve dört büyük penceresi vardı. Duvarda Birinci Aleksandr'ın kocaman bir boy resmi asılıydı. Pencereler arasında iki masa, duvar boyunca birkaç sandalye sıralanmıştı. Odanın ortasında çok büyük bir yazı masasının önünde Nikolay'ın

1. (Fr.) İmparator. (Ç.N.)
2. (Fr.) Majeste henüz döndüler. (Ç.N.)

koltuğu ile gelenler için birkaç iskemle duruyordu.

Nikolay, apolet yerinde rütbe işareti bulunan siyah bir ceket giymişti. Oldukça şişkin göbeğini alabildiğine sıkmış, kendini koltuğun arkalığına bırakarak oturuyor, donuk, cansız bir bakışla girenleri süzüyordu. Dazlak kafasını, şakaklarındaki saçlarıyla ustalıkla karıştırılmış bir peruka örtüyordu. Perukanın altından fırlayan iri, kabarık alınlı beyaz, uzun yüzü o gün her zamankinden soğuk ve hareketsizdi. Her zaman donuk gözleri de büsbütün cansızdı. Yukarı kıvrık bıyıkları altında kısık dudakları, yüksek yakasının üstüne taşan yeni tıraş olmuş sucuk biçiminde favorileri, semiz yanakları, yakanın içinde ezilen çenesi Çar'ın yüzüne bir hoşnutsuzluk, hatta hiddet ifadesi veriyordu.

Can sıkkınlığının nedeni yorgunluktu. Bir gece önce gittiği maskeli balodan sonraki yorgunluk... Nikolay her zamanki gibi tepesi kuşlu muhafız alayı miğferiyle, onu sarıp kendini beğenmişlik edası taşıyan iri gövdesinden ürkerek kenara çekilen halk arasında dolaşırken, bundan önceki baloda rastladığı maskeliyi görmüştü. Geçen defa teninin beyazlığı, vücut çizgilerinin güzelliği, sesinin tatlılığıyla ihtiyarın şehvetini iyice kamçıladıktan sonra bir dahaki maskeli baloda buluşmaya söz vererek kaçmıştı. Dünkü baloda aynı maskeli yeniden sokulunca Nikolay onu bırakmadı; seçtiği kadınlarla baş başa kalabilmesi için her zaman hazır tutulan locaya götürdü. Hiç konuşmadan locanın kapısına kadar yürüdüler. Nikolay çevreye bakarak loca uşaklarından birini aradı, göremedi. Locanın kapısını asık suratla iterek yanındaki maskeliye yol verdi.

Kadın, "*Il y a quelqu'un...*"[1] dedi, kapıda durdu.

Loca gerçekten boş değildi. Kadife bir kanepe üstünde bir subay ile genç, sarışın, kıvırcık saçlı çok güzel

1. (Fr.) İçeride biri var. (Ç.N.)

bir kadın birbirine sokulmuş oturuyordu. Kadın domino[1] giymiş, maskesini çıkarmıştı. Hiddetinden burnundan soluyarak dimdik duran Nikolay'ı görünce hemen maskesini taktı. Korkudan taş kesilen subay, yuvalarından fırlamış gözlerini Çar'a dikmiş bakıyordu.

İnsanlarda dehşet uyandırmaya alışmış olduğu halde Nikolay yine de her seferinde bundan zevk alırdı. Bazen, böyle korkudan afallamış insanlarla tatlılıkla konuşarak zıt bir davranışla onları şaşırtmaktan da hoşlanırdı. Bu defa da öyle yaptı.

Dehşetten donakalmış subaya, "E birader, sen benden gençsin, bana yerini verebilirsin," diye takıldı.

Subay ayağa fırladı, renkten renge girerek başını omuzlarının içine gömüp maskeli arkadaşının peşinden kös kös locadan çıktı. Nikolay yanındaki kadınla baş başa kaldı.

Maskeli kadın, bir İsveçli mürebbiyenin kızıydı; yirmi yaşında çok güzel, bir bakireydi. Kızcağız daha çocukluğundan beri Nikolay'ın resimlerine baka baka tapınırcasına âşık olmuştu ona, dikkatini çekmek için her şeyi göze almıştı. Sonunda başarmıştı ve kendi söyleyişiyle bundan fazlasını istemiyordu... Nikolay, kızı kadınlarla görüştüğü her zamanki yere götürmüş, bir saatten fazla beraber kalmıştı.

O gece saraya, odasına dönüp övündüğü dar, sert yatağına yatarak, Napolèon'un şapkası kadar ünlü saydığı peleriniyle örtündükten sonra uzun zaman uyuyamadı. Kâh kızcağızın korku ve heyecan dolu beyaz yüzü, kâh gedikli sevgilisi saraylı Nelidova'nın güçlü, tombul omuzları gözünün önüne geliyor; ikisi arasında kıyaslamalar yapıyordu. Evli bir adam için böyle bir serüvenin

1. Maskeli balolarda giyilen kukuletalı uzun giysi. (Y.N.)

uygunsuzluğu aklının köşesinden bile geçmiyordu; birisi bu yüzden onu ayıplasa hayret ederdi. Gerektiği gibi hareket ettiğine emin olduğu halde içinde hiç de hoş olmayan bir duygu vardı. Bu duyguyu bastırmak için, ona her zaman ferahlık veren şeyi, ne büyük bir adam olduğunu düşünmeye başladı.

Geç uyuduğu halde her zamanki gibi sekizden önce kalktı. Sabah tuvaletini yapıp iri besili vücudunu buzla ovduktan sonra dua etti. Küçük yaştan beri edindiği âdete uyarak "Tanrısal Ana" ile "Tanrıma İnanırım" ve "Göklerdeki Babamız" dualarını, sözcüklerin anlamına önem vermeden okudu, sarayın küçük kapısından sırtında kaput, başında kasketle rıhtıma çıktı.

Serbest düşünceli oluşu yüzünden sevmediği bir okulun formasını giymiş bir öğrenciyi gören Çar Nikolay kaşlarını çattı. Fakat öğrencinin uzun boyu, kusursuz "hazır ol" duruşu, selam verirken dirseğini abartılı dik tutuşu hoşnutsuzluğunu yumuşattı.

"Adın ne?" diye sordu.

"Polosatov, Majestem!"

"Aferin!"

Öğrenci eli kasketinde durmaya devam etti. Nikolay karşısında durdu.

"Asker olmak ister misin?"

"Hayır Majestem."

"Mankafa!"

Nikolay geriye dönerek yoluna devam etti. Hem yürüyor, hem ilk aklına gelen sözcükleri yüksek sesle sıralıyordu: "Kopervein... Kopervein..." diye dünkü kızın soyadını birkaç kez yineledi. "Kötü, kötü..." diye mırıldandı. Ne söylediğini düşünmüyor, içindeki duyguyu dikkatini sözlerinin üzerinde toplayarak bastırmaya çalışıyordu. Hoşnutsuzluğunun kabardığını hissedince, kendi kendine, "Ya, ben olmasam Rusya'nın hali nice olurdu!"

dedi. "Hem yalnızca Rusya değil, bütün Avrupa ne yapardı bensiz?" Kayınbiraderi Dördüncü Frederik'in acizliğini, dar kafalılığını anımsadı, başını salladı.

Nikolay saray kapısına dönerken yengesi Prenses Elena Pavlovna'nın kırmızılar giymiş uşağı ile arabasını gördü. Araba, sarayın Saltıkov Kapısında durdu.

Çar Nikolay Pavloviç'e göre yengesi genel bilgilerle, şiirle ilgili konulardan söz açmakla yetinmeyen, yönetim işlerinden anladığını, ülkeyi Çar Nikolay'dan daha iyi yönetebileceklerini sanan boş insanlardan biriydi. Bu insanları ne kadar sıkıştırıp ezse yeniden, mantar gibi yerden bitiyorlardı.

Nikolay, yakında ölen kardeşi Mihayil Pavloviç'i anımsadı. İçini keder, huzursuzluk kapladı. Kararmış çehreyle yine diline ilk gelen sözcükleri mırıldanmaya başladı. Mırıltılarını ancak saraya girince kesti. Odasında ayna karşısında favorilerini, şakaklarındaki saçlar ile tepesindeki perukayı düzelttikten, bıyıklarını burduktan sonra doğruca çalışma odasına, raporlarla gelenleri kabule gitti.

İlkin Çernişev'i aldı. Çernişev hemen, yüzünden en çok da gözlerinden, Nikolay'ın o gün barometresinin fena halde düşük olduğunu sezdi. Dünkü serüvenini bildiği için nedenini de anladı. Nikolay, soğuk bir selamdan sonra Harbiye Nazırı'na yer gösterdi, cansız bakışını yüzüne dikti.

Çernişev'in raporunun ilk bölümü, bazı levazımcıların ortaya çıkan yolsuzluklarıyla ilgiliydi. Sonra Prusya sınırındaki askerî birliklerin yer değiştirmesine ve yılbaşı ödüllerinin ilk listesinde unutulanlara ait ek listeye geçti. Hacı Murat'ın Ruslara geçmesini bildiren Vorontzov'un raporu ile bir profesörü öldürmeye kalkan tıp akademisi öğrencisine ait tatsız sorun sona kalmıştı.

Nikolay dudaklarını kısmış, yüzük parmağında bir tek altın yüzük olan iri beyaz elleriyle yaprakları karıştırarak hırsızlığa ait raporu dinliyor, gözlerini Nazır'ın alnı ile kabarmış saçlarından ayırmıyordu. Zaten hepsinin çaldığına emindi. Levazım memurlarını cezalandırmak gerektiğini biliyordu. Hepsini er olarak kıtaya göndermeye karar verdi. Ama bu cezanın yerlerine gelenlerin aynı işi yapmalarına engel olamayacağını da biliyordu. Memurlar çalacak, o da onları cezalandıracaktı... Bu ödev artık usanç vermeye başlamıştı ama yine de sadakatle yapıyordu.

"Galiba Rusyamızda bir tek namuslu adam var," dedi.

Çernişev, Rusya'nın biricik namuslu adamının Nikolay'ın kendisi olduğunu hemen anladı, takdirle gülümsedi.

"Herhalde buyurduğunuz gibi olmalı Majestem," dedi.

"Bırak, kararı sonra yazarım," dedi Nikolay, raporu masanın sol yanına koydu.

Çernişev, ödüller ile birliklerin yer değiştirmesi konusuna geçti. Nikolay listeye göz attıktan sonra birkaç adı sildi; Prusya sınırına iki tugay gönderilmesi için kesin buyruk verdi.

Nikolay, kayınbiraderi Prusya kralının ülkesinde 1848'den sonraki meşrutiyet ilanını bir türlü bağışlayamıyordu. Bu yüzden gerek mektuplarında, gerekse karşı karşıya geldikleri zaman, en dostça duygularla davrandığı halde Prusya sınırında her olasılığa karşı askerî birlikler bulundurmayı yararlı sayıyordu. Bu kuvvetlere, Prusya'da bir ayaklanma halinde –Nikolay her yerde ayaklanmalar olacağından ürkerdi– ihtiyaç olabilirdi. Kayınbiraderinin tahtını korumak için sürecekti onları, Avusturya'yı Macarlardan korurken yaptığı gibi... Prusya sınırında askerî birlikler bulunması, krala verdiği

öğütlerin gücünü artırmak bakımından da yararlı oluyordu. "Evet, ne olurdu Rusya şimdi ben olmasam?" diye düşündü yeniden.

"Başka ne var?"

Çernişev, "Kafkasya'dan kurye geldi," dedi, Vorontzov'un Hacı Murat'ın onlara geçmesine ilişkin yazdıklarını okumaya başladı.

"Demek böyle. İyi bir başlangıç."

"Anlaşılan Majeste'nin hazırladıkları plan semeresini vermeye başladı."

Taktik yeteneğinin övülmesi Çar Nikolay'ın çok hoşuna gitti, çünkü aslında böyle bir özelliği olmadığını biliyordu. İçinde övgülerin daha da artırılması isteğini duydu.

"Ne demek istiyorsun?" diye sordu.

"Majeste'nin planını daha önce uygulamalıydılar, demek istiyorum. Ağır da olsa, yollarda, köylerde, ormanlarda yiyecekleri yok ederek ilerleseydiler, Kafkasya çoktan elimize düşerdi. Hacı Murat'ın bize geçmesini yalnızca buna veriyorum: Daha fazla dayanamayacaklarını o da anlamış olmalı."

"Öyle."

Düşman bölgesine, geçilen yerlerdeki yiyecekleri yok ederek ağır ağır akmak General Yermolov ile General Velyaminov'a ait bir plandı ve Çar Nikolay'ın planına tümüyle zıttı. Ona göre Şamil'in bulunduğu bölge bir hamlede ele geçirilmeli, haydut yuvası dağıtılmalıydı. 1845'teki Darga Seferi bu plan üzerine yapılmış, binlerce insanın canına kıyılmıştı. Yine de Nikolay ağır ağır ilerleme, ormanları, yiyecekleri yok etme planını kendine mal ediyordu. Aslında, buna inanmak için 1845'te Darga Seferi'nde ısrarla uygulanan planın kendi eseri olmadığını açıklaması gerekirdi. Fakat Nikolay bunu da saklamıyor, birbiriyle çelişkili olan bu iki planın ikisiyle

de övünüyordu. Çevresindekilerin gerçeğe aykırı dalkavuklukları onu o hale getirmişti ki, sözlerindeki, hareketlerindeki çelişkilerin farkına varmıyor, gerçeğe, mantığa, hatta doğrudan doğruya sağduyuya aykırı hareket ettiğini anlamıyordu. Tam tersine, buyruklar ne kadar anlamsız, haksız, birbirine zıt olsa da ağzından çıktı mı anlam, doğruluk, uygunluk kazanıyordu.

Çernişev'in Kafkasya'ya ait rapordan sonra okuduğu Tıp Akademisi cerrahi bölümünden öğrencinin suçu hakkında verdiği karar da öyleydi.

Konu şuydu: İki kez sınavı veremeyen bir tıbbiyeli, üçüncü hakkında da başarısızlığa uğruyor. Hasta denecek kadar sinirli olan öğrenci bunda bir haksızlık görüyor, masadaki çakıyı kaptığı gibi kendinden geçmiş bir halde profesöre atılıyor, birkaç yerinden hafifçe yaralıyor.

"Adı neymiş?" diye sordu Nikolay.

"Bjezovski."

"Polonyalı, değil mi?"

"Evet Majestem, Polonyalı, Katolik."

Nikolay kaşlarını çattı.

Polonyalılara çok kötülük etmişti. Bunu ancak bütün Polonyalıların alçak, namussuz olduğuna inanmasıyla açıklayabilirdi. Nikolay hepsini bu gözle görüyor, her birinden yaptığı kötülükler ölçüsünde de nefret ediyordu.

"Dur biraz," dedi, gözlerini kapayarak başını eğdi.

Çernişev, Nikolay'dan birkaç kez işitmişti: Önemli bir karar verirken bir an için kendi kendine, iç âlemiyle baş başa kalması gerekliymiş. Alacağı karar, bir esin gibi içine doğarmış; en yerinde, en haklı kararlar içindeki sesin ona fısıldadığı kararlarmış. Şimdi de tıbbiyelinin olayını dinlerken içinde Polonyalılara karşı uyanan nefreti tatmin etmek için çare düşünüyordu. İçindeki ses bu sefer şöyle bir karar fısıldadı ona: "İdam cezasını hak etmiş bu adam... Ama Tanrı'ya şükür, ülkemizde yok böyle

ceza. Herhalde bunu ben getirecek de değilim. Bin kişilik sıradan on iki kere geçirilsin.[1]"

Çar Nikolay raporun kenarına iri harflerle yazdı bunu. Alttaki "Nikolay" imzasını doğal olmayan uzun çizgilerle çevreledi.

Nikolay on iki bin sıra dayağının yüzde yüz, hem de çok acılı bir ölüm olduğunu biliyordu. En güçlü bir adam bile beş bin vuruşla öldürülebilirdi. Nikolay amansızca zalimliğini, bir yandan da ülkesinde idam cezası yokluğunu düşünerek haz duyuyordu.

Tıbbiyeli hakkında kararını yazdıktan sonra, kâğıdı Çernişev'e uzattı.

"İşte. Oku."

Çernişev okudu, Çar'ın yüksek becerikliliğine karşı saygısını göstermek için başını eğdi, "Şey, bütün öğrenciler meydana gönderilsin, cezanın yerine getirilişini görsünler," dedi.

Çar kendi kendine, "Yararlı olur onlara. Şu ihtilalcilik mikrobunu kökünden yok edeceğim!" diye mırıldandı.

"Baş üstüne," dedi Çernişev.

Kısa bir sessizlikten sonra, alnına düşen saçlarını düzelterek, "Mihayil Semyonoviç'e ne cevap vermemizi buyurursunuz?" diye Kafkasya raporuna döndü.

"Çeçenistan'da evleri yıkıp bütün yiyecekleri yok ederek, köylere zaman zaman baskınlar yaparak planımı harfi harfine uygulasınlar."

"Hacı Murat hakkında ne emredersiniz?"

"Vorontzov, Kafkasya'da ondan yararlanacağını yazıyor ya."

Çernişev, gözlerini Çar'ın bakışından kaçırarak, "Tehlikeli olmasın?.." dedi. "Korkarım, Mihayil Semyo-

1. Sıra dayağını kastediyor. (Ç.N.)

noviç gerekenden fazla güven gösteriyor..."

"Sence ne yapmalı?"

Nikolay, Nazır'ın Vorontzov'un kararına olumsuz bir hava vermek niyetini sezmişti.

"Bence, Hacı Murat'ı Rusya'nın içerilerine doğru yollamak daha tehlikesiz olurdu."

"Sence..." dedi alayla Nikolay. "Ama ben öyle düşünmüyor, Vorontzov'un yaptığını uygun buluyorum. Böyle yaz ona."

Çernişev, "Baş üstüne," dedi, ayağa kalkarak Çar'ı selamladı.

Raporun okunması süresince Nikolay'ın yalnızca askerî birliklerin yer değiştirmesi hakkında sorduğu birkaç soruyu cevaplayan Dolgoruki de Çar'ı selamlayarak çıktı.

Çernişev'den sonra vedaya gelen Batı Bölgesi Genel Valisi Bibikov huzura alındı. Ortodoksluğu kabul etmek istemeyen Katolik köylülere karşı Bibikov'un uyguladığı kararları beğenen Çar, bütün baş kaldıranların askerî mahkemeye verilmesini buyurdu. Bunun anlamı sıra dayağından geçirmekti. Ayrıca, çeşitli bölgelerden birkaç bin köylünün hükümdarların topraklarına bağlanmasını haber veren bir gazetenin başyazarında askere gönderilmesini emretti.

"Gerekli gördüğüm için böyle yaptım," dedi. "Bunu kimsenin ağza almasına izin vermem."

Bibikov, Katolikler hakkında verilen buyruktaki insafsızlığı, devlet topraklarında yaşayan köylüleri çarların toprağına bağlayarak onları köleliğe geçirmekteki haksızlığı çok iyi anlıyordu. Ama karşı koyamazdı. Nikolay'ın buyruğunu kabul etmemek kırk yıllık çalışma sonunda edindiği parlak mevkiyi yitirmek demekti. Majeste'nin zalim, çılgınca ve dürüst olmayan buyruğuna karşı kırçıllaşan siyah saçlı başını uysallıkla eğdi.

Nikolay, Bibikov'u yolladıktan sonra görevini iyi yapmış adam hazzıyla gerindi, saate bakarak resmî kabul için giyinmeye gitti. Göğsü nişanlarla, kurdelelerle dolu apoletli bir ceket giyerek kabul salonuna yollandı. Orada yüzden fazla üniformalı erkek, omuzları açık, süslü elbiseli kadınlar, belirli yerlerde sıralanarak heyecan ürpertisi içinde onu bekliyordu.

Nikolay, donuk, cansız bir bakışla, göğsünü kabartarak bekleyenlere doğru ilerledi. Bütün bu yaltaklanan bakışları üzerinde hissettikçe daha heybetli bir tavır aldı. Tanıdığı yüzlerle karşılaştıkça duruyor, kâh Rusça, kâh Fransızca birkaç sözcük söylüyor, karşısındakini soğuk, ölgün bakışlarla süzerek verilen cevapları dinliyordu.

Yılbaşı kutlamalarını kabul ettikten sonra kiliseye gitti. Orada Tanrı, hizmetkârları aracılığıyla tıpkı insanlar gibi, Nikolay'ı selamlıyor, övgüler yağdırıyordu. O da bunlardan bıktığı halde hepsini doğal hakkı olarak kabulleniyordu. Her şeyin böyle olması gerekiyordu, dünyanın bereketi, mutluluğu ona bağlıydı. O da bu işlerden yorulduğu halde yardımını esirgemiyordu.

Ayinin sonunda heybetli, saçları özenle taranmış diyakoz "Nice yıllara" ilahisine başladı; güzel sesli koro bunu defalarca yineledi. Nikolay arkaya bakarak pencerenin yanında duran görkemli omuzlarıyla Nelidova'yı gördü; dünkü kızla yaptığı kıyaslamada Nelidova kazandı.

Kiliseden sonra İmparatoriçe'ye gidip çocuklarıyla ve karısıyla şakalaşarak aile çevresinde birkaç dakika geçirdi. Sonra Hermitaj'dan[1] geçerek Saray Nazırı Volkons-

1. Çariçe II. Yekaterina'nın, koleksiyonundaki sanat eserlerinin konulması için 1764'te Petersburg'da Kışlık Saray'ın bitişiğinde yaptırdığı sanat müzesi. (Ç.N.)

ki'ye uğradı, şuradan buradan konuşurlarken kendi paralarından dünkü kızın annesine, ömrü boyunca aylık bağlanmasını buyurdu. Oradan da arabasına binip her günkü gibi gezintiye çıktı.

Yemek o gün Pompei Salonu'ndaydı. Küçük oğulları Nikolay ile Mihayil'den başka Baron Liven, Kont Rjevuski, Dolgoruki, Prusya elçisi ile Prusya kralının yaveri çağrıldı.

İmparatoriçe ile İmparator'un gelmelerini beklerken Prusya elçisi ile Baron Liven arasında Polonya'dan son gelen endişe verici haberler hakkında dikkate değer bir konuşma geçti:

"La Pologne et le Caucase ce sont les deux cautères de la Russie,"[1] dedi Liven. *"Il nous faut 100.000 hommes à peu près dans chacun de ces deux pays."*[2]

Elçi sözlerine yapmacık bir hayret gösterdi.

"Vous ditez, la Pologne!"[3]

"'Oh oui, c'était un coup de maitre de Metternich de nous en avoir laissé l'embarras..."[4]

Konuşmanın burasında salona titrek kafası, dudaklarından gitmeyen tebessümüyle Çariçe, peşinden de Nikolay girdi.

Nikolay sofrada, Hacı Murat'ın Ruslara geçtiğini anlattı. Verdiği buyruklar üzerine ormanlar kesilip planına göre tahkimat yapılarak Dağlılar sıkıştırılacak, Kafkasya' daki savaş da böylece pek yakında sona erecekti.

Daha o sabah aralarında Nikolay'ın kendini büyük bir taktik uzmanı görme düşkünlüğünden söz eden elçiyle Prusyalı yaver belirsizce bakıştılar. Elçi, Nikolay'ın

1. (Fr.) Polonya ile Kafkasya Rusya'nın iki duyarlı yeridir. (Ç.N.)
2. (Fr.) Her birinde en aşağı yüz bin adam bulundurmalıyız. (Ç.N.)
3. (Fr.) Polonya mı dediniz? (Ç.N.)
4. (Fr.) Bu çorabı başımıza Metternich ördü. (Ç.N.)

büyük taktik yeteneğini gösteren planını canla başla övmeye koyuldu.

Yemekten sonra Nikolay baleye gitti. Taytlarla geçit yapan yüzlerce yarı çıplak kadın arasından birini beğendi. Şeflerini çağırarak teşekkür etti, pırlantalı bir yüzük armağan edilmesini buyurdu.

Ertesi gün Nikolay, raporla gelen Harbiye Nazırı'na, Vorontzov'a ulaştırılmak üzere verdiği buyruğu yineledi. Hacı Murat'ın Ruslara geçmesiyle Çeçenistan'ı rahat bırakmayacak, sınır karakollarını artırarak düşmanı iyice sıkıştıracaklardı.

Çernişev, Vorontzov'a böyle bir bildiri yazdı, başka bir kurye atları çatlatarak, arabacıların yüzlerini dağıtarak olanca hızıyla Tiflis'e gitti.

XVI

Nikolay Pavloviç'in buyruğuna uyularak 1852 Ocak ayında Çeçenistan'a bir saldırı düzenlendi.

Harekâta dört piyade taburu, iki yüz Kazak, sekiz top katılıyordu. Birlik yol alırken yolun iki yanındaki hendeklerde uzun çizmeler, kısa gocukla kalpaklar giymiş erler koruma görevi yapıyordu. Omuzlarında tüfek, göğüslerinde çaprazlama taktıkları fişeklikler vardı. Düşman toprağında ilerlerken her zamanki gibi elden geldiğince gürültü yapmamaya çalışıyorlardı. Yalnız arada bir topun yolun bozuk bir yerinde sarsılmasından çıkan ses, susma buyruğunu anlamayan atlardan birinin kişnemesi, zincirin fazla uzamasına ya da koldan çok uzak ya da çok yakın

yürüyen askerlere kızan amirin kısık sesle çıkışması duyuluyordu. Yalnızca bir kez, kol ile zincirin arasında uzanan bir sıra çalılıktan çıkan, göbeği ile kıçı beyaz, sırtı boz bir keçi ile boynuzları arkaya yatık aynı renkte bir teke aniden yola fırlayarak düzeni bozdu. Güzel, ürkek hayvanlar ön ayaklarını karınlarına değdirerek, uzun sıçramalarla öyle yaklaştılar ki, birkaç er bağrış çığrış, kahkahalarla gülerek süngülemek için peşlerine takıldı. Ama keçiler hızla geriye döndü; birkaç atlı ile birliğin köpekleri peşlerinde olduğu halde kuş gibi dağları tutup yok oldular.

Henüz kıştı; gün erken ağarıyordu. Sabahın erken saatlerinde yola çıkan birlik öğleye kadar on verst yol aldı. Güneş ortalığı ısıtmaya başlamıştı. Süngülerin çeliğinin, topların sarısının parıltısı göz alıyordu.

Geride, henüz geçtikleri hızla akan berrak bir dere, önde sürülmüş tarlalar, vadilerde çayırlar, daha ötede ormanlarla kaplı, esrarlı kara dağlar, kara dağların ardında sivri kayalar ve ufukta çekici güzelliğini hiç yitirmeyen, sürekli değişen, elmas gibi bin bir renk içinde ışıldayan karlı dağlar vardı.

Beşinci bölüğün önünde siyah redingotlu, başı kalpaklı uzun boylu, yakışıklı subay Butler gidiyordu. Kılıcını omuzdan çapraz asmıştı. Muhafız kıtasından yeni ayrılmıştı. Güçlü bir yaşama sevinciyle ölüm tehlikesi, çalışma arzusu, tek bir iradenin yönettiği büyük bir bütünün parçası olmak gibi çeşitli duyguların etkisi altında fıkır fıkır kaynıyordu. Butler'in ikinci işiydi bu. Düşmanın her an üzerlerine ateş açabileceğini sevinçli bir heyecanla düşünüyordu. Bu olunca uçan güllelere aldırış etmeden, kurşun vızıltılarını duymuyormuş gibi başını dik tutup, askerleri süzerek gözlerinin içi güle güle arkadaşlarına kayıtsız bir sesle şundan bundan söz açacaktı.

Birlik düz yoldan, mısır tarlalarının ortasından geçen, çok işlek olmayan bir yola saptı, ormana yaklaşmaya

başladı. Tam o sırada, nereden çıktığı belli olmayan bir gülle, uğursuz bir ıslıkla havada uçtu, yol kenarında mısır tarlasına düşerek toprakta bir çukur açtı.

Butler neşeli bir gülümsemeyle yanında yürüyen arkadaşına, "Başladı!" dedi.

Gerçekten, ilk gülleden sonra ormandan, ellerinde sancaklarıyla atlı Çeçen kalabalığı göründü. Kafilenin ortasında büyük bir yeşil sancak vardı. Uzağı çok iyi gören bölüğün başçavuşu, miyop olan Butler'e, karşıda Şamil'in bulunabileceğini söyledi. Kıta bayır aşağı inerek bir dere yatağına geldi. Eşkinle giden ata binen, ufak tefek, kalın siyah ceket, büyük beyaz tepeli kalpak giyen General, Butler'in bölüğüne yaklaştı, aşağı doğru inen atlıların soluna, karşıya geçmesini buyurdu. Butler, bölüğünü hemen gösterilen yöne çevirdi ama dere yatağına inmeye vakit bulamadan arkadan, ardı ardına iki top patlayışı duydu. Geriye baktığında iki topun üstünden kurşuni-morumsu iki duman bulutu yükseldiğini gördü. Duman dere yatağı boyunca yayıldı. Çete, besbelli, topçu ateşini beklemiyordu, gerilemeye başladılar. Butler'in bölüğü Dağlıların peşinden ateş açtı, bütün vadiyi barut dumanı kapladı. Vadinin üst yanından Dağlıların onları kovalayan Kazaklara nasıl ateş ettikleri görülüyordu. Butler Dağlıların peşi sıra ilerlemeyi sürdürdü; ikinci dere yatağını geçince bir avulla karşılaştılar.

Önde Butler ile bölüğü ardında Kazaklar avula daldı. Avul halkı kaçışmıştı. Askerlere evleri, zahire ve kuru otları yakmaları buyuruldu. Avulu yakıcı bir duman sardı. Dumanın içinde askerler evden eve koşuşuyor, ne bulurlarsa götürüyorlardı; en çok Dağlıların kaçıramadığı tavuklara saldırıp tüfekleriyle vuruyorlardı. Subaylar, dumandan uzakça bir yerde durarak karınlarını doyurmuş, birkaç kadeh de atmışlardı. Başçavuş bir tahtanın

üzerinde birkaç petek bal getirdi. Çeçenler görünürde yoktu.

Öğleden sonra geri çekilme buyruğu geldi. Birlikler avulun gerisinde toplandılar. Butler, artçıydı. Birlik hareket eder etmez Çeçenler nereden çıktılarsa çıktılar, geriden ateş etmeye başladılar.

Kıtalar bir düzlüğe çıkınca Dağlılar arkada kaldılar. Butler, bölüğünde yaralanan olmadığı için dönerken oldukça neşeli, dinçti. Birlik sabahki dereden karşıya geçti, mısır tarlalarıyla çayırlarda dağılarak şarkıya başladılar; sesi güzel erler öndeydi. Rüzgâr yoktu. Hava serin, temiz ve öyle berraktı ki, yüzlerce verst ötedeki karlı dağlar bir adım ötede gibi görünüyordu. Şarkılar kesildikçe oldukça net duyulan ayak sesleri ve topların şıngırtıları nakarat müziğin yerini alıyordu.

Butler'in beşinci bölüğünde söylenen şarkı, bir harbiyelinin bestelediği alay şarkısıydı, oyun havası temposunda okunuyordu. "Bu da iş mi, bu da iş mi, avcılar avcılar!" diye bir nakaratı da vardı.

Butler rütbece en yakın üstü olan, Binbaşı Petrov'la yan yana yürüyordu; ikisi aynı evi paylaşıyordu. Butler yaşamından hoşnuttu. Hele muhafız kıtasından ayrılıp Kafkasya'ya geldiğine çok seviniyordu. Hassa alayından, Petersburg'da meteliksiz kalıncaya kadar her şeyini kumarda kaybettiği için ayrılmıştı. Orada kalsa, oyun tutkusuna karşı koyamayacağından korkmuştu... Kumara verecek hiçbir şeyi kalmamıştı artık... Şimdi bütün bunlar geride kalmıştı, yepyeni, yiğitçe bir yaşam vardı önünde. Kayıplarını, sayısız borçlarını çoktan unutmuştu. Kafkasya'ya savaşa, erlere, sarhoş babacan yiğitlere, Binbaşı Petrov'a, hepsine ayrı ayrı hayrandı. Yine de bazen, Petersburg'da, sigara dumanıyla dolu bir odada beyni çatlayacak gibi ağrıyarak bankoya karşı para sürecekken, burada, kahraman Kafkasyalılar ara-

sında bulunuşuna inanamıyordu.

Erler, "Bu da iş mi, bu da iş mi..." diye şarkıyla devam ediyorlardı. Atı müziğe uyarak neşeli adımlarla ilerliyordu. Bölüğün boz tüylü köpeği Trezorka kuyruğu havada, tam bir şef edasıyla telaşlı telaşlı koşuyordu.

Butler'in içi huzur, neşe, canlılık doluydu. Savaş ona göre yalnızca tehlike, ölüm olasılıkları getiren, bu yüzden de hem buradaki, hem Petersburg'da bıraktığı Rus dostlarının saygısını kazandıracak bir vesileydi. Gariptir ama savaşın öbür yanı; ölüm, erlerin, subayların, Dağlıların yaralanmaları aklından bile geçmezdi. Elinde olmadan, savaşın yalnız şiir yanını canlandırır, ölüleri, yaralıları düşünmezdi. Bu kez de üç ölü, on iki yaralı vardı. Butler sırtüstü yatan bir ölünün önünden geçti; bir gözünü, garip biçimde uzanan mum sarısı elini, başındaki koyu kırmızı lekeyi görebildi, fazlasına bakmadı. Dağlılar onun için kendilerinden korunması gereken birtakım haydutlardı, o kadar.

Binbaşı Petrov, iki şarkı arasında, "İşte böyle azizim," dedi. "Burası sizin Piter'deki[1] 'sağa dön, sola dön'den oluşmuyor. Çalıştık, şimdi de eve. Maruşka bize bir börek, nefis bir lahana çorbası çıkarır. Gel keyfim gel! Hadi çocuklar, 'Seher Vakti'ne başlayın bakalım."

Binbaşı, sağlık memurunun kızıyla karıkoca hayatı yaşıyordu; Maşa diye anılan kızcağız artık Marya Dimitriyevna olmuştu. Marya Dimitriyevna güzel, sarışın, çilli, otuzluk, çocuksuz bir kadındı. Geçmişi ne olursa olsun Binbaşı'yla yaşamaya başladığı günden beri ona sadıktı, dadının çocuğa baktığı gibi bakıyordu. Sık sık kendini yitirene kadar içen Binbaşı'nın böyle birine çok ihtiyacı vardı.

1. Petersburg'un halk dilinde kısaltılmış biçimi. (Ç.N.)

Kaleye döndükleri zaman her şey Binbaşı'nın düşündüğü gibi çıktı. Marya Dimitriyevna ona, Butler'e ve başka bölüklerden çağrılı iki subaya bol, nefis bir yemek sundu. Binbaşı tıkabasa yiyip içtikten sonra konuşamayacak duruma gelince yatmaya gitti. Butler de yorgundu ama hoşnuttu, biraz fazla kaçırdığı çihir'den[1] çakırkeyif olarak odasına geçti. Soyunur soyunmaz güzel, kıvırcık saçlı başının altına elini koyarak deliksiz bir uykuya daldı.

XVII

Birliğin kırıp döktüğü avul, Hacı Murat'ın Ruslara gitmeden geceyi geçirdiği avuldu.

Hacı Murat'ın gecelediği evin sahibi Sado, Ruslar avula yaklaşırken dağa kaçmıştı. Avula dönüşünde evin damını çökmüş, sundurmanın direklerini yanmış, içini pislenmiş buldu. Hacı Murat'a hayranlıkla bakan o güzel, gözleri pırıl pırıl oğlunu, üstünü bir yamçıyla örterek cami avlusuna ölü getirdiler; sırtından süngülenmişti. Hacı Murat'ı ağırlayan ağırbaşlı kadın, bağrı açık, yırtık gömleğinden buruşuk memeleri sarkmış, saçı başı birbirine karışmış halde, oğlunun ölüsü karşısında çıplak göğsünü paralıyor, feryat ediyordu. Sado, elinde kazma kürek, akrabalarıyla birlikte oğlunun mezarını kazmaya gitti. İhtiyar dede evin yıkık duvarına sırtını vermiş oturuyor, sersem sepelek bir halde önüne bakarak bir tahta

1. Kuvvetli bir Kafkasya şarabı. (Ç.N.)

parçası yontuyordu. Arı kovanlarından yeni dönmüştü. İki tınaz kuru ot yakılmış, ihtiyarın dikip yetiştirdiği kayısı, vişne ağaçları kırılmış, gövdeleri ateşe verilmişti. Ama en kötüsü, kovanların hepsi arılarıyla beraber yakılmıştı! Evlerden iki ölünün daha getirildiği köy meydanından kadın çığlıkları geliyordu. Küçük çocuklar da analarına katılarak ağlıyordu. Yemsiz kalmış aç hayvanlar böğürüp meleşiyorlardı. Çocukların daha büyükçe olanları oyun oynamıyor, ürkek gözlerle büyüklerine bakıyordu.

Avulun çeşmesi, herhalde su almasınlar diye, pislik doldurulmuştu. Cami de aynı durumdaydı. Molla ile öğrenciler temizlemeye uğraşıyorlardı. Ruslara karşı duydukları nefreti ağza alan yoktu. Yedisinden yetmişine duyguları nefretin de üstündeydi. Nefret değildi bu, Rus köpeklerini insandan saymıyorlardı; bu yaratıkların anlamsız zalimliğine öyle bir tiksinme, küçümseme ve şaşkınlık duyuyorlardı ki, fareyi, zehirli örümceği, kurtları yok etmek nasıl korunma duygusuyla yapılan doğal bir hareketse onlardan da aynı duygularla kurtulmak istiyorlardı.

Avul halkının önünde iki yol vardı: Ya, yerlerinde kalarak, vaktiyle binbir güçlükle oluşturdukları, şimdi bir çırpıda boş yere yok edilen şeyleri yeniden yerine koymak ve her an aynı felaketi beklemek ya da gerek din yasalarını, gerek içlerinden gelen tiksintiyi, küçümsemeyi bastırıp bunlara boyun eğmek...

İhtiyarlar dua ettikten sonra hep bir ağızdan Şamil'e elçiler göndererek yardımını istemeye karar verdiler. Sonra elbirliğiyle yıkılan yuvaların onarımına başladılar.

XVIII

Baskının ertesi günü Butler, pek de erken sayılmayacak saatte arka kapıdan dışarı çıktı. Niyeti, her zaman Binbaşı'yla birlikte içtiği sabah çayından önce biraz yürüyüş yaparak temiz hava almaktı.

Güneş dağların gerisinden çıkmış, sokağın sağ yanındaki beyaz badanalı kulübeleri gözleri acıtacak kadar keskin bir ışığa boğmuştu. Buna karşılık, solda yüksek ormanlarla kaplı kara dağlarla, her zamanki gibi bulutlara bürünmeye çalışan tepeleri duru beyaz karla kaplı dağ zincirine bakmak insanın içine ferahlatıyor, neşelendiriyordu.

Butler manzaraya bakarak derin derin soluk alıyor, yaşadığına, başkasının değil de onun, hem de böyle güzel bir yerde yaşamakta oluşuna seviniyordu. Biraz da, bir gün önceki savaştan hem saldırıda, hem geri çekilmede kendini iyice gösterebildiği için hoşnuttu. Dönüşlerinde Binbaşı Petrov'un beraber yaşadığı Maşa, yani Marya Dimitriyevna'nın onlara ikramda bulunmasına, hepsine ve özellikle kendi hissedişiyle, ona karşı yalın, sevimli davranmasına da seviniyordu.

Marya Dimitriyevna, kalın saç örgüleri, geniş omuzları, dolgun göğüsleri ve çilli sevimli yüzünü aydınlatan gülümsemesiyle genç, gürbüz bir bekâr olan Butler'i kendine çekiyordu. Hatta içinde, kadının da onu arzuladığı duygusu vardı. Fakat babacan arkadaşını aldatmayı kendine yakıştıramıyordu. Marya Dimitriyevna'yla yalnızca bir arkadaş gibi, saygılı bir biçimde konuşuyordu. Bu yüzden de kendinden hoşnuttu.

Birdenbire, tozlu yoldan birkaç atın sık, hızlı nal seslerini duyan Butler'in düşünceleri dağıldı. Başını kaldırınca sokağın öbür ucunda, köye giren birkaç atlı gördü.

Yirmiye yakın Kazak'ın önünden iki kişi gidiyordu. Biri beyaz çerkeska ile sarıklı, tepesi yüksek kalpak giymiş bir yöre insanıydı; diğeri Rus ordusundan esmer, siyah saçlı, kara gözlü, kanca burunlu bir subaydı; üstü başı, silahı baştan başa gümüşle süslüydü. Sarıklı olanın olağanüstü güzel bir al atı vardı; hayvanın yelesiyle kuyruğu gövdesinden daha açık renkteydi, başı ufak, gözleri pek nefisti. Subay iri bir Karabah'a[1] binmişti. Atı pek seven Butler, birinci hayvanın çevikliğini o anda sezmiş, beğenmişti. Gelenlerin kim olduğunu anlamak için durdu. Subay Butler'e bakarak, "Bu, komutanın evi?" diye sordu, kırbacıyla evi işaret etti.

Aksanı, konuşurken cümle yanlışları yapanın Rus olmadığını belli ediyordu.

Butler "Evet," dedi, subayın daha yakınına gelerek gözleriyle sarıklı adamı gösterdi:

"Kim bu?"

"Hacı Murat. Buraya gelecek, komutanın evinde misafir olacak," dedi subay.

Butler, Hacı Murat'ın Ruslara geçtiği hakkında bazı şeyler duymuştu ama onu burada, şu küçük kalede görmeyi hiç beklemiyordu.

Hacı Murat dostça bir ifadeyle bakıyordu ona.

Butler, öğrenebildiği kadar Tatarcasıyla, "Merhaba, hoş geldin!" dedi.

Hacı Murat başıyla selamlayarak, "Sağ ol," diye karşılık verdi. Butler'e yaklaşarak iki parmağında kırbaç asılı olan elini uzattı.

"Komutan?"

"Değilim, komutan burada," dedi Butler subaya. "Gidip haber vereyim."

1. Dağlıların cins atı. (Ç.N.)

Merdivenden çıkarak kapıyı itti. Ama Marya Dimitriyevna'nın "resmî kapı" adını verdiği kapı kapalıydı. Butler kapıyı çaldı, cevap alamayınca dolanarak arkaya geçti, emir erine seslendi. Ses çıkmadı. Öbür emir erlerini de bulamayınca mutfağa gitti. Marya Dimitriyevna başı bağlı, yüzü kızarmış, beyaz, tombul kolları sıvalı, kolları gibi beyaz hamuru börek için ufak parçalara kesiyordu.

"Emir erleriniz nerede?" dedi Butler.

"İçmeye gittiler, ne var?"

"Kapıyı açsınlar. Evinizin önünde bir sürü Dağlı toplandı, Hacı Murat geldi."

"Daha neler!" diye gülümsedi Marya Dimitriyevna.

"Şaka yapmıyorum. Kapınızın önünde."

"Ciddi mi söylüyorsunuz?"

"Gelin görün, işte kapıda duruyorlar."

"Sahi... Olur şey değil!"

Marya Dimitriyevna entarisinin sıvalı kollarını indirdi, kalın saç topuzundaki firketeleri yokladı.

"Gidip İvan Matveyeviç'i uyandırayım öyleyse."

"Yo, ben kendim giderim."

Marya Dimitriyevna, "İyi öyleyse," diyerek yeniden işine döndü.

Hacı Murat'ın Grozny'ye geleceğini daha önceden duyan Binbaşı, onun evine gelişine hiç şaşmadı. Yatağında doğruldu, bir sigara sarıp yaktıktan sonra giyinmeye başladı. Hem giyiniyor, hem hızla öksürerek, bu şeytanı başına salan büyüklerine söyleniyordu. Giyinmesini bitirince emir erinden ilaç istedi. İvan Matveyeviç'in ilacının votka olduğunu bilen emir eri bir kadeh getirdi. Çavdar ekmeğini meze yaparak kadehi dikti.

"Karışık içmek kadar kötü şey yok..." diye mırıldandı. "Dün çihir içtim, başım çatlayacak neredeyse... Eh, hepsi tamam."

Binbaşı Petrov, Butler'in Hacı Murat ile onu getiren subayı aldığı salona gitti.

Hacı Murat'ı getiren subay, Binbaşı'ya sol kanat komutanının Hacı Murat'ı evinde misafir etmek buyruğunu bildirdi. Kendisine, Dağlılarla casuslar aracılığıyla ilişki kurmak, kale dışına ancak Kazak muhafızlarla birlikte çıkmak için izin veriliyordu.

İvan Matveyeviç kâğıdı okuduktan sonra misafirine dikkatle baktı, evrakı yeniden okudu. Böylece bakışını birkaç kez dağıtan misafire, misafirden kâğıda aktardıktan sonra sonunda, Hacı Murat'a bakarak, "Yahşi bek, yahşi," dedi. "Varsın otursun." Subaya, "Öyle söyle ona. Dışarı bırakmam onu, yasak. Buyruk buyruktur," dedi. "Nereye yerleştirelim, ne dersin Butler? Kalem odasına koysak, nasıl olur?"

Butler'in cevap vermesine vakit kalmadan, mutfağın kapısına gelen Marya Dimitriyevna, İvan Matveyeviç'e, "Niye kalem odasına göndereceksiniz," dedi; "buraya yerleştirin. Misafir odası ile sandık odasını verelim. Hem gözümüzün önünde olur..."

Hacı Murat'a baktı. Bakışları karşılaşınca hemen başını öteye çevirdi.

"Marya Dimitriyevna doğru söylüyor bence," dedi Butler.

İvan Matveyeviç kaşlarını çattı:

"Peki peki, git işine, kadınların işi yok burada."

Bütün bu konuşma sırasında Hacı Murat eli kamasının kabzası altında, dudaklarında küçümser bir gülümsemeyle oturuyordu. Kalacağı yerin onun için farksız olduğunu söyledi. Önemli olan yalnız, Serdar'ın da izin verdiği, Dağlılarla görüşebilmesiydi; bunun için gelenlerin yanına bırakılmasını rica etti.

İvan Matveyeviç isteğinin yerine getirileceğini söyledi. Butler'den, kahvaltılarıyla odaları hazır olana kadar

misafiriyle ilgilenmesini rica etti. Kendisi gereken evrakı hazırlayıp bazı buyruklar vermek için kaleme gitti.

Hacı Murat'ın yeni çevresine karşı duyguları ilk andan kesin olarak belli oldu. Binbaşı Petrov'u görür görmez tiksindi; küçümsedi onu. Sonraları da ona hep üstten bakıyor, öyle davranıyordu. En çok hoşuna giden, yemeğini yapıp getiren Marya Dimitriyevna'ydı. Yabancı ulustan olan bu kadının sadeliğinden, güzelliğinden; Marya Dimitriyevna'nın da kendisine karşı duyduğu ve bilinçsiz olarak ona da ilettiği arzudan hoşlanıyordu. Kadına bakmamak istiyor ama gözleri, elinde olmadan ona gidiyor, hareketlerini izliyordu.

Butler'le hemen ilk tanışmasında arkadaş oldu; bol bol ve seve seve konuşuyordu. Yaşamına ilişkin sorular soruyor, kendi yaşamından söz açarak, karşı taraftan gelen casusların ailesi hakkında getirdikleri haberleri ona anlatıyor, hatta durumu üzerine düşüncelerini soruyordu.

Casusların getirdiği haberler iyi değildi. Kalede kaldığı dört günde iki kez geldiler; haberleri her seferinde kötüydü.

XIX

Hacı Murat'ın Ruslara geçişinden hemen sonra ailesi Vedeno avuluna götürüldü. Şamil'in kararına kadar burada korunacaklardı. İhtiyar Patimat ile Hacı Murat'ın iki karısı ve beş küçük çocuğu, avulun çavuşu İbrahim Raşid'in evinde mahpustular. Hacı Murat'ın on sekiz yaşındaki oğlu Yusuf zindanda, daha doğrusu derinliği iki

metreden fazla olan bir çukurda yatıyordu. Dört cani, onunla beraber haklarında verilecek kararı bekliyordu. Şamil dışarıda, Ruslara karşı seferde olduğu için karar bir türlü çıkmıyordu.

* * *

6 Ocak 1852'de Şamil, Ruslarla yaptığı savaştan sonra eve, Vedeno'ya dönüyordu. Ruslara sorulacak olsa Şamil tam bir yenilgiye uğrayarak Vedeno'ya kaçmıştı. Şamil'e ve müritlerine göre galip gelen, Rusları kovan oydu. Hatta pek ender olarak rastlanan bir durumda cereyan etmişti. Şamil tüfeğiyle ateş etmiş, kılıcını çekerek atını Ruslar üzerine sürmek istemişti ama müritleri bırakmamışlardı. Bunlardan ikisi, hemen oracıkta, Şamil'in yanında kurşunu yiyip ölmüştü.

Şamil tüfekleri, tabancalarıyla ateş eden yiğitlerinin, "Lâilâhe illâllah" diye haykırmaları arasında öğle vakti avula girdi.

Büyüklerini karşılamak için sokaklara, damlara dolan Vedeno halkı, zaferi kutlamak için boyuna havaya ateş ediyorlardı. Şamil beyaz bir Arap atına binmişti. Atın takımları sadeydi; üstünde altın, gümüş süs yoktu. Ortası oldukça ince işlenmiş yollu kırmızı deriden bir dizgin, dar, ince üzengiler, eyerin altından görünen kırmızı bir haşa – hepsi o kadar. İmam[1], dışı kahverengi çuhayla örtülü, boynundan ve kollarından dışa taşan siyah bir kürk giymişti. İnce, uzun beli kamasının asılı olduğu bir kemerle sıkılmıştı. Başında yüksek, tepesi düz siyah püsküllü bir kalpak vardı. Kalpağa dolanmış sarığının bir ucu boynundan aşağı sarkmıştı. Ayağında yeşil

1. Şeyh Şamil, aynı zamanda İmam Şamil olarak da bilinir. (Y.N.)

pabuçları vardı; baldırları, kenarları düz bir şeritle çevrili kara dolaklarla sımsıkı sarılmıştı.

İmam'ın üstünde altın, gümüş gibi göz kamaştıran süsler yoktu. İriyarı, dimdik, heybetli vücuduyla yalın, ağır giysisiyle üst başları, silahları pırıl pırıl müritlerinin arasında tam halka görünmek istediği büyüklükteydi. Gözleri her zaman kısıktı; kısa kesilmiş sakalının çevrelediği solgun yüzü, taş gibi hareketsizdi. Avludan geçerken üzerinde ona dikili binlerce göz hissediyor ama kendisi kimseye bakmıyordu. Hacı Murat'ın karıları ile çocukları ev halkıyla beraber İmam'ın gelişini seyretmek için ayvana çıktılar. Yalnız Hacı Murat'ın anası ihtiyar Patimat oturduğu yerde, ak saçları birbirine karışmış, uzun kollarıyla kuru dizlerini sararak, kapkara gözlerini kırpmadan ocakta sönmek üzere olan çalılara bakıyordu. O da oğlu gibi, öteden beri Şamil'den nefret ederdi, şimdi büsbütün yüzünü görmek istemiyordu.

Şamil'in giriş törenini Hacı Murat'ın oğlu da göremedi. Oturduğu karanlık, leş kokan çukurdan atılan silah, ilahi seslerini duyarak, özgürlüğü alınmış genç, hayat dolu her insanın çekeceği acıyı tadıyordu. Pis çukurun içinde yatarken hep aynı, bitkin, kir pas içinde, birbirini görmekten usanmış hapis arkadaşlarına bakıyordu; içi, dışarıdakilere karşı kıskançlıkla doluydu. Dışarıdakiler ateş gibi atlar üstünde büyüklerinin çevresinde, binicilik hünerleri göstermeye, silah atmaya, hep bir ağızdan "Lâ ilâhe illâllah" diye bağırmaya devam ediyordu.

Şamil, avulu boydan boya geçtikten sonra büyük bir avluya girdi. Bu avludan sarayının bulunduğu, başka, daha küçük bir avluya geçiliyordu. İki silahlı Çerkes onu birinci avlunun açık kapısında karşıladı. Halk avluya dolmuştu. Bunlardan kimi uzak yerlerden işleri için gelmişti, kimi de davalarını karara bağlamak için Şamil'in çağırdıklarıydı. İmam avluya girince hepsi ayağa kalkarak

saygıyla ellerini göğüslerinde bağladılar. Bazıları diz çöktü, İmam avlunun büyük kapısından ötekine gidinceye kadar böylece kaldılar.

Şamil, bekleyenler arasında sevmediklerinden pek çoğunu, sıkıcı, uğraştırıcı ricacıları tanıdığı halde yüzündeki hareketsizlik değişmedi, önlerinden geçerek kapının sol yanında bulunan kendi dairesinin önünde durdu, attan indi.

Seferin yorgunluğu maddi olmaktan çok, maneviydi. Çünkü Şamil, çevreye zafer ilan ederken seferin başarısız olduğunu, Çeçen avullarından birçoğunun yakılıp yerle bir edildiğini biliyordu. Kolayca bir o yana bir bu yana dönen Çeçenler daha şimdiden kararsızlaşmışlar, Ruslara yakın bulunanlar o yana geçmek için kıpırdanmaya başlamışlardı. Bütün bunlar güç, savaşım isteyen sorunlardı. Fakat Şamil'in o anda canı ne bir şey yapmak, ne de düşünmek istiyordu. Yalnızca aile yuvasında dinlenmeyi, en sevdiği on sekiz yaşındaki karısı kara gözlü, çevik hareketli Aminet'in sevgisini tatmayı arzuluyordu.

Ama o sırada Aminet'i görmesi düşünülemezdi. Oysa genç kadın iç avluda, haremi selamlıktan ayıran duvarın öte yanındaydı. Şamil, attan inerken onun, öbür karılarıyla beraber duvardaki yarıktan baktığına emindi. Yine de gidemezdi yanına; hatta yalnızca yatağa uzanıp dinlenemezdi bile. İlkin öğle namazını kılacaktı. Canı istemediği halde, ulusunun din görevi olarak gördüğü bu görevini ihmal edemezdi. Kendisi için de, her gün yemek içmek gibi gerekliydi bu. Aptesini aldı, namazını kıldı. Namazdan sonra bekleyenleri çağırdı.

Önce kayınpederi ve hocası Cemalettin girdi. İriyarı, ak saçlı sevimli bir ihtiyardı. Kar gibi beyaz bir sakalı vardı, yüzü al kırmızıydı. Cemalettin Hoca duasını bitirdikten sonra Şamil'e sefer hakkında sorular sordu, yokluğunda dağlarda olup bitenleri anlattı.

Kan gütme yüzünden işlenen cinayetleri, hayvan hırsızlıklarını, tütün, şarap içme gibi suçları saydı. Sonra da Hacı Murat'ın ailesini Rusların yanına kaçırmak için adam göndermesine geçti: İsteğine ulaşamamış, bütün aile Vedeno'ya getirilmiş, göz hapsine alınmıştı. Şimdi İmam'ın kararı bekleniyordu. İhtiyar heyeti bitişikteki misafir odasında bu işi karara bağlamak için toplanmıştı. Üç gündür onu bekledikleri için Cemalettin bir an önce yollanmalarını salık veriyordu.

Şamil, kendi dairesinde hiç sevmediği sivri burunlu, kara, sevimsiz başkadın Saadet'in getirdiği yemeği yedikten sonra misafir odasına geçti.

Heyet altı kişiydi. Bunlar kır, boz, kızıl sakallı, sarıklı sarıksız, yüksek kalpaklı, yeni beşmetlerle çerkeskalar giymiş ihtiyarlardı. Bellerinde kemerlerine asılı kamaları vardı. Şamil odaya girince hepsi ayağa kalktı. Şamil hepsinden bir baş daha boyluydu. İhtiyarlar da, Şamil de ellerini açarak dua ettiler, yüzlerini, sakallarını sıvazlayıp yere oturdular. Şamil ortada, en yüksek minderde oturuyordu; görüşülecek işlere geçtiler.

Cinayet davalarında şeriat yasalarına göre karar veriliyordu. Örneğin, hırsızlıkla suçlanan iki kişinin birer elinin, bir katilin kafasının kesilmesi kararlaştırıldı. Üç suçlu bağışlandı. En önemli iş sona kaldı. Çeçenlerin Ruslara geçmesine karşı bir çare aramaya başladılar. Cemalettin halka duyurulmak üzere şöyle bir bildiri hazırlamıştı:

"Bismillahirrahmanirrahim!

Rusların yüzlerinize gülerek onlara teslim olmanızı önerdiklerini duyuyoruz. İnanmayın, boyun eğmeyin onlara, sabredin. Bu dünyada olmasa bile öbür dünyada ödülünü göreceksiniz. Daha önce de ellerinizden silahlarınızı aldıkları zaman neler olduğunu hatırlayın.

1840'ta Tanrı sizi akıllandırmasaydı bugün hepiniz Rus askeri olacaktınız; karılarınız şalvarsız gezecek, namusları lekelenecekti. Yarını düne bakarak tahmin edin. Gâvurlarla bir arada yaşamaktansa, Ruslarla dövüşerek ölmek daha iyidir. Dişlerinizi sıkın; ben de bir elimde Kuran, bir elimde kılıç Ruslara karşı götüreceğim sizi. Şimdilik değil Ruslara teslim olmayı, bunu aklınızdan geçirmeyi bile kesin olarak yasak ediyorum size."

Şamil bildiriyi uygun gördü. İmzaladıktan sonra dağıtılmasını buyurdu.

Sıra Hacı Murat konusuna geldi. Şamil buna çok önem veriyordu. Açıklamak istemediği halde cesareti ve becerikliliğiyle o sıralar yanında olsaydı Çeçen'deki durumun meydana gelmeyeceğini biliyordu. Hacı Murat ile barışıp yardımlarından yararlanmak iyi olacaktı. Hiç değilse, Ruslara yardım etmesine fırsat vermemeliydi. Bunun için şu ya da bu nedenle onu oradan çekip öldürmek gerekiyordu. Bu da iki biçimde yapılabilirdi: Ya onu öldürecek birini Tiflis'e gönderip işi orada bitirmeli ya da buraya çağırtarak hesabını görmeliydi. Hacı Murat'ın dünyada en çok sevdiği varlığın oğlu olduğunu Şamil bilirdi. Bunun için onu alet ederek hareket etmeye karar verdi.

İhtiyar heyeti konuşmayı bitirdikten sonra Şamil gözlerini kapadı ve bir süre sessizlik içinde böylece kaldı.

İhtiyarlar bunun, vereceği kararı duymak için Şamil'in peygamberlerin sesine kulak vermesi anlamına geldiğini biliyorlardı. Sessizlik içinde geçen beş dakikadan sonra Şamil açtığı gözlerini büsbütün kısarak, "Hacı Murat'ın oğlunu getirin buraya," dedi.

"Burada," dedi Cemalettin Hoca.

Gerçekten zayıflamış, sapsarı, üstü başı yırtık pırtık, kötü kokular saçarak ama her şeye karşın yüzünün, vücudunun güzelliğini yitirmeyen Hacı Murat'ın oğlu Yusuf, ninesi Patimat'la beraber dış avlunun kapısında durmuş, çağrılmayı bekliyordu.

Yusuf, Şamil için babası gibi düşünmüyordu. O, bundan öncekileri ya bilmiyor ya da bildiği halde pek üstünde durmuyor, babasının Şamil'le bu derece zıtlaşmasının nedenini anlamıyordu. Onun naibin oğlu olarak Hunzah'ta sürdüğü işsiz güçsüz, eğlence dolu hayata dönmekten başka isteği yoktu. Bu yüzden Şamil'le kavgayı yersiz buluyordu. Babasının tersine, Şamil'e hayranlık duyarak Dağlıların çoğu gibi adeta tapınırdı ona; bu kez de İmam'a karşı, dindarca bir heyecan duyarak misafir odasına girdi, Şamil'in kısık gözlerinin sabit bakışıyla karşılaşınca kapıda durdu. Bir an öylece kaldıktan sonra İmam'a yaklaştı, uzun parmaklı iri, beyaz elini öptü.

"Hacı Murat'ın oğlu musun?"

"Evet İmam Hazretleri."

"Onun ne yaptığını biliyor musun?"

"Biliyorum ve üzülüyorum İmamım."

"Yazı yazmasını bilir misin?"

"Molla olmaya hazırlanıyordum."

"Öyleyse babana, bayrama kadar dönüp bize gelirse onu bağışlayacağımı, her şeyin eskisi gibi olacağını yaz. Yok, eğer Ruslarda kalırsa –Şamil kaşlarını çattı– ninen ile ananı avullarda orta malı yapacağım, senin de kelleni uçuracağım."

Yusuf'un yüzünde ufak bir kıpırtı olmadı. Şamil'in sözlerini anladığını göstermek için başını eğdi.

"Böyle yaz ve göndereceğim adama ver."

Şamil sustu, Yusuf'a uzun uzun baktı.

"Dersin ki, acıdığım için seni öldürmeyeceğim, bütün hainlere yaptığım gibi, gözlerini oyacağım."

Şamil'in yanında sakin görünen Yusuf, dışarı çıkarılınca onu götürenin üstüne atılarak kamasını kınından kaptığı gibi, kendini vurmak istedi. Ama oradakiler kollarından yakalayıp bağladılar, yeniden çukura götürdüler.

* * *

O gün akşam namazından sonra karanlık basınca Şamil beyaz kürkünü giydi, harem dairesine, Aminet'in odasına yollandı. Ama Aminet yerinde değildi. Şamil'in büyük karılarının yanına gitmişti.

Şamil, görünmemeye çalışarak kapının arkasında durdu. Oysa, Aminet, getirdiği ipekli kumaşı ona değil de Saadet'e verdiği için Şamil'e kızgındı. Efendisinin dairesinden çıkarak odasına girdiğini, onu aradığını gördü, özellikle gitmedi. Saadet'in oda kapısında epey durdu, odasına girip çıkan Şamil'in gölgesine bakarak kıs kıs güldü. Şamil Aminet'i boşuna bekledikten sonra yatsı namazına doğru dairesine döndü.

XX

Hacı Murat kalede Binbaşı Petrov'un evinde bir hafta kaldı. Yanında yalnızca Hanefi ile Eldar vardı. Marya Dimitriyevna kıllı Hanefi ile ikide bir kavga ediyordu, hatta bir keresinde mutfaktan kovduğu için Hanefi az

kalsın bıçaklıyordu onu. Fakat kadın Hacı Murat'a son derece saygılı davranıyor, yakınlık gösteriyordu. Eskisi gibi yemeğini getirmiyordu, bu işi Eldar'a bırakmıştı ama görüşmek, hoşuna giden bir şey yapmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Hacı Murat'ın ailesini getirtmesi konusuyla candan ilgileniyordu; kaç karısıyla çocuğu olduğunu, ayrı ayrı yaşlarını biliyordu. Haber getiren casusların gidişinden sonra alınan sonuçları öğrenmeye çalışıyordu.

Butler de o hafta içinde Hacı Murat ile iyice dost oldu. Birbirlerini odalarında ziyaret ediyorlardı. Kâh çevirmenle konuşuyor, kâh becerebildikleri kadar işaretleşerek, en çok birbirlerine dostça gülümseyerek anlaşıyorlardı. Hacı Murat'ın Butler'i sevdiği Eldar'ın ona karşı davranışlarından da anlaşılıyordu. Butler Hacı Murat'ın odasına girerken Eldar onu kapıda karşılıyor, parlak dişleriyle sırıtarak aceleyle minderlere oturtuyor, silahı varsa palaskasını çıkarıyordu.

Butler, Hacı Murat'ın manevi kardeşi kıllı Hanefi'ye de yakındı, arkadaş olmuşlardı. Hanefi, Dağlıların türkülerini pek güzel söylüyordu. Hacı Murat, Butler'i hoşnut etmek için her gelişinde Hanefi'yi çağırıp en beğendiği türküleri söyletirdi ona. Hanefi'nin çok tatlı bir sesi vardı, tane tane, çok anlamlı söylerdi. Hacı Murat'ın en sevdiği türkü ağır, hüzünlü makamıyla Butler'de derin bir etki uyandırmıştı. Çevirmenden sözlerini çevirmesini rica etti.

Türkü, Hanefi ile Hacı Murat'ın ailesi arasındaki gibi bir kan davasına aitti. Şöyleydi:

"Mezarımın toprağı kurur,
Sen de beni unutursun anam!
Mezarımı yaban otları bürür;
Otlar kederinden daha gür olur, babam.
Kız kardeşimin gözyaşları kurur,

Kalbindeki acılar silinir gider...
Fakat sen, ağabeyim, ölümümün öcünü alana kadar
Unutmazsın beni!
İkinci kardeşim, sen de yanımda yatmadan
Beni aklından çıkaramazsın.
Yakıcısın kurşun, getirdiğin ölüm;
Ama bu zamana kadar dediğimden çıkmadın.
Üstümü ört kara toprak,
Ama bir zamanlar atımın ayakları altında
Seni çiğneyen ben değil miydim?..
Soğuksun ölüm ama efendin benim.
Gövdemi toprak, ruhumu gökler alacak..."

Hacı Murat bu türküyü her zaman gözleri kapalı dinlerdi. Bitince, Rusça olarak, "Güzel türkü, anlamlı türkü," derdi.

Dağlıların canlılık dolu yaşamlarının şiiri, Hacı Murat'ın gelişi, onunla ve müritleriyle yakınlığı Butler'i büsbütün sardı. O da beşmet, çerkeska ve dolak giymeye başladı. Kendini Dağlı olarak görüyor, onlarla aynı yaşamı yaşadığını sanıyordu.

Hacı Murat'ın gideceği gün Binbaşı ufak bir ayrılık toplantısı yaptı. Subayların bir bölümü Marya Dimitriyevna'nın servis yaptığı çay masasının çevresinde, öbürleri votkayla çihir ve mezelerin bulunduğu içki masasında toplandılar. Odaya yol giysileriyle topallayarak hızlı, yumuşak adımlarla Hacı Murat girdi.

Hepsi ayağa kalkarak onunla el sıkıştılar. İvan Matveyeviç sedirde yer gösterdi ama Murat teşekkür etti, pencerenin önüne oturdu. Odaya girişiyle ortalığı saran sessizliğe aldırmadan, bulunanları bir bir dikkatle süzdü, sonra kayıtsız bakışını çayla yiyeceklerin bulunduğu masaya çevirdi. Subaylardan Hacı Murat'ı ilk kez gören girişken Petrokovski çevirmen aracılığıyla Tiflis'i

beğenip beğenmediğini sordu.

"Aya," dedi Hacı Murat.

"Evet diyor," diye çevirdi çevirmen.

"Neleri beğenmiş?"

"En çok tiyatro hoşuna gitmiş."

"Peki, başkomutanın balosunu da beğenmiş mi?"

Hacı Murat somurttu, "Her ulusun kendine göre gelenekleri var. Bizim kadınlarımız böyle giyinmez."

Hacı Murat sözünü tamamlayınca Marya Dimitriyevna'ya baktı.

"Neyi beğenmemiş?"

Hacı Murat, çevirmene, "Bir atasözümüz var," dedi. "Köpek eşeğe et, eşek de köpeğe kuru ot sunmuş, ikisi de aç kalmış... Her ulus kendi geleneğine bağlıdır."

Konuşma burada kesildi. Subaylardan kimi çay içmeye, kimi karnını doyurmaya başladı. Hacı Murat Marya Dimitriyevna'nın doldurduğu çayı aldı, önüne koydu. Kadın, "Süt, çörek ister misiniz?" diye sordu.

Hacı Murat başıyla teşekkür etti. Butler elini dizine koyarak, "Ayrılıyoruz demek," dedi. "Hadi güle güle git! Ne zaman görüşeceğiz?"

Hacı Murat gülümseyerek, Rusça, "Sana da güle güle," dedi. "Dostlar, birbirini bulur! İyi misafir olduk. Zamanı geldi, gidiyoruz."

Hacı Murat gideceği yolu gösterir gibi başını salladı.

Kapıda Eldar gözüktü. Omzuna beyaz, büyük bir şey asılıydı, bir elinde de kılıç vardı. Hacı Murat işaret edip çağırdı onu. Eldar kendine özgü iri adımlarla efendisine yaklaştı, beyaz yamçı ile kılıcı uzattı. Hacı Murat ayağa kalktı, yamçıyı kolunun üstüne atarak Marya Dimitriyevna'ya verdi, bu arada çevirmene de bir şeyler söyledi. Çevirmen söylediklerini Rusça yineledi:

"Diyor ki, yamçıyı beğenmişsin, al."

Marya Dimitriyevna kızardı.

"Ne gereği var!.."

"Gerekli," dedi Hacı Murat. "Âdet bu."

"Teşekkür ederim. İnşallah oğlunuzu kurtarırsınız."

Hacı Murat, Marya Dimitriyevna'ya baktı, hoşnut bir biçimde başını salladı. Sonra Eldar'ın elinden kılıcı alarak İvan Matveyeviç'e uzattı. İvan Matveyeviç kılıcı aldı, çevirmene, "Yağız atımı alsın," dedi. "Bunu karşılayacak başka şeyim yok, söyle ona."

Hacı Murat elini yüzünün önünde bir şey istemediği, almayacağı anlamında salladı. Sonra dağları, kalbini göstererek kapıya yürüdü. Hepsi onu izledi. İçeride kalan subaylar kılıcı kınından çıkararak bakıyor, saf Gurda[1] olduğunu söylüyorlardı.

* * *

Butler, Hacı Murat'la birlikte dışarı çıktı. O sırada kimsenin beklemediği, Hacı Murat'ın zekâsı, ataklığı ve çevikliği olmasa ölümüyle sonuçlanabilecek bir olay yaşandı.

Hacı Murat'a büyük saygı duyan, şanlı naibi kalede sık sık ziyaret eden Talâ-Kaçu Kımıh Avulu halkı Hacı Murat yola çıkmadan üç gün önce adamlarını göndererek onu avul camisine cuma namazına davet etmişlerdi. Hacı Murat'tan nefret eden ve aralarında kan davası olan Talâ-Kaçu'da oturan Kımıh beyleri bunu duyunca halka, Hacı Murat'ı camiye sokmayacakları haberini yolladılar. Avul karıştı, halkla beyleri tutanlar birbirine girdiler. Rus kuvvetleri Dağlıların ayaklanmasını bastırdı. Hacı Murat'a camiye gelmemesi için haber gönderildi, sorunun böylece kapandığını sandılar.

1. Çok değerli Kafkas kılıcı. (Ç.N.)

Ama Hacı Murat yola çıkmak üzereyken, tam dışarıda ata bineceği anda Butler'in ve Binbaşı'nın ahbabı Kımıh Prensi Arslan Han çıkageldi. Hacı Murat'ı görünce kemerindeki tabancasını çektiği gibi ona doğru çevirdi. Ama ateş etmeye vakit bulamadan Hacı Murat, topal bacağından umulmaz bir çeviklikle kedi gibi Arslan Han'ın üzerine atıldı. Öteki tetiği çekti, ama isabet ettiremedi. Hacı Murat bir sıçrayışta yanına yaklaştı, atını dizgininden tuttu, öbür eliyle kamasını çıkardı, Tatarca bir şeyler haykırdı.

Butler ile Eldar aynı anda öbür iki düşmana yetişerek ellerine yapıştılar. Silah sesini duyan Binbaşı Petrov yetişti. Konuyu öğrenince, "Nedir bu yaptığın Arslan?" dedi. "Evimde böyle kepazelik istemem. Kozlarınızı dışarıda paylaşmanıza bir diyeceğim yok. Ama evimde kan istemem."

Ufak tefek, kara bıyıklı Arslan Han yüzü sapsarı, her yanı titreyerek atından indi, Hacı Murat'a nefretle bakarak İvan Matveyeviç'le içeri girdi. Hacı Murat güçlükle soluk alarak atların yanına döndü. Gülümsüyordu.

Butler, çevirmen aracılığıyla adamın Hacı Murat'ı neden vurmak istediğini sordu.

"Yasalarımız böyle: Arslan Han dökülen kanın öcünü almak zorunda. Bu yüzden öldürecekti."

"Ya yolda yakalarlarsa seni?" dedi Butler.

Hacı Murat gülümsedi:

"Ne yapalım, vurursa Tanrı emri buymuş, deriz."

Yeniden Rusça olarak, "Hadi hoşçakal," dedi. Elini atın boynuna koyarak bakışını onu uğurlamaya gelenlerin üzerinde gezdirdi. Marya Dimitriyevna'nın gözlerinde içten gelen bir tatlılık vardı. Ona da Rusça, "Hoşçakal anacığım," dedi. "Sağ ol."

"Tanrı aileni kurtarmakta yardımcın olsun!"

Hacı Murat sözlerini anlamadı ama ona gösterilen

ilgiyi anlayarak başını salladı.

Butler, "Kunağını sakın unutma!" diye seslendi.

Hacı Murat çevirmene döndü:

"Onu hiç aklımdan çıkarmayacağını söyle."

Topal ayağına karşın üzengiye bastığı gibi vücudunu seri, çevik bir hareketle yüksek eyerin üstüne aktardı. Her zamanki gibi belindeki tabancasını yokladı, kılıcını düzeltti. Sonra atın üstünde Dağlılara özgü onurlu, savaşçı bir duruşla İvan Matveyeviç'in evinden uzaklaştı. Hanefi ile Eldar da hayvanlarına binerek ev sahipleriyle ve subaylarla dostça vedalaştılar, mürşitlerinin peşinden gittiler.

* * *

Her zaman olduğu gibi, gidenin arkasından konuşmaya başlandı:

"Yaman herif!"

"Kurt gibi atıldı Arslan Han'a, yüzü bile bambaşka oldu."

"Atlatır o," dedi Petrokovski. "Yaman bir düzenbaz herhalde..."

Marya Dimitriyevna, "Keşke bizimkiler de böyle düzenbaz olsalar," diye söze karıştı. "Bir hafta burada kaldı, iyiliğinden başka şey görmedik. Geçimli, akıllı, haksever..."

"Nereden anladınız?"

"Anladım ki, söylüyorum."

İvan Matveyeviç odaya girdi.

"Abayı yakmış, yüzde yüz abayı yakmış!"

"Yaktımsa ne olmuş! İyi adam, ne diye kınıyorsunuz? Tatar ama iyi..."

"Doğrusunuz Marya Dimitriyevna," dedi Butler!.. "Koruduğunuz için aferin!"

XXI

Çeçenlerin ileri hatlarında oturanların yaşayışı eskisi gibi sürüyordu. O zamandan beri düşman iki deneme daha yapmış, ama askerler Dağlıları ele geçirememişlerdi. Dağlılar bir seferinde, kaçarken, su içen sekiz Kazak atını beraberlerinde götürmüş, başlarındaki Kazak'ı vurmuşlardı. Avulun yakıldığı son saldırıdan beri yeni saldırılar yoktu. Yalnız yeni sol kanat komutanı Prens Baryatinski'nin atanması nedeniyle Büyük Çeçenistan'a geniş çapta saldırı bekleniyordu.

Veliahtın yakın arkadaşı, Kabardinski Alayı'nın eski komutanı Prens Baryatinski, sol kanadın yönetimini ele alır almaz Çernişev'in Vorontzov'a yazdığı Çar'ın tasarılarını uygulamak üzere hemen bir birlik ayırdı. Vozdvijenskoye'de toplanan birlik, Kurinskaya yönünde cepheye yollandı. Kıtalar orada yığınak yapmış, ormanı kesiyorlardı. Genç Vorontzov çuhadan görkemli bir çadırda oturuyordu. Kampa gelen karısı Marya Vasilyevna sık sık geceliyordu orada. Baryatinski ile Marya Vasilyevna arasındaki ilişkiyi bilmeyen yoktu. Böylece sarayla ilgisi olmayan subaylarla erler, onun yüzünden geceleri devriye gezmek zorunda kaldıkları için arkasından küfrü basıyorlardı. Dağlılar toplarını indirerek kampa sık sık güller yollarlardı. Güllelerin çoğu boşa gittiği için başka zaman bunlara aldıran yoktu. Ama Marya Vasilyevna gelince, korkmasın diye Dağlıların toplarını mevziye sokmalarına engel olmak amacıyla devriye çıkarıyorlardı. Hanımefendiyi korumak için her gece nöbet tutmak hem sıkıcıydı hem gururlarına dokunuyordu. Erler ve yüksek sınıftan olmayan subaylar, Marya Vasilyevna'dan küfrü esirgemiyorlardı.

Birliğin düzenlediği toplantıya okuldan ve Kurinski

Alayı'ndan arkadaşlarını görmek için Butler de izin alarak katılmıştı. İlk geldiğinde çok hoşnuttu. Poltoratzki'nin çadırına yerleşti; orada onu sevinçle karşılayan bir sürü ahbap, arkadaş buldu. Bir zaman aynı alayda çalıştığı için az buçuk tanıdığı Vorontzov'a da uğradı. Vorontzov onu çok candan karşıladı, Prens Baryatinski'yle tanıştırdı ve o gün verdiği ziyafete çağırdı. Ziyafet, Baryatinski'den önce sol kanat komutanı olan General Kozlovski şerefine verilen veda ziyafetiydi.

* * *

Ziyafet pek parlak geçti. Yan yana altı çadır kurarak upuzun bir masa hazırlandı; masa tabaklarla, şişelerle doluydu. Her şeyde Petersburg'daki hassa alaylarının havası vardı. Saat ikide sofraya oturuldu. Kozlovski masanın ortasındaydı. Sağında Vorontzov, solunda Vorontzov'un karısı vardı. Masa boyunca, iki yana Kabardinski ve Kurinski alaylarının subayları yerleşti. Butler Poltoratzki'nin yanına oturmuştu, ikisi neşeyle konuşuyor, etraftaki subaylarla kadeh tokuşturuyorlardı. Sıra kızartma ete gelince emir erleri kadehlere şampanya doldurmaya başladılar. Poltoratzki gerçek bir telaş ve üzüntüyle Butler'e, "Eyvah," dedi, "rezil olacak şimdi bizimki!"

"Neden?"

"Nutuk söylemesi gerekli. Beceremez ki."

"Öyle ya, bu kurşun altında orman geçmeye benzemez! Yanındaki hanımefendi ile şu saray çıtkırıldımları da cabası... Acınacak halde adamcağız!"

Sonunda önemli an geldi çattı. Baryatinski kalktı, kadehini kaldırarak Kozlovski'ye hitaben kısa birkaç söz söyledi. Baryatinski sözünü bitirince Kozlovski doğruldu, oldukça metin bir sesle, "Majestenin yüksek buyruk-

larıyla buradan ayrılmak zorunda olduğum gibi," diye başladı, "size veda ediyorum subay beyler. Ama beni her zamanki gibi... sizinle beraber biliniz. Atalarımızın dedikleri gibi, 'Savaşa yalnız çıkılmaz...' Ben de, dediğim gibi, hizmet yıllarım boyunca, Çarımızdan gördüğüm büyük iltifatlar gibi, mevkiim gibi, adım gibi, şereflerim gibi her şeyimi size borçluyum aziz dostlarım... Dediğim gibi..." diye devam etti.

General'in buruşuk yüzü büsbütün kırıştı. Gözleri yaşlarla doldu, hıçkırığını tutamadı.

"Dediğim gibi, hepinize en içten şükranlarımı sunarım."

Kozlovski sürdüremedi. Masadan kalktı, ona bir bir gelen subaylarla kucaklaşıyordu. Hepsi duygulanmıştı. Prenses yüzünü mendiliyle örttü. Kocası Semyon Mihayloviç ağzını bir yana çarpıtmış, sık sık gözlerini kırpıyordu. Subayların çoğu ağladı. Kozlovski'yi çok az tanıyan Butler de gözyaşlarını tutamadı. Bütün bunlar pek hoşuna gidiyordu. Sonra sırayla Baryatinski'nin, Vorontzov'un, subayların, erlerin şerefine içildi. Misafirler sofradan kalktıkları zaman hem içtikleri şarapla hem fazlaca düşkün oldukları savaşçılık heyecanıyla sarhoştular.

* * *

Çok güzel, güneşli bir gündü. Sakin, temiz, insanı dinçleştiren bir hava vardı. Her yanda yakılan ateşlerden odun çıtırtıları, asker şarkıları duyuluyordu. Hepsinde bir şey kutlanmış gibi bir hal vardı.

Butler yaşamından hoşnut, duygulanmış bir halde Poltoratzki'ye döndü. Poltoratzki'nin çadırında toplanan subaylar oyun masasını hazırladılar, yaver yüz rublelik bankoyla açtı. Butler bir iki kez çadırdan çıktı, pantolon cebindeki eli para cüzdanını sımsıkı tutuyordu. Sonunda

dayanamadı, kendine ve kardeşlerine verdiği sözü unutarak oyuna katıldı.

Bir saat bile geçmeden Butler yüzü kıpkırmızı, buram buram terleyerek, tebeşire bulaşmış kollarıyla masaya dayanarak attığı imzaları kontrol ediyordu. Öyle çok kaybetmişti ki, hesabına yazılanlara korkudan göz atamıyordu. Hesap etmeden de peşin alacağı aylıklara, satacağı attan gelecek parayı bile katsa, tanımadığı yavere borcunu ödeyecek durumda olmadığını anlıyordu.

Daha da oynayacaktı ama yaver sert bir yüzle, temiz, beyaz ellerinde tuttuğu kâğıtları masaya bıraktı, Butler'in, tebeşirle yazılmış uzun hesap sütununu saymaya başladı. Butler bozularak, borcunu hemen ödeyemediği için özür diledi, evden para getirteceğini söyledi. Bunu söylerken oradakilerin ona acıdığını, Poltoratzki'nin de ötekiler gibi yüzüne bakmaktan kaçındığını hissediyordu. Bu onun son akşamıydı. Oyun masasına oturmayıp, çağrıldığı gibi Vorontzovlara gitse ne iyi olurdu, diye düşünüyordu. Oysa, şimdiki durum korkunçtu.

Eş dostla vedalaştıktan sonra eve döndü. Gelir gelmez yatağa attı kendini. Büyük kayıplardan sonra her zaman olduğu gibi taş gibi ağır bir uykuya daldı, tam on dokuz saat uyudu.

Beraberinde gelen Kazak'a bahşiş vermek için Marya Dimitriyevna'dan elli kopek isteyince kadın kederli halinden, verdiği kısa cevaplardan Butler'in kumar oynayıp yitirdiğini anladı, gitmesine izin veren İvan Matveyeviç'e çattı.

* * *

Ertesi gün öğleye doğru uyanan Butler, durumunu anımsayınca kendini yeniden uykunun karanlığına bırakmak istedi ama yapamadı. İlkin, tanımadığı bir ada-

ma borçlandığı 470 rubleyi geri verme çaresini bulması gerekiyordu. Kardeşine, ortak malları olan değirmendeki hissesinden, son kez olarak, 500 ruble göndermesi için yalvardı. Cimri bir kadın akrabasından da faiz karşılığı 500 ruble istedi. Sonra İvan Matveyeviç'e gitti. Binbaşında, daha doğrusu Marya Dimitriyevna'da para olduğunu biliyordu; 500 ruble işini açtı.

"Bende olsa verirdim," dedi Binbaşı, "hemen verirdim. Ama Maşa vermez. Şu kadın kısmı yok mu, ne eli sıkı millettir onlar! Bizim kantinciye mi gitsek – durumu kurtarmak gerek canım."

Ama kantinciden ödünç almayı denemek boşunaydı. Böylece Butler kurtuluşu ya kardeşinden ya da cimri akrabasından beklemeye başladı.

XXII

Çeçenistan'da amacına ulaşamayan Hacı Murat, Tiflis'e döndü. Her gün Vorontzov'a gidiyor, huzuruna kabul edildiği zaman Dağlı tutsakların toplanıp ailesiyle değiş-tokuş edilmesi için yalvarıyordu. Bu olmadıkça elinin kolunun bağlı kalacağını, Rusya'ya istediği gibi yararlı olamayıp Şamil'i yok edemeyeceğini yineleyip duruyordu. Vorontzov bir şeyler geveliyor, elinden geleni yapmaya söz veriyor ama hep ileriye atıyordu; konuyu Tiflis'e gelecek olan General Argutinski ile görüştükten sonra bir karara bağlayacağını söylüyordu.

Hacı Murat Vorontzov'dan Nuha'ya gidip bir süre orada kalması için izin istedi. Nuha-Maveral Kafkasya'nın

küçük bir kentidir. Hacı Murat orada hem Şamil ile hem ailesine bağlı kimselerle kolayca görüşebileceğini tahmin ediyordu. Aynı zamanda Nuha yüzde yüz Müslüman kentiydi. İslam dininin gerektiği ibadetin yapılması için camisi vardı. Vorontzov bunları Petersburg'a yazdı. Nuha'ya taşınması için izin de verdi.

Vorontzov'a Petersburg'daki büyüklere ve Hacı Murat'ın serüvenini bilen Rusların çoğuna bu olay ya Kafkas savaşının hayırlı bir dönüm noktası ya da yalnızca meraklı bir olay gibi görünüyordu. Fakat Hacı Murat'a göre bu, hayatının korkunç bir dönüm noktasıydı. Dağlardan kaçması bir yandan kendini kurtarmak, bir yandan da Şamil'e karşı beslediği nefret yüzündendi. Bütün başarısına seviniyordu, gerçekten Şamil'e saldırmak için planlar tasarlıyordu. Ama baştan kolay gibi görünen ailesini kurtarma işinde türlü türlü güçlüklerle karşılaşıyordu. Şamil kadınları sürüp öldürmekle, oğlunu kör etmekle tehdit ediyordu. Hacı Murat, Nuha'ya yerleşerek ailesini ona bağlı olan Dağıstanlıların yardımıyla, zorla ya da kurnazlıkla Şamil'in elinden kurtarmak istiyordu. Son gelen haberci Hacı Murat'a sadık olan Avarların ailesini kaçırıp Rus topraklarına geçirmeyi üzerlerine aldıklarını bildiriyor ama az oldukları için Şamil'in kalesi sayılan Vedeno'da bunu yapmaya cesaret edemediklerini ekliyordu. Ailesi başka yere taşınırsa bunu yüzde yüz başarmaya söz veriyorlardı. Hacı Murat, dostlarına, ailesini kaçırmak için üç bin ruble vereceği haberini yolladı.

Nuha'da Hacı Murat'a camiyle han sarayına yakın küçük, beş odalı bir ev verildi. Muhafız subaylarla, çevirmen ve adamları da orada kalıyordu. Hacı Murat'ın vakti dağlardan gelen habercileri beklemek ve onlarla görüşmekle, çevrede kısa gezintiler yapmakla geçiyordu.

8 Nisan günü gezmeden dönüşünde Hacı Murat, yokluğunda Tiflis'ten Vorontzov'un gönderdiği bir me-

murun geldiğini öğrendi. Memurun neler getirdiğini bir an önce öğrenmek istediği halde gelenlerin yanına çıkmadan önce odasına geçti, öğle namazını kıldı, daha sonra salona çıktı. Tiflis'ten gelen yedinci derece memur Kirilov, Vorontzov'un Hacı Murat'ı ayın on ikisine doğru General Argutinski ile görüşmek üzere Tiflis'e beklediğini söyledi. Hacı Murat hırçın bir biçimde, "Yahşi," dedi.

Memur Kirilov hoşuna gitmemişti.

"Para getirdin mi?"

"Getirdim."

Hacı Murat parmaklarıyla on dört işareti yaparak, "İki haftalık şimdi," dedi. "Ver."

Memur yol çantasından para cüzdanını çıkardı, "Vereceğiz..."

Sonra yanındaki polis komiserine, Hacı Murat'ın Rusça bilmediğini sanarak, "Parayı ne yapacak?" diye sordu.

Hacı Murat anladı, adama sert sert baktı. Kirilov parayı çıkarırken dönüşte Prens Vorontzov'a anlatacak bir şeyi olsun diye onu konuşturmak istedi. Çevirmen aracılığıyla orada canının sıkılıp sıkılmadığını sordu. Hacı Murat bu ufak tefek, şişko, bodur, silahsız başıbozuğu yan yan, küçümser bir bakışla süzdü, cevap vermedi. Çevirmen soruyu yineledi.

"Onunla konuşmak istemediğimi söyle. Paramı versin de."

Sözünü bitirince parayı saymak için yeniden masanın önüne oturdu.

Kirilov altınları çıkararak onar altınlık yedi küme –günde beşer altın veriliyordu– yaptı. Bunları Hacı Murat'a doğru sürdü. Hacı Murat paraları çerkeskasının kolunun yenine aktardı, ayağa kalktı. Sonra hiç beklenmedik bir hareketle yedinci derece memurun dazlak kafasına bir şaplak indirdi, odadan çıkmak üzere yürüdü. Memur yerinden fırladı, çevirmene, onun böyle bir şey yap-

maya hakkı olmadığını, karşısındakinin albay derecesinde bir memur olduğunu söylemesini buyurdu. Polis komiseri de söylenenleri yineledi. Hacı Murat, haberim var, gibilerden başını salladı, odadan çıktı.

"Fazla bir şey söylenmez ona," dedi komiser. "Kamayı insana dürtüverir. Laftan anlamaz ki bu iblisler. Zaten kudurmaya başladı herif."

* * *

Ortalık kararınca dağlardan iki haberci geldi. Komiser onları Hacı Murat'ın yanına götürdü.

Habercilerden biri esmer, tıknaz bir Tavlinli, öbürü zayıf bir ihtiyardı. Getirdikleri haberler iç açıcı değildi.

Ailesini kurtarmaya söz veren dostları bu kez Şamil'in korkusundan kesin olarak bunu yapamayacaklarını bildiriyorlardı. Şamil, düşmanına yardım edenleri en korkunç ölümlerle tehdit etmekteydi.

Bağdaş kurarak oturan Hacı Murat, habercileri dinledikten sonra dirsekleriyle dizlerine dayandı, kalpaklı başını eğdi. Uzun zaman konuşmadı. Düşünüyor, bir karara varmak için düşünüyordu. Artık kesin bir karara varmak zorunda olduğunu iyice biliyordu. Başını kaldırdı, habercilere birer altın uzattı, sonra, "Gidin," dedi.

"Ne cevap verelim?"

"Orasını Tanrı bilir. Güle güle."

Haberciler gittiler. Hacı Murat yer minderinde dirsekleriyle dizlerine dayanarak oturmayı sürdürdü. Hâlâ düşüncelerinin dalgınlığından kurtulamamıştı.

"Ne yapmalı?.. Şamil'e inanıp dönmeli mi?.. Ne tilkidir o... Aldatır. Aldatmasa bile, o kızıl sakallı düzenbaza asla baş eğmemeliyim. Bir kez, Ruslara geçtiğim için dünyada inanmaz bana..."

Aklına, Dağlıların insan eline düşmüş bir şahine ait masalı geldi:

Avcıların yakaladıkları şahin günün birinde kurtulup dağlara, kardeşlerinin yanına kaçmış. Kaçmış ama ayaklarında zilli bağlar varmış. Şahinler aralarına almamış onu.

"Gümüş zilleri takanların yanına dön," demişler. "Bizim ne zilimiz ne de bağlarımız var."

Şahin yurdundan ayrılmak istememiş ama kardeşleri onu kabul etmemiş, gagalamışlar.

"Beni de böyle gagalayacaklar..." diye düşündü Hacı Murat. 'Burada mı kalmalı?.. Kafkasya'yı Rus Çarı'na teslim ederek şana, şerefe, servete mi kavuşmalı?.."

Başkomutan Vorontzov'la görüşmelerini, ihtiyar Prens'in iltifatlı sözlerini hatırlıyor, "Mümkün bu," diye düşünüyordu. "Yalnız elimi çabuk tutmam gerekiyor, yoksa öteki ailemi mahvedecek."

XXIII

Gece yarısına doğru kararını vermişti. Dağlara kaçarak, sadık kalan Avarlarla Vedeno'ya baskın yapacaktı, orada ya ölecek ya da ailesini kurtaracaktı. Kararı buydu. Ailesini Rusların yanına getirmek ya da Hunzah'a onlarla birlikte kaçarak Şamil'e karşı savaşa girişmek konusunda henüz belirli bir düşüncesi yoktu. Bildiği tek şey, Ruslardan elden geldiği kadar çabuk kaçması gerektiğiydi. Hacı Murat kararını uygulamaya

başladı. Yastığının altından siyah, içi pamuklu beşmetini aldı. Muhafızların bölümüne geçti. Evi ikiye bölen dehlizin karşı yanındaydılar. Dış kapısı açık duran dehlize çıkınca vücudunu mehtaplı gecenin şebnemli serinliği sardı; bahçeden gelen bülbül sesleri kulaklarını doldurdu.

Hacı Murat dehlizden geçerek muhafızların odasına girdi. Işığı yanmayan odayı bir haftalık yeniay aydınlatıyordu. Masa ile iki iskemle bir yanda duruyor, muhafızların dördü yere serili kilimlerde, yamçılarının üstünde uyuyordu. Hanefi dışarıda, atların yanında yatıyordu. Hamzalo kapının gıcırdadığını duyunca doğruldu, gelene baktı; Hacı Murat'ı tanıyınca yeniden yattı. Yanında yatan Eldar hemen ayağa kalktı, beşmetini sırtına alarak büyüğünün buyruklarını beklemeye başladı. Kurban ile Han Mahoma uyanmamışlardı. Hacı Murat beşmetini masaya koydu. Beşmetin içindeki altınların tahtaya değmesinden çıkan sert ses duyuldu.

Hacı Murat az önce aldığı altınları Eldar'a uzatarak, "Bunları da dik," dedi.

Eldar parayı aldı, odanın ışıklı yerine geçip kamasının kınından çıkardığı ufak bir bıçakla beşmetin astarını sökmeye başladı. Hamzalo doğrularak bağdaş kurdu. Hacı Murat ona, "Çocuklara söyle Hamzalo," dedi, "tüfekleriyle tabancaları gözden geçirip barutla kurşunları hazırlasınlar. Yarın uzağa gideceğiz."

Hamzalo, "Barut var, kurşun var; hepsi hazır olur," diye anlaşılmaz bir şeyler homurdandı.

Hamzalo, Hacı Murat'ın silahların hazırlanmasını neden buyurduğunu anlamıştı. İçinde baştan beri şiddetini gittikçe artıran tek bir istek vardı. Rus köpeklerinden elden geldiğince çok vurup doğradıktan sonra dağlara kaçmak... Şimdi efendisinin de bunu istediğini görmek onu sevindiriyordu.

Hacı Murat gittikten sonra Hamzalo arkadaşlarını uyandırdı, dördü birleşerek bütün gece silahları hazırlamakla uğraştılar, karabinaları, tabancaları, çakmakları kontrol ederek işe yaramayanları yenileriyle değiştirdiler, taze barut doldurdular, kılıçlarla kamaları bileyip yağladılar.

Sabaha karşı Hacı Murat aptes almak için dışarı çıktı. Dehlizde bülbül sesleri akşamkinden daha sık, daha güçlü duyuluyordu. Muhafızların odasından kamaların biley taşı üstündeki ıslıklı cızırtısı geliyordu. Hanefi ince sesiyle bir türkü tutturmuştu. Hacı Murat durup dinlemeye başladı.

Türkü, yiğit Hamzat'ın arkadaşlarıyla Ruslardan beyaz bir at sürüsünü nasıl kaçırdığını, Rus prensinin de Terek Irmağı'nı geçerek orman gibi kalabalık askerleriyle onları nasıl sardığını anlatıyordu. Hamzat atları kesmiş, leşlerinden yaptığı barikatın arkasına sığınarak tüfeklerinde kurşun, bellerinde kama, damarlarında kan tükenene kadar Ruslarla dövüşmüşlerdi... Hamzat ölmeden önce, havada uçan kuşlara, "Ey göç eden kuşlar, köyümüze uçun, kız kardeşlerimize, analarımıza, ak kızlarımıza gazavat uğruna öldüğümüzü söyleyin!" diye bağırmıştı. "Söyleyin onlara, ölümüz mezara yatmayacak, aç kurtlar kemiklerimizi oraya buraya sürükleyip kemirecek, kara kargalar gözlerimizi oyacak..."

Türkü bu sözlerle biterken Hanefi'nin hüzünlü sesine Mahoma'nın tiz sesiyle okuduğu sabah ezanı katıldı. Sonra her şey sustu. Yeniden bahçeden bülbülün ötüşleri, kapının ardından bilenen demirin cızırtıları gelmeye başladı.

Hacı Murat o kadar dalmıştı ki, elindeki ibriğin yana eğilip suyun döküldüğünün farkında bile olmadı. Görünce, kendi kendini ayıplar gibi başını salladı. Sabah namazını kıldıktan, silahını gözden geçirdikten sonra yatağına oturdu.

Hazırlıklarını tamamladı. Yola çıkmak için komiserden izin istemesi gerekiyordu. Dışarısı henüz karanlıktı, adam uyuyordu daha.

Hanefi'nin söylediği türkü, ona annesinin uydurduğu başka bir türküyü hatırlatmıştı:

Hançerin çeliği beyaz göğsümü parçaladı.
Ben de yaşamımın güneşi, sevgili oğlumu
Göğsüme bastım,
Sıcak kanımla yıkadım onu...
Yaram şifalı ot, kök konmadan kapandı
Ölümden korkmadım ben.
Yiğit oğlum da korkmayacak!

Bu türkü, Hacı Murat'ın babasına yazılmıştı. Hacı Murat dünyaya geldiği sırada hanın karısı da ikinci oğlu Umma Han'ı doğurmuş, sütanne olarak büyük oğlunu emziren Hacı Murat'ın anasını istemişti. Oğlundan ayrılmak istemeyen Patimat razı olmamış, kocası kızarak diretmişse de kadın yine de dediğini yapmıştı. Öfkelenen kocası hançeriyle üzerine saldırmıştı. Araya girenler olmasa neredeyse öldürecekti. Böylece Patinat oğlunu bırakmamış, sütüyle besleyerek büyütmüştü.

Hacı Murat evlerinin damında annesinin koynunda, gocuğuyla örtünmüş, söylediği türküyle nasıl uyuduğunu anımsadı; annesi türkü söylerken o da yaranın izini göstermesi için yalvarırdı. Gözünün önünde anası canlanıyordu. Ama bumburuşuk yüzü, ağarmış saçları, dökük dişleriyle değil, beş yaşında oğlunu sepete attığı gibi dağın ötesinde oturan dedesine soluksuz gidebilen güçlü, genç, güzel haliyle...

Buruşuk yüzlü, ak sakallı gümüşçü dedesini anımsadı. Damarlı elleriyle gümüşü işlerken torununa dualar okuturdu... Annesinin şalvarına tutunarak bayırın altın-

daki suya gittikleri çeşme aklına geldi. Yüzünü yalayan sıska köpeklerini hatırladı. Annesinin inekleri sağıp ocakta süt kaynattığı ağıldaki dumanla ekşimiş sütün birbirine karışan kokusunu, tadını duyar gibi oldu. Saçlarını ilk tıraş edişini hatırladı. Duvara asılı parlak bakır leğende yusyuvarlak, mavimtırak kafasının görünüşüne şaşkın şaşkın bakıyordu.

Küçüklüğünü hatırlarken çocuklarından en sevdiği oğlu Yusuf aklına geldi; başını ilk kez kendi eliyle tıraş etmişti. Bugün Yusuf yakışıklı bir yiğitti. Son gördüğü günkü halini anımsadı. Çelmez'den ayrıldığı gündü. Atını getirmiş, babasını uğurlamak için izin istemişti. Yusuf'un genç, pembe, güzel yüzünden, ince, uzun vücudundan (babasından boyluydu) gençlik cesareti, yaşama sevinci taşıyordu. Yaşına göre geniş omuzlarıyla kalçaları, ince uzun beli, uzun güçlü kolları, hareketlerinin çevikliği, esnekliği babasını sevindiriyordu. Yusuf'a baktıkça hayranlık duymaktan kendini alamıyordu.

"Yo, burada kalsan daha iyi," dedi Hacı Murat. "Evde bir sen varsın. Annene, ninene bak."

Çocuğun erkekçe gururundan nasıl kızardığını, sağ oldukça kimsenin ne annesine ne ninesine kötülük edemeyeceğini nasıl haykırdığını hatırlıyordu. Yusuf yine de ata binip babasını çeşmeye kadar götürmüştü, oradan avula döndü.

O gün bu gün Hacı Murat ne karısını ne anasını ne de oğlunu görebildi bir daha...

Oğlunu kör etmek istiyordu Şamil. Karısına ne yapılacağını düşünmek bile istemiyordu.

Hacı Murat bütün bunları aklından geçirdikçe yerinde oturamaz oldu, doğruldu, topallayarak hızlı adımlarla kapıya yaklaşıp Eldar'a seslendi. Güneş henüz doğmadığı halde ortalık iyice ağarmıştı. Bülbüller bir türlü susmak bilmiyordu.

Eldar'a, "Komisere, gezmeye çıkmak istediğimi söyleyin ve hayvanları hazırlayın!" dedi.

XXIV

Butler'in o sıralar yalnız görev başında değil, özel hayatında da biricik avuntusu askerlik yaşamının şiir dolu bir savaş havası içinde geçmesiydi. Çerkes kılığında geziyor, at üstünde beceriler gösteriyordu. Bogdanoviç'le birlikte iki kez baskına gitti. Gerçi iki sefer de kimseyi yakalayıp vuramadılar ama cesareti, Bogdanoviç gibi ün salmış bir babayiğitle arkadaşlık Butler'e önemli, hoş görünüyordu.

Oyun borcunu Yahudi'den yaman bir faizle para kaldırarak ödedi. Daha doğrusu borcun temizlenmesini bir zaman için erteledi. Durumunu düşünmeye çalışırken savaştaki şiirden başka şarapla da sarhoş olmaya çalışıyordu. Gittikçe daha çok içiyor, iç çöküntüsü günden güne artıyordu. Marya Dimitriyevna'ya karşı çekingenliği kalmamıştı, tersine, açıktan açığa sulanıyordu kadına. Ama sonunda beklemediği şekilde terslenince utancından yerin dibine geçti.

Nisan sonunda bölgeye bir birlik geldi. Prens Baryatinski bu birliği aşılmaz sayılan Çeçenistan'a yeni bir harekât için hazırlıyordu. Bu birlikte, Kabardinski Alayı'nın iki bölüğü vardı.

Kafkas geleneğine göre gelenler, Kurinski'de bulunan kıtaların misafiri sayılıyordu. Kışlalara dağıtılan erlere yalnız et, pilav değil, votka da sunulurdu. Misafir su-

baylar, oradaki subayların yanına yerleşmiş; ev sahiplerince ağırlanıyorlardı.

Şerefe verilen ziyafet, koronun şarkılara başlamasıyla tam bir içki âlemine döndü. Binbaşı İvan Matveyeviç'in yüzü içkiden kızarıp bozarıyordu. İskemleye ata biner gibi ters oturmuş, elindeki kılıcı sallayarak hayali düşmanlara saldırıyor, kâh küfrü basıyor, kâh kahkahalarla gülüp oradakilerle sarmaş dolaş oluyor ya da "Geçen yıllar Şamil baş kaldırmış, trayrayrata-tay, baş kaldırmış..." adlı pek sevdiği şarkıyla oynamaya kalkıyordu.

Butler de oradaydı. Bütün bunları asker hayatının şiiri olarak görmek istiyordu ama içinden İvan Matveyeviç'e acımaktan kendini alamıyordu. Coşkun Binbaşı'yı durdurmak mümkün değildi. Sarhoş olduğunu hisseden Butler usulcacık dışarı çıktı, eve gitti.

Dolunay beyaz evleri, yol taşlarını aydınlatıyordu. Işık öylesine güçlüydü ki, yol üstünde en ufak bir taş, bir saman çöpü, at gübresi parçaları olduğu gibi görünüyordu. Eve yaklaşırken başını, omuzlarını şalla sarmış Marya Dimitriyevna ile karşılaştı. Genç kadın onu tersleyeli beri yüz yüze gelmekten kaçınıyordu. Şimdi ay ışığının, içtiği şarabın etkisiyle bu karşılaşmaya sevindi, yine sokulmak istedi.

"Nereye böyle?"

Marya Dimitriyevna dostça bir biçimde, "Bizim ihtiyarı taşıyayım bari," dedi.

Butler'in kur yapmasını içten, kesin bir biçimde reddettiği halde genç adamın son zamanlarda ondan kaçmasına üzülüyordu.

"Ne diye taşıyacaksınız, gelir nasıl olsa."

"Gelir mi ki?"

"Gelmezse getirirler."

"İyi değil bu," dedi Marya Dimitriyevna. "Gitmesem mi yoksa?"

"Öyle ya, gitmeyin. Eve gidelim daha iyi."

Marya Dimitriyevna döndü, Butler ile birlikte yürüdüler. Ay ışığı o kadar güçlüydü ki yola düşen gölgelerin başları çevresinde nurlu bir halka yayılıyordu. Butler bu halkaya bakarak Marya Dimitriyevna'ya, onu hâlâ beğendiğini söylemek istiyor ama nereden başlayacağını bilemiyordu. Sessizce eve yaklaşırlarken köşeyi dönen birkaç atlı göründü. Başlarında bir subay ile bir manga askerdi bunlar...

Marya Dimitriyevna yol kenarına çekildi.

"Hayırdır inşallah, kimler acaba?"

Ay ışığı gelenlerin ardından vurduğu için subayı ancak karşı karşıya geldikleri zaman seçebildi. Bu eskiden İvan Matveyeviç'le birlikte çalışan Kamenev'di.

"Siz misiniz Pyotr Nikolayeviç?"

"Ta kendisiyim. Ooo! Butler, merhaba. Demek daha yatmadınız Marya Dimitriyevna, gezintidesiniz. İvan Matveyeviç'in kulağına giderse, karışmam. Nerede o?"

"Duymuyor musunuz, eğleniyorlar."

"Sizinkiler mi eğlenenler?"

"Yo, Hasan-Yurt'tan gelenler var; ikram onlara..."

"İyi. Ben de yetişirim. Zaten Binbaşı'yı bir dakika görecektim."

"İş için mi?" diye sordu Butler.

"Öyle. Ufak bir iş..."

"İyi mi kötü mü?"

"Kişiye göre değişir. Bizim için iyi ama bazı kimselere göre kötü..."

Kamenev güldü. Hep birlikte İvan Matveyeviç'in evine geldiler.

Kamenev, mangadaki Kazaklardan birine, "Çihirev!" diye seslendi. "Gel buraya."

Mangadan bir Don Kazak'ı ayrılarak yaklaştı. Gündelik giysileri içindeydi, ayaklarında çizme, sırtında ka-

put vardı. Eyerinin iki yanında heybeler asılmıştı.

Kamenev atından inerek, "Hadi ortaya çıkar onu," dedi.

Kazak indi, heybelerin birinden bir torba çıkardı. Kamenev torbayı aldı, elini içine daldırdı.

"Göstereyim mi? İlgiye değer bir şey... Marya Dimitriyevna ürkmesin ama..."

"Neden ürkecekmişim?"

"Şundan," dedi Kamenev.

Torbadan kesik bir baş çıkarıp ay ışığına tuttu. "Tanıdınız mı?"

Tıraşlı, gözlerinin üstünden alın kemikleri fırlak bir kafaydı bu. Kısa kırkılmış siyah sakalıyla küçük bıyıkları vardı. Darbeyi yiyen kanlı kafatası ortadan ayrılmış ama tamamen kesilmemişti; burnunda kara kan pıhtıları görünüyordu. Boynuna kanlı bir havlu sarılmıştı. Kafadaki bunca yaraya karşın, morarmış dudaklarının kıvrılışında çocukça bir yumuşaklık vardı.

Marya Dimitriyevna baktı, ses çıkarmadan döndü, hızlı adımlarla içeri girdi.

Butler korkunç kafadan bakışını ayırmıyordu. Bu, daha çok yakında geceleri dostça söyleşi yaptığı Hacı Murat'ın kafasıydı.

"Nasıl oldu bu? Kim vurdu? Nerede?" diye sordu.

"Kaçmak istemiş, yakaladılar."

Kafayı Kazak'a uzatıp Butler'le birlikte eve girdi.

"Tam bir yiğit gibi öldü," dedi.

"Peki, nasıl oldu bu?"

"Durun, İvan Matveyeviç gelsin de hepsini bir bir anlatırım. Zaten bunun için gönderildim. Bütün kalelerle avulları dolaşarak gösteriyorum."

İvan Matveyeviç'i çağırmak için adam yolladılar. Az sonra kendisi gibi oldukça çakırkeyif iki subayla geldi, Kamenev'in boynuna atıldı.

"Size Hacı Murat'ın kellesini getirdik," dedi Kamenev.

"Yalan! Vurdular mı?"

"Kaçıyormuş."

"Ben diyordum, bizi faka bastıracak diye... Nerede kelle, kelleyi göster."

Kazak'ı çağırdılar. Adam, kesik başın bulunduğu torbayı getirdi. Kelleyi çıkardılar, İvan Matveyeviç sarhoş gözlerini dikerek uzun uzun baktı, sonra, "Yine de kabadayıydı," dedi. "Hadi öpeyim şunu."

"Gerçekten yaman bir kelle bu," dedi subaylardan biri.

Hepsi kelleyi inceledikten sonra yeniden Kazağa verdiler. O da torbaya koyup yere bırakırken elinden geldiğince çarpmamaya dikkat etti.

Subaylardan biri, "Bunu gösterirken içinden dualar okuyor musunuz Kamenev?" dedi.

İvan Matveyeviç ille, "Verin bana, öpeceğim onu!.. Kılıcını armağan etti bana..." diye bağırıyordu.

Butler merdiven başına çıktı. İkinci basamakta oturan Marya Dimitriyevna dönüp ona baktı ve hemen öfkeyle başını çevirdi.

"Ne oldunuz Marya Dimitriyevna?"

"Hepiniz canavarsınız. Nefret ederim bunlardan! Canavarsınız."

Butler ne söyleyeceğini bilemiyordu.

"Hepimizin başına gelebilir. Savaş bu."

"Savaşmış!" diye bağırdı Marya Dimitriyevna. "Ne biçim savaş bu! Ölü toprağa verilir; bunlar eğleniyorlar karşısında... Canavarsınız, hepiniz canavarsınız!"

Merdivenden inerek arka kapıdan eve girdi. Butler salona döndü. Kamenev'e olduğu gibi anlatmasını rica etti. Kamenev de anlatmaya başladı.

XXV

Hacı Murat'a kent dolaylarında ve yanında kesinlikle birkaç Kazak bulunması koşuluyla gezme izni verilmişti. Nuha'da elli Kazak vardı. Bunların onu üst subayların yanındaydı. Geri kalanlardan Hacı Murat'ın gezilerine onar kişi verilse nöbet çok sık düşerdi.

Bunun için ilk kez on muhafız verdiler, sonra beşe indirdiler. Hacı Murat'a ayrıca, gezintilere adamlarının hepsini almasını rica etmişlerdi. Fakat 25 Nisan'da o, beş muhafızıyla birlikte çıktı. Ata binerken kale komutanı beş adamı gördü. Bunun yasak olduğunu söylediği halde Hacı Murat duymamazlıktan geldi, atını sürdü. Komutan üstelemedi.

Kazakların başında, göğsünde Georg haçıyla[1] genç, gürbüz, yüzü pembe beyaz kumral saçları küt kesilmiş Onbaşı Nazarov vardı. Yoksul bir Starover[2] ailesinin büyük oğluydu. Babasız büyümüş, ihtiyar annesine, üç kız kardeşiyle iki erkek kardeşine bakıyordu.

Kale komutanı ona, "Sakın uzağa bırakma Nazarov!" diye seslendi.

"Baş üstüne komutanım."

Omzuna asılan karabinayı bir eliyle tutarak üzengilerde yaylana yaylana, kemer burunlu iri Kula atını tırısa kaldırdı.

Peşinden gelenlerin başında Hamzalo'ya barut satan, bir numaralı hırsız, anaforcu uzun boylu, zayıf Ferapontov vardı. Ötekiler askerliğini tamamlamak üzere

1. Subaylara ve erlere verilen en büyük savaş nişanı. (Ç.N.)

2. Eski dini tutan. Rus Kilisesi'nde bir zamanlar Patrik Nikon'un getirmek istediği yenilikler yüzünden bir bölünme oldu. Hıristiyanların bir bölümü, eski dine bağlı kalmayı sürdürdüler. (Ç.N.)

olan ve gücüyle pek övünen irikıyım, çok genç sayılmayacak İgnatov; yaşı küçük, cılızlığı ve güçsüzlüğü yüzünden herkesin alay ettiği Mişkin; annesinin tek evladı her zaman neşeli, tatlı dilli, sarışın bir çocuk, Petrakov.

Sabahtan beri sisli olan hava öğleye doğru düzeldi. Güneş yeni patlayan tomurcuklarla taze çimenleri, yeşeren tarlaları, yolun sonunda görülen ırmağın hızla akan suyunu yıldızlıyordu. Hacı Murat rahat adımlarla ilerliyordu. Kazakları, muhafızları onu geride kalmadan izliyorlardı.

Kaleden çıkarak hep aynı adımlarla yola devam ettiler. Yolda başlarında sepetler taşıyan kadınlara, arabayla giden askerlere, mandaların çektiği gıcırtılı kağnılara rastladılar. Kaleden iki verst kadar uzaklaşınca Hacı Murat beyaz kabardin atını hızlandırdı, adamları da aynı şeyi yapmak zorunda kaldılar. Kazaklar da öyle...

"Eh, altındaki ata diyecek yok!" dedi Ferapontov. "Barışta olmasaydık indirirdim onu..."

"Ne diyorsun kardeş, Tiflis'te bu hayvana üç yüz ruble veriyorlardı."

Onbaşı Nazarov, "Onu şu atımla geçerim!" diye söze karıştı.

"Geçersin sen... Bekle!"

Hacı Murat atının hızını artırıyordu. Ona ulaşan Nazarov, "Olmaz ki böyle misafir, biraz ağır ol!" diye bağırdı.

Hacı Murat başını çevirerek ona baktı, ses çıkarmadan aynı tempoyla yola devam etti.

"Şunlara bakın, çıldırmış gibi gidiyorlar!" diye söylendi İgnatov.

Dağlara doğru aynı hızla bir verst kadar yol aldılar. Nazarov yeniden, "Olmaz dedik ya!" diye bağırdı.

Hacı Murat cevap vermiyor, arkaya bakmadan hızını artırıyordu. Az sonra dörtnala kalktı. Nazarov bunu kendine yediremedi:

"Yağma yok, geçemezsin!"

İri kulayı kırbaçladı, üzengilerde doğrularak öne eğildi, hayvanı olanca hızıyla öndekinin peşinden salıverdi. Gök berrak, hava temizdi. Güçlü atıyla adeta tek bir varlık halinde misafirin peşinde uçarcasına yol alırken içi yaşam sevinciyle öyle doluydu ki kötü, hazin ya da korkunç bir şey aklının ucundan geçmiyordu. Her adımla kaçana yaklaştığına seviniyordu. Hacı Murat, Nazarov'un atının nal seslerinden ona ulaşmak üzere olduğunu anladı, sağ eline tabancasını alıp sol eliyle kovalanmaktan kızışan hayvanını ağırlaştırmaya başladı.

"Vazgeç artık!" diye yeniden bağırdı Nazarov.

Hacı Murat'la hemen hemen başa baş gidiyorlardı. Elini uzatarak atını dizgininden yakalamak istedi. Ama o anda patlayan tabanca sesi duyuldu.

Nazarov elleriyle göğsünü tutarak, "Ne yaptın sen?" diye bağırdı, daha kısık bir sesle, "Vurun şunları çocuklar!.." dedi ve eyere kapaklandı.

Dağlılar, Kazaklardan daha çabuk silahlarına davrandılar. Bir yandan ateş ediyor, bir yandan kılıçla saldırıyorlardı.

Nazarov, öbür atların çevresinde dönen ürkmüş atının boynundan aşağı sarkmıştı. İgnatov'un altındaki at yere düşerek binicisinin ayağını ezdi. İki Dağlı, hayvanlardan inmeden, kılıçlarıyla kellesini, kollarını doğruyordu.

Petrakov, arkadaşının yardımına yetişmek için o yana atıldı ama biri sırtına, öbürü böğrüne yerleşen iki kurşun yıktı onu. Çocuk, boş çuval gibi attan devriliverdi.

Mişkin, atını geriye çevirip dörtnala kaleye doğru uzaklaştı. Hanefi ile Han Mahoma peşine düştüler ama aralarındaki mesafe pek çoktu, yetişemezlerdi.

Yetişemeyeceklerini anlayınca arkadaşlarının yanına döndüler. Hamzalo, İgnatov'u hançeriyle öldürdükten sonra Nazarov'u attan aşağı atarak işini bitirdi. Han Ma-

homa, ölülerin üstündeki fişekliklerini alıyordu. Hanefi, Nazarov'un atını da götürmek istedi, Hacı Murat bırakması için bağırdı, atını hızla yola sürdü. Müritleri Hacı Murat'ı izliyor, peşlerini bırakmayan Petrakov'un atını geri çevirmeye çalışıyorlardı. Nuha'nın üç verst uzağında, pirinç tarlaları arasındayken kulelerden birinden ateş edildi, bu alarm işaretiydi.

Petrakov, karnı kama darbeleriyle parçalanmış sırtüstü yatıyordu. Genç yüzü göğe çevrilmiş, sudan çıkan balık gibi hızlı hızlı soluyarak ölüyordu.

Hacı Murat'ın kaçtığı haberini Mişkin'den alan kale komutanı başını yumruklamaya başladı.

"Yaktınız beni haydutlar, mahvettiniz beni!.. Kaçırdınız herifi, namussuzlar!.."

Her yana haber saldılar. Kaçakların peşinden yalnız kaledeki Kazakları değil, savaş dışı olan avullardan toplanan milisleri de gönderdiler. Hacı Murat'ı ölü ya da diri getirene bin ruble ödül verilecekti.

Kaçıştan iki saat sonra iki yüzden fazla atlı kaçakların peşine düşmüştü.

Büyük yoldan birkaç verst gittikten sonra Hacı Murat, güçlükle soluyan, terden rengi kırdan boza dönmüş hayvanını durdurdu. Yolun solunda Belarcik avulunun evleri ile minaresi görünüyordu; solda tarlalar, ırmak vardı.

Dağ yolu sağda olduğu halde Hacı Murat, peşinden gelenlerin yüzde yüz o yola vuracaklarını tahmin ettiği için aksi yöne, sola saptı. Yolu bırakarak Alazan'ı geçecek, karşıki yola çıkınca rahatça ilerleyecekti, orada kovalayanlar yoktu çünkü. Ormana varınca ırmağı bir daha geçerek dönecek, oradan dağları tutacaktı.

Karar verir vermez sola saptı ama ırmağa kadar gitmesi olanaksızdı. Geçecekleri pirinç tarlası, baharda her zaman olduğu gibi, su altındaydı, bataklık haline gelmişti, atlar aşık kemiklerine kadar batıyordu.

Kaçaklar kuru bir yere çıkmak umuduyla sağdan sola, soldan sağa dönüp duruyordu ama tarlada su basmamış yer yoktu. Hayvanlar, patlayan mantara benzeyen sesler çıkararak ayaklarını cıvık çamurdan çekiyor, soluksuz kaldıkları için ikide bir duruyorlardı.

Irmağa varamadan ortalık kararmaya başladı. Tarlanın solunda iyice yeşillenmiş bitkilerle donanmış küçük bir adacık vardı. Hacı Murat hayvanları dinlendirmek için geceye kadar orada kalmaya karar verdi.

Fidanlığa girince atlardan indiler, hayvanları köstekledikten sonra otlamaya bıraktılar. Kendileri de peynir ekmekle karınlarını doyurdular. Başlangıçta ışık veren yeniay, dağların ötesine kaydı, zifiri karanlık bastı. Nuha' da bülbül boldu. Kaçakların kaldıkları adacıkta da iki tane vardı. Hacı Murat ile adamları gelince gürültüleri kesilinceye kadar sustular ama sonra yeniden ötmeye başladılar. Gecenin seslerine kulak kabartan Hacı Murat, ister istemez onları da dinliyordu.

Bülbüllerin ötüşü o gece suya gittiği zaman duyduğu Hamzat türküsünü hatırlattı. O da her an Hamzat'ın durumuna düşebilirdi... İçinden gelen bir ses ona böyle olacağını söylüyordu.

Ağırlık bastı. Yamçıyı serip namazını kıldı. Duasını bitirir bitirmez fidanlığa gittikçe yaklaşan bazı sesler işitti. Bu, bataklıkta bata çıka ilerleyen çok sayıda atın ayak sesleriydi.

Keskin gözlü Han Mahoma, adacığın bir kenarına çıkarak karanlıkta onlara yaklaşan atlı ve yayaların koyu gölgelerini fark etti. Aynı kalabalığı öbür yandan Hanefi de gördü: Milis kuvvetleriyle bölgenin askerî komutanı Karganov'du bunlar. "Çare yok, Hamzat gibi dövüşeceğiz..." diye düşündü Hacı Murat.

Alarm işaretinden sonra Karganov yüz milis, bir o kadar da Kazak alarak kaçağın peşine düştü ama değil

kendisini, izlerini bile bulamadı. Umutsuzca geri dönerken, akşamüzeri ihtiyar bir Tatar'la karşılaştılar. Adama, yolda altı atlı görüp görmediğini sordu. İhtiyar, gördüğünü söyledi. Odun topladığı yeşillikteyken altı atlı pirinç tarlasında hayli dönüp dolaşmış, sonra da adacığa sığınmıştı. Karganov ihtiyarı yanına alarak geri döndü, köstekli atları görünce Hacı Murat'ın orada olduğunu anladı. Fidanlığı sararak sabahı beklemeye başladı. Onu diri olarak çıkaracaktı.

Sarıldığını anlayan Hacı Murat, fidanlar arasında vaktiyle kazılmış bir hendek gördü. İçine girip eldeki kurşunları ile gücü yetene kadar kendilerini savunmaya karar verdi. Adamlarına kararını söyledi, hendeğe tahkimat yapmalarını buyurdu. Müritleri hemen dalları kesmeye, kamalarıyla toprağı kazarak yığmaya başladılar. Hacı Murat da çalışıyordu onlarla.

Tanyeri ağarırken birlik komutanı fidanlığın yakınına gelerek, "Hey, teslim ol Hacı Murat!" diye bağırdı. "Biz kalabalığız, siz azsınız. Teslim ol!"

Karabinanın şakırtısı duyuldu, hendekten duman yükseldi, kurşun bir milisin atının bacağına saplandı. Hayvan sallandı, çöktü. Ardından fidanlığı çevreleyen milislerin tüfek sesleri işitildi. Kurşunlar vızıldayarak, vınlayarak ağaçlardan yaprakları, dalları indiriyor, toprak yığınına giriyordu, siper almış Dağlılara dokunan yoktu henüz... Yalnız öbür hayvanlardan ayrı düşmüş Hamzalo'nun atı kurşun yemişti. Başından yaralanan hayvan düşmedi, kösteğini koparark, yeşilliği hışırdata hışırdata, taze otları kana bulayarak öbür atların yanına koştu.

Hacı Murat ile arkadaşları ancak yakınlarına gelene ateş ediyor, hemen hemen hiç de boş geçirmiyorlardı. Milislerden üç kişi yaralanmıştı; saldırmak şöyle dursun, adım adım gerilemeye başladılar, tek tük, o da gelişigüzel, ateş ediyorlardı.

Böylece bir saatten fazla geçti. Güneş yarım ağaç boyu çıktı. Hacı Murat atlara binerek ırmağa ulaşmayı denemeyi düşünüyordu. Birdenbire yeni gelen bir kalabalığın gürültüsü duyuldu. Gelenler Mehtulinli Hacı Ağa ve adamlarıydı. İki yüz kişiydiler. Hacı Ağa eskiden –dağlarda otururlarken– Hacı Murat'ın canciğer arkadaşıydı, sonraları Ruslara geçmişti. Yanında Hacı Murat'ın düşmanının oğlu Ahmet Han da vardı. Karganov gibi Hacı Ağa da Hacı Murat'a teslim olması için bağırmakla başladı. Buna silahla karşılık aldı.

"Kılıçlara davranın çocuklar!" diye haykırdı Hacı Ağa, kılıcını çekti, fidanlığa dalan kalabalığın bağırıp çağırmaları işitildi.

Milisler fidanlığa dalınca toprak siperden birbiri peşi sıra birkaç kurşun atıldı. Saldıranlardan üç kişi düştü, öbürleri ağaçlığın kenarında durdular, ateş etmeye başladılar. Ateş ederken de bir ağaçtan öbürüne koşarak sığınağa yaklaşıyorlardı. Kimi kazasız ilerleyebiliyor, kimi kurşunu yiyordu. Hacı Murat gibi Hamzalo da hedefini hiç şaşmıyordu. Her rastlatışında da sevinç naraları atıyordu. Kurban, hendeğin kenarında oturarak bir yandan besmele çekiyor, bir yandan telaşsızca ateş ediyor ama pek az isabet ettiriyordu. Eldar, düşmana hançerle saldırmak için sabırsızlıktan tir tir titriyordu. Sık sık, rastgele ateş ediyor, ikide bir Hacı Murat'a bakıyor, siperden dışarı uzanıyordu. Kolları sıvalı kıllı Hanefi orada da hizmetteydi. Uzatılan tüfekleri dolduruyordu. Han Mahoma öbürleri gibi hendekte kalmıyordu, ikide bir dışarı fırlayıp atlara koşuyor, onları daha tehlikesiz yerlere sürüyor, durmadan haykırarak desteksiz ateş ediyordu. İlk yaralanan da o oldu. Kurşun boynuna girmişti, Han Mahoma geriledi, kan tükürüp küfrederek yere oturdu. Sonra Hacı Murat yaralandı. Omzundan yedi kurşunu... Beşmetinin astarından bir tutam pamuk koparıp yaraya bastırdı, ateşe devam etti.

Eldar üçüncü kez, "Kılıca davranalım!" dedi.

Düşmana saldırmak için siperden uzandığı anda kurşun buldu onu. Eldar sallandı, Hacı Murat'ın ayağına devrildi. Hacı Murat, müridine baktı. Koyun gözlerine benzeyen iri güzel gözleri sabit, ciddi bir bakışla efendisinin üstündeydi. Çocuklarınki gibi kabarık üst dudağı ağzı açılmadan kıpırdıyordu. Hacı Murat ayağını yaralının altından çekti, ateş etmeye devam etti. Hanefi vurulan Eldar'ın üzerine eğilerek çerkeskasının ceplerinden kullanılmamış fişekleri alıyordu. Kurban, bir yandan besmele çekmeyi sürdürüyor, bir yandan da tüfeğini ağır ağır doldurup nişan alıyordu.

Düşman naralarla, çığlıklarla bir ağaçtan öbürüne koşuşarak gittikçe yaklaşıyordu. İkinci kurşun Hacı Murat'ın sol böğrüne rastladı. Hendeğin içine uzandı, beşmetinden kopardığı pamukla yarayı tıkadı. Bu çaresiz bir yaraydı, öleceğini anlamıştı. Bazı anılar ve hayaller içinde canlanarak olağanüstü bir çabuklukla birbirini kovalıyordu. Kâh pehlivan yapılı Abununsal Han'ı, kesik, sarkan yanağını eliyle tutarak hançeriyle düşmana atılışını görüyordu; kâh cılız, kansız, kurnaz beyaz yüzlü Vorontzov gözünün önüne geliyor, yumuşak sesini işitir gibi oluyordu. Oğlu Yusuf'la karısı Safiyat, solgun yüzlü, kızıl sakallı, gözlerini kırparak bakan baş düşmanı Şamil bir bir gözünün önüne geliyordu.

Hayalinden geçen bütün bu anılar onda hiçbir duygu uyandırmıyordu. Ne acıma ne hiddet ne de herhangi bir arzu... Hepsi, başlayacak, hatta başlamış olanlara göre öyle küçük, öyle önemsizdi ki!.. Yine de güçlü bedeni yıkılmamıştı daha. Son gücüyle siperde doğruldu, ona koşa koşa yaklaşan adama ateş etti. Adam yıkıldı. Hacı Murat hendekten hançer elinde, ağır ağır topallayarak düşmana doğru yürüdü. Birkaç silah sesi duyuldu; sendeledi, düştü. Birkaç milis zafer çığlıklarıyla yere düşen

gövdeye çullandılar. Ölü sandıkları vücut birdenbire kımıldadı. İlkin, kanlar içinde, kalpaksız, tıraşlı kellesi dikleşti, ardından gövde doğruldu, ayaklandı. O derece korkunçtu ki, ona koşanlar durakladılar. O anda Hacı Murat sendeledi, tutunduğu ağaçtan koptu, biçilmiş devedikeni gibi yüzükoyun, boylu boyunca serildi, bir daha da kıpırdamadı.

Hareketsizdi ama her şeyi duyuyordu. Ona ilk atılan Hacı Ağa, koca kamasını başına indirince, birisi çekiçle vurmuş gibi geldi. Kimin, neden yaptığını anlayamadı. Vücuduyla olan son bağlantısı buydu. Artık hiçbir şey duymuyordu, düşmanların çiğneyip doğradıklarının onunla ilintisi yoktu. Hacı Ağa, gövdenin sırtına basarak iki kamada başı ayırdı, mestlerini kana bulaştırmamak için usulcacık ayağıyla öteye itti.

Boynun atardamarlarından al, başın içinden kara kan fışkırarak yeşilliği boyadı.

Karganov, Hacı Ağa, Ahmet Han ve bütün milisler vurulan avın çevresindeki avcılar gibi, Hacı Murat ile adamlarının ölüsünü sarmış, Hanefi ile Kurban'ı ve Hamzalo'yu bağlamışlardı. Fidanlıkta ortalığı kaplayan barut dumanı içinde neşeyle konuşuyor, zaferi kutluyorlardı.

Silah seslerinden bir ara susan bülbüller yeniden şakımaya başladı; biri pek yakındaydı, ardından, fidanlığın öbür ucundakiler de ona katıldı.

* * *

İşte, sürülmüş tarlanın ortasındaki ezilmiş devedikeni bana bu ölümü anımsatmıştı.

Lev Tolstoy

Lev Nikolayeviç Tolstoy, 1828 yılında Rusya'da Yasnaya Polyana'da doğdu. Toprak sahibi soylu bir ailenin oğluydu. Kazan Üniversitesi'ne girdiyse de, resmî eğitime duyduğu tepki nedeniyle 1847'de evine dönerek topraklarını yönetmeye ve kendi kendini eğitmeye karar verdi. 1855-63 arasında yazdığı *Polikuşka* gibi öykülerinde, daha çok ahlaki sorunlara ağırlık verdi. Başyapıtları olan *Savaş ve Barış* ve *Anna Karenina* adlı romanlarının yayımlanmasından sonra yaşadığı bunalımın etkisiyle Hz. İsa'nın öğretisine yöneldi. Ailesinin rahat yaşamı ile inancının gerektirdiği basit yaşam arasındaki çelişkiye katlanamayan Tolstoy, 1910 yılında ıssız bir tren istasyonunda zatürreeden öldü.

KLASİKLER

1896-1904 yılları arasında yazılan *Hacı Murat*, büyük Rus yazarı Tolstoy'un olgunluk dönemi romanları arasında yer alıyor. Hacı Murat, XIX. yüzyılda Kafkas halkları arasında efsaneleşen Şeyh Şamil'le davalıdır. Yurt edinme, hayata tutunma, bağımsızlık, tutsaklık, ihanet ve iktidar sarmalında biçimlenen bir davanın kahramanıdır. Zayıflıklarının ve gücünün farkında bir kahraman. Acımasız bir coğrafyanın geniş yürekli insanları arasındaki iktidar mücadelesinde taraf olmak zorunda kalmıştır; Rusları da sevmez, Şeyh Şamil'i de. Seçeneksiz kalmak, bütün duygulardan arınmanın başlangıcı ve sonucu belki de. Savaş bazı insanların kaderidir. Tıpkı inanmasa da taraf olmak zorunda kalmak gibi. Asıl olansa direnmek. Her koşulda direnmek ve ayakta kalmak. Tolstoy, ölümüne direnen bu kahramanı sonsuzluğa taşıyor.

Kapak resmi: EUGENE FROMENTIN

ISBN 978-975-07-0276-1

11 TL
KDV DAHİL